

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI

**DIŞ POLİTİKA ANALİZİ VE LİDERLİK:
SÜLEYMANİYE KRİZİ SÜRECİNDE
R.T. ERDOĞAN ÖRNEĞİ**

Yüksek Lisans Tezi

Ömer AK

Ankara-2009

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI

**DIŞ POLİTİKA ANALİZİ VE LİDERLİK:
SÜLEYMANİYE KRİZİ SÜRECİNDE
R.T. ERDOĞAN ÖRNEĞİ**

Yüksek Lisans Tezi

Ömer AK

Tez Danışmanı
Prof. Dr. İlhan UZGEL

Ankara-2009

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI

**DIŞ POLİTİKA ANALİZİ VE LİDERLİK:
SÜLEYMANİYE KRİZİ SÜRECİNDE
R.T. ERDOĞAN ÖRNEĞİ**

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı : Prof. Dr. İlhan UZGEL

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

.....
.....
.....
.....
.....
.....

.....
.....
.....
.....
.....
.....

Tez Sınavı Tarihi

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.(...../...../200...)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin
Adı ve Soyadı

.....

İmzası

.....

İÇİNDEKİLER

Sayfa

İÇİNDEKİLER.....	i
KISALTMALAR.....	v
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

DIŞ POLİTİKA ANALİZİNİN GELİŞİMİ VE LİDERLİK ÇALIŞMALARI

I. Dış Politika Analizi Kavramı ve Gelişimi.....	9
A. Realist Dış Politika Çalışmaları.....	12
B. Dış Politika Analizinin Gelişimi	15
1. Dış Politika Analizinin İlk Örnekleri: Klasik DPA	16
2. İkinci Kuşak DPA	18
3. Dış Politika Analizi'nde Yeni Yaklaşımlar	32
4. Günümüzde Dış Politika Analizi	37
II. Dış Politikada Karar Alma Birimi ve Karar Alma Süreci.....	38
A. Karar Alma Birimi	38
1. Gruplar ve Koalisyonlar	39
2. Baskın Lider.....	40
3. Karar Alma Biriminin Belirlenmesi.....	41
B. Karar Alma Süreci	43
1. Durumun Algılanması	43
2. Durumun Yorumlanması ve Tanımlanması.....	43

3.	Kararın Alınması.....	44
4.	Kararın Uygulanması	45
III.	Liderlik Tipleri ve Değerlendirme Kriterleri.....	45
A.	Siyasi Engellerle Başa Çıkma	47
B.	Bilgiye Açıklık	49
C.	Motivasyon.....	50

İKİNCİ BÖLÜM:

RECEP TAYYİP ERDOĞAN: BİR DEĞİŞİMİN HİKÂYESİ

I.	Recep Tayyip Erdoğan'ın Hayatı.....	55
A.	Kasımpaşa'dan MSP'ye (1954-1976).....	57
B.	MSP'den Belediye Başkanlığı'na (1976-1994)	62
C.	Belediye Başkanlığı'ndan 28 Şubat'a (1994-1997).....	65
D.	28 Şubat'tan AKP'ye (1997-2001).....	68
E.	AKP'nin Kuruluşu ve Sonrası (2001-2009).....	76
II.	Milli Görüş Gömleği'nden Muhafazakâr Demokrasi'ye	81
A.	Milli Görüş – Laiklik İkilemi	87
B.	Milli Görüş – Hukuk Devleti İkilemi	91
C.	Milli Görüş – Demokrasi İkilemi	92
III.	Milli Görüş Gömleği'nden Pro-aktif Dış Politika'ya.....	95
A.	Bir Milli Görüşçü Olarak Erdoğan'ın Dış Politika Anlayışı.....	96
1.	ABD Konusundaki Değişim.....	99
2.	AB Konusundaki Değişim.....	101
3.	Kıbrıs Meselesindeki Değişim.....	103

4.	Yahudilere ve İsrail'e Bakışındaki Değişim.....	106
B.	Erdoğan'ın Danışmanları	108
C.	Erdoğan'ın Dış Politika Anlayışının Genel Değerlendirmesi	110
IV.	Değerlendirme.....	113

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM:

SÜLEYMANİYE KRİZİ VE 7 EKİM TEZKERESİ SÜRECİNDE ERDOĞAN

I.	Süleymaniye Krizi ve 7 Ekim Tezkeresi Süreci	118
A.	Olayların Gelişimi	121
B.	Konunun Algılanması	129
C.	Konunun Tanımlanması ve Yorumlanması	133
D.	Kararın Alınması	136
E.	Kararın Uygulanması.....	137
II.	Karar Alma Birimi	139
A.	Diğer Aktörlerin Pozisyonu	139
B.	Erdoğan'ın Pozisyonu	144
III.	Karara Etki Eden Faktörler	147
A.	Uluslararası Düzeydeki Faktörler	148
B.	İdeoloji ve Ulusal Çıkarlar	151
C.	Siyasal Yapı ve Bürokrasi.....	154
1.	Yasama	154
2.	Yürütme	156
3.	Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK)	159
4.	Milli Güvenlik Kurulu (MGK)	162

D.	Basın, Kamuoyu ve İş Dünyası	163
IV.	Bireysel Faktörler: Erdoğan'ın Liderlik Açısından Analizi	166
A.	Siyasi Engellerle Başa Çıkma	166
B.	Bilgiye Açıklık	169
C.	Motivasyon.....	172
SONUÇ.....		175
KAYNAKÇA.....		184
ÖZET.....		205
ABSTRACT.....		207

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AKP	: Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP	: Anavatan Partisi
ATE	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
BM	: Birleşmiş Milletler
BOP	: Büyük Ortadoğu Projesi
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
DGM	: Devlet Güvenlik Mahkemesi
DPA	: Dış Politika Analizi
DYP	: Doğru Yol Partisi
FP	: Fazilet Partisi
IMF	: Uluslararası Para Fonu / International Monetary Fund
İETT	: İstanbul Elektrik Tramvay ve Tünel İşletmeleri
KKTC	: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
KYB	: Kürdistan Yurtseverler Birliği
MGK	: Milli Güvenlik Kurulu
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
MİT	: Milli İstihbarat Teşkilatı
MKYK	: Merkez Karar ve Yürütme Kurulu
MNP	: Milli Nizam Partisi
MSP	: Milli Selamet Partisi
MTTB	: Milli Türk Talebe Birliği

MÜSİAD	: Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü / North Atlantic Treaty Organization
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü / Organisation for Economic Cooperation and Development
RAM	: Rasyonel Aktör Modeli
RP	: Refah Partisi
SHP	: Sosyal Demokrat Halk Partisi
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TC	: Türkiye Cumhuriyeti
TOBB	: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
TÜSİAD	: Türk Sanayici ve İşadamları Derneği

GİRİŞ

Dış politika, devletlerin dış ortama ilişkin olarak ürettiği karar, davranış ve hedeflerin tamamı olarak tanımlanabilir. Dış politika kararları da diğer tüm politika kararları gibi, devletin karar alma mekanizması aracılığıyla oluşturulmaktadır. Uluslararası, ulusal ve bireysel düzeylerde birçok faktörün etkisi altında oluşturulan bu kararlar, devletin karar alma mekanizması tarafından şekillendirilmektedir.

Uluslararası ilişkilerin temelini devletler olarak tanımlayan ve karar alma biriminin üniter bir rasyonel aktör olarak değerlendirilebileceğini öne süren realist yaklaşımın etkisiyle, dış politikayı belirleyen bir etken olarak içsel unsurlar dış politikanın analiz edilmesinde uzun süre ihmal edilmiştir. Ancak günümüzde, devletlerin dış politikalarının bu tür genellemelerle açıklanmasının eksik değerlendirmelere yol açacağı yaygın şekilde kabul edilmektedir.

Dış politikanın farklı kaynaklarını ve dış politikanın belirlendiği süreçleri daha eksiksiz açıklama girişimlerinin bir sonucu olarak Dış Politika Analizi (DPA) yaklaşımı geliştirilmiştir. Bu yaklaşıma göre herhangi bir devletin dış politikasını çözümleyebilmek için, devletlerin rasyonel kar-zarar hesaplarının yanında, siyasal sistem ve karar alıcıların kişisel özellikleri de dikkate alınmalıdır.

Bu yaklaşımın başlıca iki özelliği bulunmaktadır.¹ Bunlardan birincisi, dış politikayı karar alıcılar tarafından alınan bir kararlar bütünü olarak görmesidir.

¹ Michael Clarke ve Brian White (der.), **Understanding Foreign Policy: The Foreign Policy Systems Approach**, Aldershot: Edward Elgar Publishing, 1989, s.11-12.

DPA'nın ikinci özelliği ise, rasyonel insan kavramını reddederek, insanı psikolojik ve sosyolojik bakımdan koşullanmış biçimiyle anlamaya çalışmasıdır. Yani dış politika karar alıcıları, karar alma sürecinde sadece ulusal ve uluslararası ortamlardan gelen baskı, destek, talep ve benzeri girdileri değil, aynı zamanda kendi dünya görüşlerini, ulusal çıkar anlayışlarını, hedeflerini ve algılamalarını da dikkate alırlar.²

Dolayısıyla DPA, ulusal ve uluslararası faktörlerin yanında, devlet adına hareket etmekte olan karar vericilerin ideoloji, güdü, değer, kişilik yapısı ve bilişsel süreçlerini de göz önünde bulunduran geniş bir analiz çerçevesine sahiptir. Makro yaklaşımların aksine DPA, devletin karar alma sürecine ve devletin uluslararası sistemle olan ilişkisinin çeşitli boyutlarına odaklanarak, uluslararası ilişkilere “mikro” düzeyde açıklama getiren bir yaklaşımdır.³

James N. Rosenau, dış politika analizcisini bir coğrafya uzmanına benzetmektedir. Ona göre, bir ülkenin coğrafi yapısının bütünüyle haritaya aktarılabilmesi için ülkenin doğal boyutlarına eşit bir harita hazırlanması gerekeceği gibi, dış politikanın bütün boyutlarıyla analiz edilebilmesi de imkânsız denebilecek kadar zor bir iştir.⁴ Bu nedenle bu çalışmada, her devletin dış politikasının aynı zamanda karar alıcıların ürünü olduğu varsayımından hareketle, dış politikanın belirleyici bir dinamiği olarak “liderin” dış politika üzerindeki etkileri incelenmeye çalışılmıştır.

² Ramazan Gözen, “Türkiye'nin 1. Körfez Savaşı Politikası: Aktif Politika ve Sonuçları”, (der.), İhsan Dağı, **Türk Dış Politikasında Gelenek ve Değişim**, Ankara, Siyasal Kitabevi, 1998, s.179.

³ Clarke ve White, **a.g.e.**, s.3.

⁴ James N. Rosenau, **The Scientific Study of Foreign Policy**, İkinci Basım, New York, Nichols Pub. Co., 1980, s.10.

Liderlerin dış politikadaki rollerinin analiz edilebilmesi amacıyla Margaret G. Hermann ve diğerleri⁵ tarafından geliştirilmiş olan yöntem, hem liderlerin dış politika kararı alırken izlediği süreçlerin neden ve sonuçlarının daha iyi anlaşılabilmesine, hem de bu süreçte liderin tutum ve davranışlarının değerlendirilmesi yoluyla liderin ne gibi liderlik özelliklerine sahip olduğunun ortaya koyulabilmesine olanak sağlamaktadır. Bu çalışmada da kullanılmış olan söz konusu yöntem sayesinde liderin diğer dış politika konularında izlemesi olası hareket tarzlarına ilişkin öngörülerde bulunmak mümkün olabilmektedir.

Türkiye'nin yakın tarihine bakıldığında hem iç hem de dış politika açısından en dikkat çekici liderlerden birisinin Recep Tayyip Erdoğan olduğu görülmektedir. Yılmaz daha 1998 yılında Erdoğan'a halkın ilgisini fark etmiş ve fanatik hayranları olduğunu belirtmiş⁶, dönemin ABD Büyükelçisi Morton Abramowitz ise henüz belediye başkanı olduğu dönemde Erdoğan'ı geleceğin lideri olarak tanımlamıştır.⁷ Erdoğan iktidara geldikten sonra da birçok konuda önemli adımlar atarak Türkiye'nin siyasi ve ekonomik yapısını, ayrıca dış politikasını değiştiren ve dönüştüren bir lider olmuştur.

Erdoğan bu nedenlerle gerek geçmişte söylediği sözler, gerek siyasi dönüşümü, gerekse de iç ve dış politika alanlarına ilişkin yaklaşımları açısından üzerinde çok sayıda çalışma yapılan bir lider olmuştur. Ancak bu çalışmaların çoğu onun kişisel dönüşümünü ele almıştır. Erdoğan'ın sergilediği liderlik tipi üzerinden

⁵ Margaret G. Hermann ve diğerleri, "Who Leads Matters: The Effects of Powerful Individuals", **International Studies Review**, c. III, No: 2, 2001, s.83-131.

⁶ Turan Yılmaz, **Tayyip: Kasımpaşa'dan Siyasetin Ön Saflarına**, Ankara, Ümit Yayıncılık, 2001, s.14-15.

⁷ Nasuhi Güngör, **Yenilikçi Hareket**, Beşinci Basım, Ankara, Elips Kitabevi, 2005, s.82.83.

dış politika yaklaşımını analiz eden bir çalışma yapılmamıştır. Böyle bir çalışma yapılması, Erdoğan gibi dış politikada önemli adımlar atmış ve değişimler getirmiş bir liderin gelecekteki olası dış politika adımlarının daha iyi öngörülebilmesi açısından büyük önem taşımaktadır.

Liderlerin analiz edilebilmesi için en uygun durumun kriz durumları olduğu söylenebilir. Çünkü kriz durumlarında bürokrasinin olağan işleyişi yetersiz kaldığı için liderlerin kişisel özellikleri ön plana çıkmakta ve alınacak karar üzerinde belirleyici olmaktadır. Bu nedenle bu çalışmada, Erdoğan'ın liderlik tipinin analiz edilebilmesi için bir kriz durumunun seçilmesi uygun görülmüştür.

Erdoğan döneminin en dikkat çekici dış politika konularının başında ABD'nin Irak'a müdahalesi, Türkiye'nin Kuzey Irak politikası ve bunun çeşitli boyutları gelmektedir. İktidarının ilk günlerinden itibaren Erdoğan bu sorun ile yüzleşmek ve bir yandan içte siyasi iktidarını sağlamlaştırmaya çalışırken diğer yandan da ABD'nin savaşa ilişkin taleplerine yanıt vermek durumunda kalmıştır.

1 Mart 2003 tarihinde Türkiye'nin ABD'ye destek olmak amacıyla Irak'a asker göndermesine ilişkin tezkerenin meclisten geçmemesi, Türkiye-ABD ilişkilerinde kriz ortamının oluşmasına neden olmuştur. Bu süreçte, 2003 yılının Temmuz ayında Kuzey Irak'ta gerçekleşen Süleymaniye baskını sonrasında Türkiye ile ABD arasındaki ilişkilerindeki krizin derinleşmesi, Erdoğan hükümeti açısından çeşitli sıkıntılar ortaya çıkartmıştır. Ardından alınan 7 Ekim tezkeresi kararı ise 1 Mart sonrası ABD ile bozulan ilişkilerin düzeltilmesi doğrultusunda bir girişim

olmuştur. Bu karar uygulanmamış olsa bile en azından krizin boyutlarının azaltılmasına yardımcı olmuştur. Ayrıca bu karar, Türkiye'nin Birleşmiş Milletler (BM) öncülüğünde olmayan bir uluslararası operasyon için ilk asker gönderme kararı olması açısından önemlidir.⁸

Bu süreç doğrultusunda bu çalışmada, Süleymaniye krizinden başlayarak 7 Ekim 2003 tarihinde TBMM tarafından Irak'a asker gönderme tezkeresinin kabul edilmesine kadar geçen süre içerisinde Erdoğan'ın karar alma süreci incelenerek hem Türk dış politikası karar alma mekanizmasının bu süreçte nasıl işlediği, hem de Erdoğan'ın lider olarak nasıl bir karar alma süreci izlediği analiz edilecektir. Bu sayede Erdoğan'ın liderlik tipi ile ilgili bir değerlendirme yapılacaktır.

Belirtilen bu çerçevede doğrultusunda çalışmanın birinci bölümünde öncelikle DPA yaklaşımı temel hatlarıyla açıklanacaktır. Bu yapılırken, DPA'nın ortaya koyduğu çerçevenin daha iyi anlaşılabilmesi amacıyla, uluslararası ilişkilerin açıklanmasında uzun süredir yaygın olarak kullanılmakta olan Realizm'den de kısaca bahsedilecektir. Ardından DPA'nın tarihsel gelişimi ortaya koyulacak ve farklı DPA yaklaşımları ele alınacaktır. Daha sonra, hangi durumda hangi aktörlerin karar alma birimi konumunda olabileceğinin belirlenmesine yardımcı olan "karar alma birimi" yaklaşımı çerçevesinde karar alıcının nasıl belirlenebileceği ortaya koyulacaktır.

Liderlerin karar alma birimi haline gelebilmesi için birtakım özelliklere sahip olmaları gerekmektedir. İlerleyen bölümlerde belirtilecek olan bu özelliklere sahip

⁸ "Türkiye'nin Kararı Avrupa Basınında Geniş Yankı Buldu", **Hürriyet**, 9 Ekim 2003.

liderlere “Baskın lider” adı verilmektedir.⁹ Baskın liderlerin en önemli özelliği, kişisel özellikleri (konuya ilişkin ilgi, bilgi, kişinin ideolojisi ve siyasal kültürü, vb) nedeniyle karar alma sürecinde ağırlıklı bir güce sahip olmasıdır. Siyasal ve demokratik yapının özelliklerinden dolayı bazı istisnalarla karşılaşılsa da, parlamenter sistemlerde baskın liderin genellikle başbakan olduğu kabul edilmektedir.

Baskın liderlerin sahip olduğu liderlik tipinin belirlenmesi için çeşitli faktörler ışığında değerlendirme yapılması gerekmektedir. Bu faktörler kısaca, siyasi engellerle başa çıkma, bilgiye açıklık ve kişisel motivasyondur. Bu faktörlerin sağlıklı bir şekilde değerlendirilebilmesi amacıyla, çalışmanın ikinci bölümünde öncelikle Erdoğan’ın hayatı temel dönüm noktaları çerçevesinde ele alınacak, daha sonra Erdoğan’ın değişim süreci incelenecektir.

Erdoğan’ı bu denli dikkate değer bir lider yapan nedenlerden birisinin, İslamcı geçmişinden derlediği birtakım unsurları tutumlarına yansıtarak halkın beğenisini kazanması olduğu söylenebilir.¹⁰ Bu nedenle Erdoğan’ın liderlik özelliklerini daha iyi anlayabilmek için onun İslamcı geçmişinden kopuş sürecinin incelenmesi gereklidir. Ancak bu çalışma açısından önemli olan nokta Erdoğan’ın değişip değişmediği değil, nasıl bir değişim sürecinden geçtiği ve siyaset anlayışını yeniden nasıl tanımladığıdır.

⁹ Hermann ve diğerleri, **a.g.e.**, s.84.

¹⁰ Metin Heper ve Şule Toktaş, “Islam, Modernity and Democracy in Contemporary Turkey: The Case of Recep Tayyip Erdogan”, **The Muslim World**, Volume 93, Nisan 2003, 157-185.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise Süleymaniye krizi ve 7 Ekim tezkeresi sürecinde Erdoğan'ın izlediği karar alma sürecinin incelenmesi ve bu veriler ışığında Erdoğan'ın liderlik tipinin ortaya koyulması hedeflenmiştir.

2003 Irak Savaşı bir taraftan küresel güçler arasında görüş ayrılığına neden olarak Avrupa-Atlantik kırılmasına neden olurken, diğer taraftan da ABD-Türkiye ilişkilerinde ciddi sorunlara neden olmuştur. Irak Savaşı'na gelinceye kadar Türkiye ve ABD'nin Irak konusunda her zaman işbirliği içinde olmasına rağmen, özellikle 1 Mart tezkeresinin kabul edilmemesi nedeniyle ilişkiler bir çıkmaza girmiştir. Türkiye'den beklediği desteği alamayarak kuzey cephesinin açılmasını sağlayamayan ABD, Kuzey Irak'taki Kürt grupları ile işbirliği yapmaya başlamıştır.

ABD'nin 7 Ekim tezkeresine neden olan asker talebi, 1 Mart tezkeresinin başarısızlığı ve Süleymaniye Krizi'nin yarattığı olumsuz ortamda Türkiye-ABD ilişkilerini test eder niteliktedir. Türkiye asker talebine evet diyerek, ABD ile iyi ilişkileri devam ettirme niyetini ortaya koymuştur. Ayrıca ABD'nin kendisi için hala önemli olduğunu ve iki ülkenin hala müttefik olduğunu göstermiştir. Bu gelişmeler, iki ülke arasındaki yara almış ilişkiler için olumlu adımlar olmuştur.

Irak'a asker gönderilmesine yetki veren yeni tezkere, 7 Ekim'de Meclis'te kabul edilmiştir. Tezkerenin uygulamaya koyulmamış olmasına rağmen, Türkiye-ABD arasındaki krizin bu tezkere sayesinde sona erdiği, en azından derinleşmesinin önüne geçildiği kabul edilebilir. Iraklı Kürtlerin Türk askerini Irak'ta istememesi ve ABD'nin Kürtlerin düşüncesine sıcak bakması nedeniyle tezkerenin uygulanması

konusunda hükümetin ısrarcı olmaması ise hem ABD hem de Irak'la yeni bir krizi önlemiş ve her iki ülkeyle ilişkilerin yeniden rayına oturmasına uygun zemini sağlamıştır.¹¹

Süleymaniye baskını ve bu baskının yarattığı kriz ortamını izleyen 7 Ekim tezkeresinin sahip olduğu bu önem nedeniyle, Erdoğan'ın bu dönemde nasıl bir karar alma süreci izlediği ve nasıl bir liderlik ortaya koyduğu önemlidir. Bu doğrultuda çalışmanın sonuç bölümünde, Erdoğan'ın liderlik tipinin özellikleri ortaya koyulacak ve bu liderlik özelliklerinin diğer dış politika konularına olası yansımaları ele alınacaktır.

Son olarak belirtilmesi gereken nokta, bu çalışmada dış politika karar alma mekanizmasındaki en önemli aktörün lider olduğu iddiasının savunulmadığıdır. Bu çalışma, liderin de diğer aktörler ve faktörler gibi dış politikada zaman zaman rol oynayabilecek bir unsur olduğunu kabul ederek, liderlerin özellikle kriz durumlarında sergilediği karar alma davranışları doğrultusunda değerlendirilmesine ilişkin bir yöntem uygulamaktadır.

¹¹ Özdem Sanberk, “Büyük Değişimin Krizleri”, **Radikal**, 24 Aralık 2003.

BİRİNCİ BÖLÜM

DIŞ POLİTİKA ANALİZİNİN GELİŞİMİ VE LİDERLİK ÇALIŞMALARI

I. Dış Politika Analizi Kavramı ve Gelişimi

Dış politika, devletlerin dış ortama ilişkin olarak ürettiği karar, davranış ve hedeflerin toplamıdır ve "bir devletin karar alıcılarının, diğer devletler veya diğer uluslararası birimlere doğru geliştirdiği bir strateji veya planlı hareketler yöntemi" olarak tanımlanmaktadır.¹² Christopher Hill ise dış politikayı "uluslararası ilişkilerde bağımsız bir aktör (çoğunlukla bir devlet) tarafından yürütülen resmi dış ilişkilerin toplamı" olarak tanımlamaktadır.¹³

Bu ilişkiler, devletin içinde bulunduğu iç ve dış koşulların karmaşık atmosferinde oluşturulmaktadır. Uluslararası ilişkilerin özellikle 2. Dünya Savaşı sonrasında değişen doğası, iç ve dış ortamların dış politikaya etkileri konusunda kesin bir ayırım yapılabilmesini güçleştirmiştir.¹⁴ Dolayısıyla dış politika kararlarının, ulusal ve uluslararası düzeydeki faktörleri de kapsayan geniş bir çerçeve doğrultusunda alınmakta olduğu söylenebilir.¹⁵

Rosenau, dış politika analizcisini bir coğrafya uzmanına benzetmektedir. Ona göre, bir ülkenin coğrafi yapısının bütünüyle haritaya aktarılabilmesi için ülkenin doğal boyutlarına eşit bir harita hazırlanması gerekeceği gibi, dış politikanın bütün

¹² Jack C. Plano ve Roy Olton, **The International Relations Dictionary**, Essex: Longman, 1988, s.6.

¹³ Christopher Hill, **The Changing Politics of Foreign Policy**, New York, Palgrave MacMillan, 2003, s.3.

¹⁴ Clarke ve White, **a.g.e.**, s.6.

¹⁵ Mustafa Aydın, "Uluslararası İlişkilerde Yaklaşım, Teori ve Analiz", **SBF Dergisi**, 51/1-4, 1996, s.97.

boyutlarıyla analiz edilebilmesi de imkânsız denebilecek kadar zor bir iştir.¹⁶ Dış politikanın bu karmaşık kaynakları ve doğasının daha iyi anlaşılabilmesi için dış politikanın çok düzeyli ve çok boyutlu olarak ele alınması gereklidir.¹⁷

Devletler tarafından sergilenen dış politika davranışları bağımlı değişkenler olarak kabul edildiğinde, bu davranışlar üzerinde etkisi olan bütün faktörlerin bağımsız değişken olarak kabul edilmesi gereklidir. Dolayısıyla, belirli koşullar altında belirli bir devletin izleyebileceği dış politika davranışlarına ilişkin tahminlerde bulunabilmek için, bu faktörlerin görelî etki potansiyellerinin ve etkilerinin değerlendirilmesi gereklidir.¹⁸

Yukarıdaki tanımında da belirtildiği gibi dış politika sonuç olarak karar alıcılar tarafından belirlenmektedir. Dış politika karar alıcıları, karar alma sürecinde sadece ulusal ve uluslararası ortamlardan gelen baskı, destek, talep ve benzeri girdileri değil, aynı zamanda kendi dünya görüşlerini, ulusal çıkar anlayışlarını, hedeflerini ve algılamalarını da dikkate alırlar.¹⁹ Sonuçta ortaya çıkan politikalar ne sadece karar alıcıların, ne devlet sisteminin ne de uluslararası ortamın bir ürünüdür.

Dış politikanın oluşturulmasına etki eden faktörler çeşitli kişilerce farklı şekillerde sınıflandırılmaktadır. Örneğin Rosenau birey, rol, hükümet, toplum ve sistem üzerinden bir sınıflandırma yaparken²⁰, Laura Neack analizinde birey, devlet

¹⁶ Rosenau, **The Scientific Study of Foreign Policy**, s.10.

¹⁷ Laura Neack, **The New Foreign Policy: U.S. and Comparative Foreign Policy in the 21st Century**, Lanham, Rowman and Littlefield Publishers, 2002, s.34.

¹⁸ Rosenau, **The Scientific Study of Foreign Policy**, s.54.

¹⁹ Gözen, **a.g.e.**, s.179.

²⁰ Rosenau, **The Scientific Study of Foreign Policy**, s.54.

ve sistem düzeylerini kullanmaktadır.²¹ Clarke ve White ise bütün bu faktörleri bir araya getiren çalışmalarında “Dış Politika Sistemleri Yaklaşımı” adını verdikleri yeni bir model oluşturarak, dış politika “çıktı”larının farklı “girdi” ve “süreç”ler doğrultusunda oluştuğunu belirtmektedir. Buna göre dış politikaya yönelik talepler, siyasi ve uluslararası sistemin yapısı doğrultusunda şekillenerek karmaşık bir süreç sonucunda karar alıcılar tarafından dış politika “çıktı”larına dönüştürülmektedir.²²

Valerie M. Hudson, dış politikayı etkileyen faktörlere yönelik detaylı bir yaklaşım geliştirerek, bunları özelden genele şu şekilde sınıflandırmıştır: Bilişsel süreçler, liderin kişiliği, küçük grup dinamikleri, kurumsal süreçler, bürokratik politikalar, kültür, iç siyasi uyuşmazlıklar, ulusal/milli özellikler ve uluslararası sistem.²³

Bu faktörlerden herhangi birisinin, alınacak karar üzerinde ne kadar rol oynayacağına kesin bir yanıt vermek oldukça güçtür. Bu soruya yanıt aramakta kullanılan yöntem genel olarak Dış Politika Analizi (DPA) olarak tanımlanmaktadır.

Uluslararası ilişkileri yalnızca uluslararası sistem üzerinden analiz eden “makro” yaklaşımların aksine DPA, devletin karar alma sürecine ve devletin uluslararası sistemle olan ilişkisinin çeşitli boyutlarına odaklanarak, uluslararası ilişkilere “mikro” düzeyde açıklama getiren bir yaklaşımdır.²⁴

²¹ Neack, **a.g.e.**, s.37-181.

²² Clarke ve White, **a.g.e.**, s.28-29.

²³ Valerie M. Hudson, “The History and Evolution of Foreign Policy Analysis”, (der.), Steve Smith, Amelia Hadfield ve Tim Dunne, **Foreign Policy: Theories, Actors, Cases**, London, Oxford University Press, 2008, s.16.

²⁴ Clarke ve White, **a.g.e.**, s.3.

Bilimsel bir yöntem olarak DPA ilk olarak 1950’lerde ortaya çıkmış ve 1960’larda Uluslararası İlişkiler disiplininin bir alt disiplini haline gelmiştir. DPA’nın temel argümanı, devletlerin arasında oluşan bütün ilişkilerin, tek başına veya gruplar halinde hareket etmekte olan karar alıcıların kararları doğrultusunda şekillendiğidir.²⁵ Dolayısıyla karar alma süreçlerinin ve karar alıcıların davranışlarının analiz edilmesi kaçınılmaz bir gereklilik haline gelmektedir.

A. Realist Dış Politika Çalışmaları

DPA yaklaşımından önce, dış politikanın neden ve nasıl şekillendiğinin açıklanmasında, Realizm’i temel alan yaklaşımlar kullanılmaktaydı. Joseph S. Nye, dış politikanın analizinde kullanılan bu yaklaşımları “devlet-merkezci realizm” olarak tanımlamaktadır.²⁶ Bu yaklaşıma göre uluslararası ilişkilerin temeli devletlerdir ve karar alma biriminin bir devlet, kişi ya da grup olmasına bakılmaksızın, bu birime üniter bir rasyonel aktör olarak yaklaşılabılır. Bu yaklaşım devletin “kara kutulanması”²⁷ ya da “bیلardo topu”²⁸ modeli olarak da adlandırılmaktadır.

²⁵ Valerie M. Hudson, “Foreign Policy Analysis: Actor-Specific Theory and the Ground of International Relations”, **Foreign Policy Analysis**, Yıl: 2005, Sayı: 1, s.1; Aydın, **a.g.e.**, s.96.

²⁶ Joseph S. Nye, “Transnational and Transgovernmental Relations”, (der.), Geoffrey L. Goodwin ve Andrew Linklater, **New Dimensions in World Politics**, London, Croom Helm, 1975, s.36.

²⁷ Valerie M. Hudson, **Foreign Policy Analysis: Classic and Contemporary Theory**, Maryland, Rowman & Littlefield Publishers, Inc., 2007, s.3-4.

²⁸ Clarke ve White, **a.g.e.**, s.11. Bیلardo topu modeline göre devlet bیلardo topu gibi “sert kabuklu” bir analiz birimidir ve devletin iç siyasi yapısı ve süreçleri üzerinde çalışma yapmaya gerek yoktur. Bunun nedeni, uluslararası ilişkilerde yaşanan olayları anlamak için devletlerin birbirlerine uyguladıkları baskılar ve bu baskılara verdikleri tepkilerin bilinmesinin yeterli olmasıdır. Bkz.: Graham Evans ve Jeffrey Newnham, **The Dictionary of World Politics: A Reference Guide to Concepts, Ideas and Institutions**, Simon & Schuster, 1990, s.39 ve 195.

Realizmin entelektüel kökenleri Machiavelli'ye²⁹ hatta Thucydides'e³⁰ kadar uzansa da³¹, Hans J. Morgenthau, uluslararası ilişkileri siyasal güce dayanarak açıklayan ve bu konuda en kapsamlı kuramı geliştiren kişi olarak kabul edilmektedir.³² Morgenthau'ya göre, uluslararası politikanın son amacı ne olursa olsun, güce ulaşma her zaman için bir ilk amaçtır.³³

Morgenthau, dış politikada kararların nasıl alındığını anlamak için karar alma sürecini yakından incelemeye gerek olmadığını; bireylerin rollerinin ihmal edilmesinin sakıncası olmadığını ve dış politika ile ilgili ipuçlarını devlet adamlarının güdülerinde aramanın beyhude olduğunu ileri sürmektedir. Ona göre, “bütün karar vericiler birbirine benzer”dir.³⁴

Bu benzerliğin en temel nedeni, kararların aynı rasyonel süreçler ve ölçütler kullanılarak alındığının varsayılmasıdır. Bu yaklaşıma Rasyonel Aktör Modeli (RAM) adı da verilmektedir.³⁵ Bu model, uluslararası olayları açıklarken devletlerin hedef ve hesaplamalarından yola çıkılmasını öngörür.³⁶ RAM'a göre, “devletin karar alıcıları dünyayı genellikle ‘tam ve doğru’ olarak algırlar ve bazı yanlış algılamalar

²⁹ Machiavelli, Prens adlı eserinde devletin yapısı ve gücün devletlerarası ilişkilerdeki önemi hakkında hükümdara yapmış olduğu önerilerle, karar alma yaklaşımının teorik çekirdeğini oluşturan çalışmalardan birisini ortaya koymuştur. Bkz.: Niccolo Machiavelli, **The Prince**, Montana, Kessinger Publishing, 2004.

³⁰ M.Ö. IV. yüzyılda Thucydides, Yunan şehir devletlerinin yöneticilerinin savaş veya barış yapma veya ittifak kurma kararlarını neden aldığını bulmak amacıyla çalışmalar yapmıştır.

³¹ James E. Dougherty ve Jr. Robert L. Pfaltzgraff, **Contending Theories of International Relations, A Comprehensive Survey**, Üçüncü Basım, New York, Harper Collins Publishers, 1990, s.469.

³² Aydın, **a.g.e.**, s.92

³³ Hans J. Morgenthau ve Kenneth Thompson, **Politics Among Nations**, Altıncı Basım, New York, McGraw-Hill, 1985, s.165; Aydın, **a.g.e.**, s.93

³⁴ Hans J. Morgenthau, **Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace**, New York, Alfred A. Knopf, 1978, s.6.

³⁵ Graham T. Allison ve Philip Zelikow, **Essence of Decision: Explaining the Cuban Missile Crisis**, İkinci Basım, New York, Longman, 1999, s.13.

³⁶ Jerel A. Rosati, “The Power of Human Cognition in the Study of World Politics”, **International Studies Review**, c. II, No. 3, 2000, s.45.

olsa bile bu durumlar tesadüfi kazalar olarak değerlendirilmelidir”.³⁷ Dolayısıyla devletin hedeflerinin ve çıkarlarının bilinmesi durumunda, hangi doğrultuda karar alınacağını tespit edilebilmesi mümkündür.³⁸

Ancak burada rasyonellik, zekice davranmak olarak algılanmamalıdır. Rasyonel davranış biçimi, avantajların bilinçli bir şekilde hesaplanması sürecine dayanır.³⁹ Yani rasyonel karar alma, sonuçları belli olan çeşitli alternatifler arasından, devlete güvenlik ve güç açısından en uygun faydayı sağlayacak olan alternatifin seçilmesidir.⁴⁰

Rasyonalite genel olarak modern toplumların çıkış noktalarından birisi olarak görülmüştür. Dolayısıyla uzun bir süre boyunca rasyonalite sosyal bilimler açısından güçlü bir gelenek olarak algılanmıştır.⁴¹ Örneğin Weber’in modernite teorisi rasyonalite düşüncesine dayanmaktadır. Weber modernizasyon sürecini ilerici bir “rasyonalizasyon” süreci olarak yorumlamıştır.⁴² Habermas da rasyonaliteyi aklın evrensel bir özne olarak kategorize edildiği, eski düzenin mitlerine meydan okumayı sağlayan başat bir ilke olarak görmüştür. Ayrıca Habermas modernite ve rasyonalite tarihlerinin birbirlerine paralel olarak okunabileceği kanısındadır.⁴³

³⁷ Robert Jervis, **Perception and Misperception in International Politics**, New Jersey, Princeton University Press, 1976, s.6.

³⁸ Allison ve Zelikow, **a.g.e.**, s.19; Sidney Verba, “Assumptions of Rationality and Non-Rationality in Models of the International System”, (der.), James N. Rosenau, **International Politics and Foreign Policy**, New York, Free Press, 1969, s.225.

³⁹ Thomas Schelling, **The Strategy of Conflict**, Cambridge, Harvard University Press, 1960, s.232; Allison ve Zelikow, **a.g.e.**, s.15.

⁴⁰ Sidney Verba, "Assumptions of Rationality and Non-Rationality in Models of the International System", **World Politics**, Vol. 14, No. 1, The International System: Theoretical Essays, Ekim 1961, s.106-116; Allison ve Zelikow, **a.g.e.**, s.28.

⁴¹ Clarke ve White, **a.g.e.**, s.12-13.

⁴² Albrecht Wellmer, **Zur Dialektik von Moderne und Postmoderne. Vernunftkritik nach Adorno**, Frankfurt, Suhrkamp, 1985, s.40.

⁴³ Jürgen Habermas, **The Theory of Communicative Action**, London, Beacon Press, 1981, s.3.

Ancak günümüzde insan rasyonelliğinin kısıtlı olduğu gerçeği genel olarak kabul görmeye başladığı için, rasyonellik kavramı geçerliliğini giderek yitirmiştir. Bu doğrultuda Simon tarafından "tam rasyonellik" ve "kısıtlı rasyonellik" kavramları geliştirilmiştir.⁴⁴ Tam rasyonellik yukarıda belirtildiği gibi karar alıcının hedeflerinin ve içinde bulunulan durumun bilinmesi halinde alınacak kararın öngörülebileceğini öne sürmektedir. Kısıtlı rasyonellik ise karar alıcının konuya ilişkin bilgisinin ve analiz kapasitesinin, çeşitli etkenlerden dolayı kısıtlı olabileceğini kabul eder.⁴⁵ Devletin davranışlarının ardında, karar alıcıların durumu nasıl algıladıkları yatmaktadır.⁴⁶ Karar alıcının duruma ilişkin bilgi düzeyi, durumu kavramsallaştırma biçimi ve çıkarımlarda bulunabilme kapasitesi de önemlidir.⁴⁷ Realizm sonrası yeni yaklaşımlar temelde kısıtlı rasyonellik kavramından yola çıkmaktadır.

B. Dış Politika Analizinin Gelişimi

Realizmin, dış politikanın anlaşılmasına yönelik varsayımlarına ve analiz yöntemine karşı en önemli eleştiriler, DPA tarafından ortaya koyulmuştur.⁴⁸ Bu yaklaşımın başlıca iki özelliği bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, rasyonel insan kavramını reddederek, insanı psikolojik ve sosyolojik bakımdan koşullanmış biçimiyle anlamaya çalışması; rasyonelliğinin kısıtlı olduğunu kabul etmesidir.⁴⁹

⁴⁴ Herbert A. Simon, **Administrative Behaviour**, New York, MacMillan, 1959.

⁴⁵ Herbert A. Simon, **Models of Bounded Rationality: Empirically Grounded Economic Reason**, Volume 3, Cambridge, MIT Press, 1997, s.291.

⁴⁶ R. C. Snyder, H. W. Bruck ve B. Sapin, **Decision-Making as an Approach to the Study of International Politics**, Foreign Policy Analysis Project Series No. 3. New Jersey, Princeton University Press, 1954, s.65.

⁴⁷ Allison ve Zelikow, **a.g.e.**, s.19-20; ayrıca Oğuz Eriş "Körfez Krizi ve Türkiye'de Karar Alma Süreci", (der.), Faruk Sönmezoğlu, **Değişen Dünya ve Türkiye**, Birinci Basım, İstanbul, Bağlam Yayınları, 1996, s.250.

⁴⁸ Clarke ve White, **a.g.e.**, s.11.

⁴⁹ Aydın, **a.g.e.**, s.77; 83.

İkinci özelliği ise, dış politikayı karar alıcılar tarafından alınan bir kararlar bütünü olarak görmesidir. Dış politika, yalnızca dış girdiler doğrultusunda değil, devlet içerisindeki karar alma mekanizması tarafından oluşturulmaktadır.⁵⁰

Dolayısıyla DPA, ulusal ve uluslararası faktörlerin yanında, devlet adına hareket etmekte olan karar vericilerin ideoloji, güdü, değer, kişilik yapısı ve bilişsel süreçlerini de göz önünde bulunduran geniş bir analiz çerçevesine sahiptir.

1. Dış Politika Analizinin İlk Örnekleri: Klasik DPA

DPA'nın ortaya çıkmasının temel nedeni, Morgenthau gibi klasik realistlerin, devletlerin davranışlarını bilimsel bir açıdan açıklama çabalarıdır.⁵¹ Bu çabaların sonucu olarak, farklı düzeylerdeki analiz modelleri DPA yaklaşımı sayesinde bir araya getirilmiştir.⁵² İkinci neden ise, iki kutuplu Soğuk Savaş koşullarında devlet davranışlarının anlaşılabilmesinin hayati bir önem kazanmasıdır.⁵³ Bu nedenle daha çeşitli analiz düzeylerinin kullanılması ihtiyacı ortaya çıkmıştır.

Snyder, Bruck ve Sapin, DPA'yı bir yöntem olarak ilk ortaya koyan yazarlar olarak kabul edilmektedir. Snyder ve diğerlerine göre karar alıcılar iki boyutlu bir ortamın etkisi altında çalışmaktadır ve dolayısıyla birbiriyle ilgisi olmayan içsel ve dışsal faktörler karar alıcıların eylemlerinde birbiriyle ilgili hale gelmektedir".⁵⁴

⁵⁰ Clarke ve White, **a.g.e.**, s.11-12.

⁵¹ Brian White, **Foreign Policy Analysis and European Foreign Policy**, (basılmamış konuşma metni, Theories and Approaches to the CFSP - Avrupa Birliği Ortak Dış ve Güvenlik Politikası Teorileri ve Yaklaşımları Toplantısı, London School of Economics), Londra, 7/8 Kasım 2003.

⁵² Hudson, **Foreign Policy Analysis: Classic and Contemporary Theory**, s.3.

⁵³ White, **a.g.e.**

⁵⁴ Snyder ve diğerleri, **a.g.e.**, s.53.

Snyder ve diğerlerinin DPA açısından yaptıkları en önemli katkı, ulus-devlet düzeyinin altına bakarak ve dış politika çıktıları yerine gruplar ve karar alma sürecine odaklanarak, kararların arkasındaki faktörlere dikkat çekmiş olmalarıdır.⁵⁵

Rosenau tarafından ortaya koyulan “Pre-theories and Theories of Foreign Policy” isimli çalışma ise, disipline “Aktör-Spesifik” kavramının kazandırılmasını sağlamıştır. Buna göre, dış politikanın net ve tam olarak anlaşılabilmesi için birçok farklı analiz düzeyinde elde edilen bilgilerin birleştirilmesi gerekmektedir.⁵⁶

DPA açısından temel öneme sahip olan üçüncü eser ise, Sprout’lar tarafından ortaya koyulmuştur.⁵⁷ Sprout’lara göre dış politikanın açıklanabilmesi için dış politika kararlarını veren birey ve grupların “psikolojik ortamlarının” (psychomilieu) incelenmesi gerekmektedir.⁵⁸ Psikolojik ortam bu bağlamda, uluslararası ortamın söz konusu karar vericilerce nasıl algılandığı ve yorumlandığıdır.⁵⁹

Bu üç çalışmanın en önemli mesajı, karar alma sürecinin ve bu süreçte rol alan insanların özelliklerinin, dış politika kararlarının anlaşılabilmesi açısından hayati öneme sahip olduğudur.

⁵⁵ Hudson, **Foreign Policy Analysis: Classic and Contemporary Theory**, s.15.

⁵⁶ James Rosenau, “Pre-theories and Theories of Foreign Policy”, (der.), R. B. Farrell, **Approaches in Comparative and International Politics**, Evanston, IL, Northwestern University Press, 1966, s.118. Bu makale daha sonra James N. Rosenau, **The Scientific Study of Foreign Policy**, İkinci Basım, New York, Nichols Pub. Co., 1980 içinde basılmıştır.

⁵⁷ Harold Sprout ve Margaret Sprout, **Man-Milieu Relationship Hypotheses in the Context of International Politics**, Princeton NJ, Princeton University Press, 1956.

⁵⁸ Harold Sprout ve Margaret Sprout, **The Ecological Perspective on Human Affairs**, Princeton NJ, Princeton University Press, 1965, s.256.

⁵⁹ Hudson, **Foreign Policy Analysis: Actor-Specific Theory and the Ground of International Relations**, s.6-7.

2. İkinci Kuşak DPA

Yukarıda belirtilen üç paradigmatik çalışmanın ardından, özellikle 1974 ve 1993 yılları arasında yoğunlaşan ve ikinci kuşak olarak adlandırılabilen DPA yaklaşımları ortaya çıkmıştır. Bu yaklaşımlar temel olarak “**gruplar ve karar alma süreçleri**”, “**karşılaştırmalı dış politika**” ve “**karar alıcının psikolojik ve sosyal çevresi**” olarak gruplandırılabilir.⁶⁰ Bu yaklaşımların sırasıyla Snyder ve diğerleri, Rosenau ve Sproutlar tarafından atılmış olan temeller üzerine inşa edildiği söylenebilir.

a) Gruplar ve Karar Alma Süreçleri⁶¹

Snyder ve diğerlerinin, grupların dış politika üzerindeki etkilerini vurgulamasının ardından, ikinci kuşak DPA’da grupların karar alma süreçleri üzerindeki çalışmalarda bir artış gözlenmiştir. “Küçük grup dinamikleri” ve “kurumsal süreçler ve bürokratik politikalar” yaklaşımları bu sürecin bir sonucudur.

(1) Küçük Grup Dinamikleri

Küçük grup dinamikleri üzerine sosyal psikoloji uzmanları tarafından geçmişte çeşitli araştırmalar yapılmış olmasına rağmen, bu çalışmaları dış politika alanına uygulayan ilk çalışma, Irving Janis’in “Victims of Groupthink” isimli

⁶⁰ Hudson, *The History and Evolution of Foreign Policy Analysis*, s.16-26.

⁶¹ Hudson ve Vore, DPA çalışmalarını temel olarak üç kategoriye ayırmıştır. Bunlar Snyder ve diğerleri’nin çalışmalarını izleyen Gruplar ve Karar Alma süreçleri (kısaca Karar Alma), Rosenau’nun çalışmalarını izleyen Karşılaştırmalı Dış Politika ve Sproutlar’ın çalışmalarını izleyen Karar Alıcının Psikolojik ve Sosyal Çevresi’dir (kısaca Dış Politika Konteksti). (Valerie M. Hudson ve Christopher S. Vore, “Foreign Policy Analysis Yesterday, Today and Tomorrow”, *Mershon International Studies Review*, 39, 1995, s.209-238.)

çalışmasıdır.⁶² Janis bu çalışmasında, grup içerisindeki uyumu bozmamak ve grup tarafından dışlanmamak güdülerıyla insanların, fikirleri eleştirel gözden ele almadan, analiz etmeden ve sağlıklı bir şekilde değerlendirmeden karar almaya eğilimli olduklarını belirtmiştir. Janis'in ifadeleriyle Grup Düşüncesi, “insanların birbirine yakından bağlı olduğu gruplar içerisinde, grup üyelerinin grupta kendileriyle ilgili uyumsuz bir algılama oluşturmamak amacıyla, alternatif hareket ve düşünceleri gerçekçi bir gözle değerlendirmeden karar aldıkları bir düşünce şeklidir.”⁶³

Charles F. Hermann ise Grup Düşüncesi'ni grup süreçlerinin yalnızca bir boyutu olarak ele almış ve grupları boyut, liderin rolü, karar alma kuralları, grup üyelerinin otonomisi gibi çeşitli kıstaslar doğrultusunda sınıflandırarak, her bir grup tipinin karar alma süreçlerinden nasıl sonuçlar ortaya çıkacağını incelemiştir.⁶⁴ Daha sonra ortaya çıkan çok çeşitli çalışmalar ise Grup Düşüncesi fikrinin ötesine geçerek, grup dinamikleriyle ilgili çalışmalara çok boyutlu açılımlar getirmiştir.

(2) Kurumsal Süreçler ve Bürokratik Politikalar

Klasik dönemin ikinci kuşak çalışmalarında kurumsal süreçler ve bürokratik politikalar üzerinde yoğun çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmaların temelleri Weber'in “Sosyal ve Ekonomik Organizasyon Teorisi”⁶⁵ isimli eserine kadar götürülebilir. Bu yaklaşıma göre kurumlar ve bürokrasiler öncelik listelerinin en üst sırasına kendi

⁶² Irving Janis, **Victims of Groupthink**, Boston, Houghton Mifflin Company, 1972.

⁶³ Janis, **a.g.e.**, s.9.

⁶⁴ Charles F. Hermann, “Decision Structure and Process Influences on Foreign Policy”, (der.), Maurice A. East, Stephen A. Salmore ve Charles F. Hermann, **Why Nations Act**, Beverly Hills, Sage, 1978, s.69-102.

⁶⁵ Max Weber, **The Theory of Social and Economic Organization**, (çev.) A. M. Henderson ve Talcott Parsons, New York, The Free Press, 1947.

kurumlarının bekasını yerleştirmektedir; bu nedenle kendi güçlerini ve etkilerini korumanın ve artırmanın yollarını arayacaktır.⁶⁶

Kurumsal süreçler ve bürokratik politikalar konusundaki en önemli ve “en çok alıntı yapılan” çalışma Graham T. Allison tarafından ortaya koyulmuştur.⁶⁷ Ünlü “Essence of Decision” kitabında Allison, 1962 Küba Füze Krizi’ni hem ABD hem de Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) açısından incelemiş ve Rasyonel Aktör Modeli’nin krizi açıklamakta yeterli olmadığını öne sürmüştür. RAM’a alternatif olarak iki farklı model önermiştir: Kurumsal Süreç Modeli ve Bürokratik Politikalar Modeli.

Kurumsal Süreç Modeli’ne göre büyük kurumlar standart işletme yöntemleri geliştirerek, karar alma sürecinin esnekliğinin ve yaratıcılığının azaltılmasını, buna karşılık verimliliğin ve tutarlılığın artmasını sağlamaktadır. Farklı alanlardaki değişik sorunlara çözüm bulabilmek amacıyla hükümetler, sorumluluk alanları daha önceden belirlenmiş olan organizasyonların bir araya gelmesiyle oluşurlar.⁶⁸ Dolayısıyla dış politika kararları, standart davranış kalıpları doğrultusunda işleyen büyük organizasyonların çıktıları olarak değerlendirilmelidir.⁶⁹

Bürokratik Politikalar Modeli’ne göre ise, devletlerin dış politikada karar alırken takındığı tutum planlanmış tercihlerin bir sonucu değildir. Kararlar, bürokratik süreçlerin ve pazarlıkların “çıktı”ları olarak değerlendirilmelidir. Bu

⁶⁶ Hudson, **The History and Evolution of Foreign Policy Analysis**, s.18.

⁶⁷ Graham T. Allison, **The Essence of Decision: Explaining the Cuban Missile Crisis**, Glenview, Scott, Foresman and Company, 1971.

⁶⁸ Allison ve Zelikow, **a.g.e.**, s.143.

⁶⁹ Clarke ve White, **a.g.e.**, s.16.

modele göre dış politika hükümetin seçimi veya kurumsal bir sürecin çıktısı değil, hükümet içerisindeki çeşitli önemli aktörlerin arasında geçen pazarlıkların bir çıktısıdır.⁷⁰

Burada Kurumsal Süreç ile Bürokratik Politika arasındaki farkın vurgulanmasında yarar vardır. Kurumsal Süreç Modeli'nde kararlar daha önceden belirlenmiş kriterler doğrultusunda ve görelî olarak otomatik bir sürecin sonucunda alınırken, Bürokratik Politikalar Modeli'nde yürütme organı içerisinde bulunan ve farklı algılama, öncelik ve çıkarlara sahip olan çok sayıda aktörün arasında geçen bir pazarlık söz konusudur. Pazarlıkta görüşlerini kabul ettirme becerisi gösteren aktör/aktörlerin kararları, nihai karar üzerinde en ağırlıklı etkiye sahip olacaktır.

Jerel Rosati ise bürokratik süreçlere ilişkin temel çalışmaları⁷¹ inceleyerek, bürokratik etkileri özetleyen 4 önerme ortaya koymuştur. Bunlara göre, herhangi bir kararla ilgili, devletin yürütme organı farklı hedef ve amaçlara sahip olan sayısız birey ve kurumlardan oluşmaktadır; bu aktörlerden hiçbirisinin sahip olduğu rol diğerlerinden üstün değildir; alınan karar, çeşitli katılımcılar arasındaki pazarlık ve uzlaşmanın bir sonucudur; son olarak alınan karar ile uygulama arasında önemli bir farklılık bulunabilmektedir.⁷²

⁷⁰ Allison ve Zelikow, **a.g.e.**, s.143.

⁷¹ Bu çalışmalar, Allison'un hazırladığı "Conceptual Models and the Cuban Missile Crisis" ve "Essence of Decision", Allison ve Halperin'in hazırladığı "Bureaucratic Politics" ve Halperin'in hazırladığı "Bureaucratic Politics and Foreign Policy"dir.

⁷² Jerel Rosati, **The Politics of Bureaucracy**, Üçüncü Basım, New York, Longman, 1981, s.236.

b) Karşılaştırmalı Dış Politika

DPA çalışmaları arasındaki en davranışsal alan olarak kabul edilebilecek olan Karşılaştırmalı Dış Politika yaklaşımı, Rosenau'nun uluslar-arası ve çok düzeyli bir dış politika teorisi oluşturma çalışmalarının sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu yöntem, savaş, anlaşma veya resmi bir devlet ziyareti gibi olayların bile karşılaştırılarak çıkarımlar yapılmasının mümkün olduğunu öne sürmektedir.

Vaka çalışmaları yaparak farklı uluslar üzerinde ve farklı zamanlarda geçerli olabilecek bir teori oluşturulmasının mümkün olmadığı düşüncesiyle “olay” kavramı üzerinde durulmaya başlanmıştır; bu sayede çok çeşitli sayıda açıklayıcı faktör üzerinde veri toplamak ve bu bağımsız değişkenlerin dış politika davranışları üzerindeki olası etkilerini belirlemek mümkün hale gelmiştir.⁷³ Bu sayede bütün uluslara ve zaman dilimlerine uygulanabilecek bir dış politika teorisinin oluşturulabileceği düşünülmüştür. Karşılaştırmalı Dış Politika yaklaşımı iki temel çalışma alanı üzerinde yoğunlaşmıştır: “Olay verisi” ve “Bütüncül açıklamalar”.

(1) Olay Verisi

Gazete arşivleri, kronolojiler ve diğer bilgi kaynaklarından dış politikaya ilişkin olay verilerinin toplanarak, daha önceden belirlenmiş olan kodlama kılavuzları doğrultusunda kodlanması ve işlenmesi yoluyla elde edilen bilgiler, krizlere karşı karar alıcıları uyaraabilecek erken uyarı sistemlerinin geliştirilmesi

⁷³ Hudson, *The History and Evolution of Foreign Policy Analysis*, s.19.

amaçlanmıştır.⁷⁴ Bu çalışmalar sonucunda çeşitli bilgisayarlı karar alma sistemleri ve analiz paketleri geliştirilmiştir. Bu çalışmalar için 1981 yılına kadar Amerikan hükümeti tarafından yaklaşık 5 milyon ABD doları harcadığı tahmin edilmektedir.⁷⁵

(2) Bütüncül Açıklamalar

Yukarıda ele alınmış olan “küçük gruplar” ve “kurumsal süreçler ve bürokratik politikalar” yaklaşımlarının aksine Karşılaştırmalı Dış Politika yaklaşımı, dış politika analizine çok düzeyli ve bütüncül açıklamalar getirmeyi amaçlamıştır. Bu yöndeki çalışmalarda⁷⁶, çeşitli analiz düzeylerindeki bağımsız değişkenler, teorik varsayımlar vasıtasıyla (bazı durumlarda istatistiksel veya matematiksel eşitlikler vasıtasıyla) çeşitli dış politika davranışlarıyla eşleştirilmiştir.

Bu çalışmalar sonucunda, hangi bağımsız değişkenin dış politika üzerinde nasıl değişikliklere neden olabileceğine ilişkin çeşitli teoriler geliştirilmiştir. Ancak ilerleyen yıllardaki DPA çalışmaları, Karşılaştırmalı Dış Politika yaklaşımıyla elde edilen verilerin her zaman doğru sonuçlar üretmediğini, bazı durumlarda dış politika olgusunu veya olayını açıklamakta yetersiz kaldığını ortaya koymuştur.

⁷⁴ Bu yönteme göre, örneğin “ABD Afganistan’ı işgal etti” gibi bir olay kodlanmak istendiğinde, tarih (GG/AA/YYYY), aktör (ABD), nesne (Afganistan) ve işgal kavramını ifade edebilecek bir kod belirlenir. Bunun amaçla birden çok kod kullanılabilir: işgal kavramının kodu 317 olarak belirlenebilir, burada 3 kodu saldırgan bir tutumu, 1 kodu bunun askeri bir hareket olduğunu, 7 kodu ise bunun tam anlamıyla bir işgal olduğunu ifade edebilir. Bu örnekte de görüldüğü gibi olay verisi yöntemi, her biri farklı bir dış politika “olayı”nı anlatan binlerce hatta milyonlarca satır kodun bir araya gelmesiyle oluşturulabilir. (Hudson, **The History and Evolution of Foreign Policy Analysis**, s.19.)

⁷⁵ Hudson, **The History and Evolution of Foreign Policy Analysis**, s.19.

⁷⁶ DPA’ya bütüncül açıklama getirmeyi amaçlayan çalışmaların en önemlilerini Hudson şu şekilde belirtmiştir: Michael Brecher ve diğerleri tarafından gerçekleştirilen IBA, DON, CREON Projeleri ile, Harold Guetzkow tarafından gerçekleştirilen INS Projesi. (Hudson, **The History and Evolution of Foreign Policy Analysis**, s.20.)

c) **Dış Politika Konteksi: Karar Alıcının Psikolojik ve Sosyal Çevresi**

Sprout'lar tarafından karar alıcıların psikolojik ortamlarına dikkat çekilmesinin ardından, dış politika karar alıcılarının “zihni” üzerindeki çalışmaların sayısında artış yaşanmıştır. Bu yaklaşımlar karar alıcının zihninin tabula rasa (yazısız levha) olmadığını; kültür, tarih, coğrafya, ekonomi, siyasi kurumlar, ideoloji ve demografi gibi faktörler doğrultusunda her karar alıcının zihninin kendine has inanç, tutum, değer, deneyim ve duygularla şekillendiğini; ayrıca her karar alıcının kendilerini ve ulusal kimliklerini farklı algıladığını vurgulamıştır.⁷⁷

Örneğin Brecher İsrail'in dış politikası üzerindeki çalışmasında, İsrail ulusunun psiko-kültürel çevresinin İsrail dış politikası üzerinde etki sahibi olduğunu ortaya koymuştur.⁷⁸ Ancak bu alandaki diğer çalışmalar genellikle bütünsel bir bakışla değil, psikolojik ve kültürel boyutları ayrı ayrı ele alarak ortaya koyulmuştur.

(1) **Kişisel Özellikler**

Yapılan çeşitli araştırmalar, özellikle yüksek stres, yüksek belirsizlik oranı ve dış politika karar alma mekanizmasında liderin baskın lider özellikleri göstermesi gibi bazı koşullar altında, kişisel özelliklerin dış politika kararlarının anlaşılması açısından oldukça önemli olduğunu ortaya koymuştur. Bu nedenle karar alıcıların kişisel özelliklerinin anlaşılabilmesi amacıyla çeşitli siyasal psikoloji yöntemleri kullanılmıştır.⁷⁹

⁷⁷ Hudson, *The History and Evolution of Foreign Policy Analysis*, s.20.

⁷⁸ Michael Brecher, *The Foreign Policy System Of Israel Setting, Images, Process*, London, Oxford University Press, 1972.

⁷⁹ Hudson, *The History and Evolution of Foreign Policy Analysis*, s.20.

Bu konuda geçmişte de çeşitli çalışmalar⁸⁰ gerçekleştirilmiş olmasına rağmen, karar alıcıların kişisel özellikleri ilk olarak Leites⁸¹ tarafından ortaya koyulan ve Alexander George⁸², Ole R. Holsti⁸³ ve Stephen Walker⁸⁴ tarafından geliştirilen “*Operasyonel Kod*” yöntemi kullanılarak sistematik bir şekilde ele alınmaya başlanmıştır. Bu yönteme göre bir karar alıcının bilişsel şeması ya da inanç sistemi iki farklı bileşen kullanılarak somutlaştırılabilir. Bunlardan ilki, karar alıcının kendisini içinde bulduğu siyasi evrene ilişkin beş konuya yaklaşımı⁸⁵; ikincisi ise bu siyasi evrende kendisini tanımlamasını sağlayan beş soruya yanıtıdır.⁸⁶

Margaret G. Hermann ise operasyonel kod çerçevesini içerik analizi yöntemiyle bir arada kullanarak liderlerin inanç ve motivasyonlarını, karar alma tarzlarını ve kişilerarası iletişim stillerini karşılaştırmıştır.⁸⁷ Elde ettiği bilgileri kullanarak lidere kişilik özelliklerine ilişkin genel bir resim ortaya koyan Hermann, dış politika yönelimlerini kullanarak liderleri iki farklı üst gruba ve sekiz farklı alt

⁸⁰ Harold D. Lasswell, **Psychopathology and Politics**, Chicago, University of Chicago Press, 1930; ve Joseph de Rivera, **The Psychological Dimension of Foreign Policy**, Ohio, Charles E. Merrill Publishing, 1968.

⁸¹ N. Leites, **The Operational Code of the Politburo**, New York, McGraw-Hill, 1951.

⁸² Alexander George, “The Operational Code: A Neglected Approach to the Study of Political Leaders and Decision Making” **International Studies Quarterly** No: 23, 1969, s.190-222.

⁸³ Ole R. Holsti, **The Operational Code as an Approach to the Analysis of Belief Systems. Final Report to the National Science Foundation, Grant No. SOC 75-15368**, Durham, NC, Duke University, 1977.

⁸⁴ Stephen Walker, “The Motivational Foundations of Political Belief Systems: A Reanalysis of the Operational Code Construct” **International Studies Quarterly** No: 27, 1983, s.179-201.

⁸⁵ (i)Siyasi yaşamın en temel özelliği uyum mu yoksa uyumsuzluk mıdır? (ii)Kişinin kendi değer ve hedeflerine ulaşması mümkün müdür? (iii)Siyasi gelecek tahmin edilebilir mi? (iv)Kişinin kendisi ve “öteki”nin tarihsel gelişim üzerindeki kontrol gücü ne kadardır? (v)İnsani ilişkilerde ve tarihsel gelişim üzerinde şansın rolü nedir? (George, a.g.e.)

⁸⁶ (i)Siyasi eylem için hedeflerin seçilmesinde en iyi yaklaşım nedir? (ii)Eylem hedefleri en etkin şekilde nasıl takip edilebilir? (iii)Siyasi eylemin riskleri nasıl hesaplanır, kontrol edilir ve kabul edilir? (iv)Çıkarları geliştirmek için en iyi zamanlama nedir? (v)Çıkarların geliştirilebilmesi için farklı yöntemlerin faydası ve rolü nedir? (George, a.g.e.)

⁸⁷ Margaret G. Hermann, “Leader Personality and Foreign Policy Behaviour”, (der.), James N. Rosenau, **Comparing Foreign Policies: Theories, Findings and Methods**, New York, Sage-Halsted, 1974; Margaret G. Hermann, (der.), **A Psychological Examination of Political Leaders**, New York, The Free Press, 1977.

gruba ayırmıştır. Bu liderlik tarzları “Liderlik” başlığı altında daha ayrıntılı olarak açıklanacaktır.

Bu dönemde ayrıca dış politika algılamaları ve imajlar araştırma gündeminin önemli bir parçasını oluşturmuştur. Özellikle Robert Jervis⁸⁸ ve Richard Cottam’ın⁸⁹ çalışmaları bu alanda önemli bir etkiye sahip olmuştur. Bu iki çalışmanın ortak özelliği, yanlış algılamanın dış politikadaki olası etkilerini ortaya koymaya çalışmalarıdır.⁹⁰ Louis Halle algılamanın önemini, “bir ulusun dış politikası, dış dünyaya yönelik olarak değil, dış politikayı hazırlayan insanların zihinlerindeki ‘dış dünya algılaması’na yönelik olarak belirlenmektedir” sözleriyle ortaya koymuştur.⁹¹

Yanlış algılamalar bilişsel, kurumsal ya da duygusal sorunlardan kaynaklanabilir. Herhangi bir aktör veya devlete yönelik önyargılar, kişinin kendisini veya kendi ulusunu olduğundan daha fazla önemsemesi (empati eksikliği), tünel vizyonu (olaylara at gözlüğü ile bakma), tutarlılık ve basitlik arayışı, yanlış algılamaya sebep olabilecek çeşitli nedenlerden bazılarıdır.⁹²

Bu algılamaların tespit edilebilmesi için psikoloji biliminden yardım almak kaçınılmaz bir duruma gelmiştir.⁹³ Dolayısıyla psikolojik ve bilişsel çalışmaların DPA’daki yeri ve öneminde ciddi bir artış yaşanmıştır. Psikolojik etkenler; karar alıcıların algılama çerçeveleri, biliş kapasiteleri ve enformasyon işlemlerinin

⁸⁸ Jervis, **a.g.e.**

⁸⁹ Richard Cottam, **Foreign Policy Motivation: A General Theory and a Case Study**, Pittsburgh, University of Pittsburgh Press, 1977.

⁹⁰ Hudson, **The History and Evolution of Foreign Policy Analysis**, s.21.

⁹¹ George, **a.g.e.**, s.190-191. (Louis Halle, ABD Dışişleri Bakanlığı Eski Danışmanıdır)

⁹² Hill, **a.g.e.**, s.113-114.

⁹³ Jean A. Garrison, "Foreign Policy Analysis in 20/20: A Symposium", **International Studies Review**, 5, 2003, s.155.

niteliğiyle yakından bağlantılıdır.⁹⁴ Bu nedenle söz konusu faktörlerin değerlendirilmesine ilişkin olarak sayısız çalışma ve farklı yöntem geliştirilmiştir⁹⁵.

Bilişsel süreçlerin ve psikolojik faktörlerin karar alıcılar üzerindeki etkisi incelenirken ihmal edilmemesi gereken en önemli nokta, doğrudan bu süreç ve faktörlere dayalı analiz yapmanın sağlıklı sonuçlar ortaya koymasının mümkün olmadığıdır. Bu süreç ve faktörler ancak, karar alıcıları çevreleyen yapısal, ekonomik ve kültürel koşulların hesaba dahil eden siyasi çerçeveye sistematik bir biçimde entegre edilmesi halinde açıklayıcı bir özellik kazanmaktadır.⁹⁶

(2) Toplumsal ve Ulusal Özellikler

Klasik DPA'nın ikinci döneminde üzerinde çalışılmaya başlanan boyutlardan birisi de, karar alıcının uluslararası alanda kendi ulusunun sahip olduğu rolü nasıl algıladığına ilişkindir. Bu çalışmalar, karar alıcıların dış politika kararı alırken söz konusu algılama doğrultusunda seçim yaptığını vurgulamaktadır.

Holsti bu çerçevede, bir ulusun uluslararası alanda kendisini ve sahip olduğu rolü nasıl algıladığının önemine dikkat çekmiştir. Özellikle toplumdaki seçkinlerin

⁹⁴ M.J. Shapiro ve G.M. Bonham, "Cognitive Process and Foreign Policy Decision Making", **International Studies Quarterly**, Vol. 17, No. 2, (June 1973), s.147.

⁹⁵ Bunlardan bazıları, **operasyonel kodlar** (George, Holsti, Walker, Young, Walker&Schafer) **imajlar** (Blanton, Boulding, Cottam) **bilişsel haritalar** (Axelrod, Young), **algılama ve yanlış algılama** (Mesquita, Morrow, Holsti), **motivasyonlar** (Hermann, Winter), **birleştirici karmaşıklık** (Suedfeld, Tetlock), **liderlerin yaşam deneyimleri** (Stewart) ve çeşitli **kişilik davranışları** (Etheredge, Hermann, Schafer, Weintraub)'dır.

Ayrıntılı bilgi için bkz. Mark Schafer, "Issues in Assessing Psychological Characteristics At a Distance: An Introduction to the Symposium", **Political Psychology**, C. 21, No: 3, 2000, s.511; Hudson, **Foreign Policy Analysis: Classic and Contemporary Theory**, s.24.

⁹⁶ J.M. Goldgeier ve P.E. Tetlock, "Psychology and International Relations Theory", **Annual Review of Political Science**, 4, 2001, s.68.

ulusal rol algılamalarına dikkat çekerek, bu algılamaların dış politika açısından toplumun diğer kesimlerinin algılamalarına oranla daha önemli olduğunu vurgulamıştır.⁹⁷ Ulusal rolün algılanma biçimi aynı zamanda, ulusun sosyalizasyon sürecinin bir sonucu olan toplumsal karakter tarafından da etkilenmektedir. Bunun anlamı, farklı sosyalizasyon süreçlerinin farklı ulusal davranış biçimlerine neden olabileceğidir.⁹⁸

Ayrıca bu alandaki çalışmalarda kültürün bağımsız bir değişken olarak etkisi ön plana çıkmış ve kişinin içinde yetiştiği toplumdan aldığı kültürel miras ve sosyalizasyon sürecinin karar alma süreci üzerinde etki sahibi olabileceğini ortaya koyulmuştur. Kültürün karar alıcının bilişsel yapıları üzerindeki etkilerine ek olarak, çeşitli toplumsal kurumları şekillendirmekte de rol oynayacağı vurgulanmıştır.⁹⁹

Toplumsal ve ulusal özelliklerin dış politika üzerindeki etkilerine ilişkin çalışmaların ikinci kuşak ürünlerinde, demokrasilerin totaliter veya otoriter sistemlere oranla daha barışçı olduğu fikrinden yola çıkan çalışmalar ortaya koyulmuştur. “Demokratik barış” teorisi adı verilen bu yaklaşıma göre, bireysel haklara, siyasi ve ekonomik çoğulculuğa ve işbirliğine önem veren bir devlet çok büyük olasılıkla bu değerleri diğer devletlerle olan ilişkilerinde de koruyacaktır. Böylece diğer ulusların haklarına saygı gösterecek, uluslararası hukuku dikkate alacak ve çatışmacı değil uzlaşmacı bir tavır sergileyecektir.¹⁰⁰

⁹⁷ Ole R. Holsti, “Cognitive Process Approaches to Decision-Making”, **American Behavioral Scientist**, Vol. 20, No. 1, September / October 1976.

⁹⁸ Hudson, **The History and Evolution of Foreign Policy Analysis**, s.22.

⁹⁹ Hudson, **The History and Evolution of Foreign Policy Analysis**.

¹⁰⁰ Hudson, **The History and Evolution of Foreign Policy Analysis**, s.26.

Bu yaklaşımın fikir babası olan Kant, cumhuriyet rejiminin (bugünkü anladığımız anlamıyla demokrasiyle) ve açık piyasa ekonomisinin devletlerarası barışın temel koşulları olduğunu belirtmektedir. Bunun nedeni ise, bu tip devletlerde vatandaşların savaşın ekonomik yükünü üstlenmek istememeleri ve savaş nedeniyle meydana gelecek olan istikrarsızlığın ekonomik çıkarlarına zarar vereceğini düşünmeleridir. Ayrıca Kant'a göre, cumhuriyetle yönetilen devletlerle monarşik devletler arasında, izlenen dış politika açısından temel bir farklılık vardır. Cumhuriyet rejimiyle yönetilen toplumlarda halk, savaşın kendisi üzerindeki olası yükü ve zararı nedeniyle savaşa karşı çıkacaktır ve bu nedenle cumhuriyetler daha barışçı dış politika izleyecektir.¹⁰¹

Son olarak uluslararası sistem, dış politika karar alıcılarının psiko-sosyal etkilere maruz kaldıkları çevrenin bir parçası olarak görülebilir. Sistemdeki kutupların sayısına, kutuplar arasındaki güç dağılımına ve düzenin gerekliliklerine (oyunun kurallarına) bağlı olarak uluslararası sistemin dış politika üzerinde çeşitli etkiler gösterdiği söylenebilir.¹⁰²

Klasik realizme göre uluslararası ortamda savaş ve kutuplaşma gibi gerginliklerin meydana gelmesi, devletlerin ve devlet adamlarının kötü niyetli olmalarından kaynaklanmaktadır. Neorealizm ise, kötü durumlarla karşılaşan bütün devletlerin, hatta en iyi niyetli olanların bile olumsuz eylemlere girişebileceğini, yani

¹⁰¹ Immanuel Kant, **Perpetual Peace and Other Essays**, (çev.), T. Humphery, Indianapolis, Hackett, 1983, s.113.

¹⁰² Hudson, **The History and Evolution of Foreign Policy Analysis**, s.23.

devletlerin etkileşimindeki en temel belirleyici unsurun uluslararası ortamın yapısı olduğunu kabul etmektedir.¹⁰³

Holsti'ye göre uluslararası sistem, kabileler, şehir devletleri, imparatorluklar veya ulusal devletler gibi bağımsız siyasal varlıkların herhangi bir şekilde toplamıdır.¹⁰⁴ Morton Kaplan ise uluslararası sistemin, çeşitli siyasal sistemler arasındaki en kapsamlı sistem olduğunu ve ulusal ve ulus-üstü sistemlerin uluslararası sistemin birer alt-sistemi olduğunu belirtmektedir.¹⁰⁵ Bu nedenle bazı araştırmacılar uluslararası sistemin bir devletin ulusal dış politikası üzerinde etkisi olabileceğini vurgulamıştır.

Uluslararası siyasal sistemler çeşitli sınıflandırmalara tabi tutulmuştur. Rosecrance, sistem çözümlemesini 1740-1960 arasındaki Avrupa tarihini dokuz tarihsel döneme ayırarak yapmaktadır ve her bir tarihsel dönem bir uluslararası sisteme denk düşmektedir.¹⁰⁶ Holsti ise, tarihsel faktörlerin yanı sıra, sistemin sınırını, sistemdeki siyasal birimlerin sınırını, sistemdeki siyasal birimler arasındaki ilişkileri, gücün dağılımını, siyasal birimlerin temel karakterini ve bunlar arasındaki ilişkileri düzenleyen kuralların işleyiş biçimini dikkate alarak beş tür uluslararası sistem ortaya koymuştur. Bunlar: Tek-kutuplu / hiyerarşik sistemler; güç dengesi

¹⁰³ Allison ve Zelikow, **a.g.e.**, s.30.

¹⁰⁴ K.J. Holsti, **International Politics, A Framework For Analysis**, İkinci Basım, London, Prentice/Hall International, 1974, s.29.

¹⁰⁵ Morton A. Kaplan, **System and Process in International Relations**, Essex, ECPR Press, 2005, s.26.

¹⁰⁶ Hudson, **The History and Evolution of Foreign Policy Analysis**, s.23'ten; Richard N. Rosecrance, **Action and Reaction in World Politics**, Boston, Little, Brown, 1963.

sistemi; gevşek iki kutuplu sistem; sıkı iki kutuplu sistem ve çok kutuplu sistemdir.¹⁰⁷

Waltz ise sistemi tanımlamak için kullanılan belirsiz ve değişken kavramları (çevre, durum, bağlam, ortam, vb.) değiştirmek gerektiğini belirterek, birimlerin niteliklerinden ve etkileşimlerinden bağımsız bir yapı tanımı geliştirmiştir.¹⁰⁸ Yapısalcı yaklaşım, ilişki kavramını “hem birimlerin birbirleriyle ilişkisi, hem de birbirlerine karşı sahip oldukları pozisyonlar” şeklinde tanımlamaktadır.¹⁰⁹ Buna göre dış politikanın, uluslararası sistemin düzenlenme prensibi¹¹⁰, birimlerin karakteri¹¹¹ ve sistemdeki güç dağılımı¹¹² kriterleri doğrultusunda şekillenmesi beklenmektedir.

Kısacası uluslararası sistemin yapısı ve unsurları da, devletlerin dış politika kararlarını etkileyen en önemli öğelerden birisidir.¹¹³ Bu nedenle bir dış politika kararı alınırken karar alma biriminin uluslararası sisteme ilişkin hususları değerlendirerek bu faktörleri de hesaba katan bir karar alması beklenmektedir.

¹⁰⁷ Holsti, **a.g.e.**, s.92-96.

¹⁰⁸ Kenneth Waltz, **Theory of International Politics**, New York, McGraw Hill, 1979, s.80.

¹⁰⁹ Waltz, **a.g.e.**, s.80

¹¹⁰ Uluslararası sistemler, ulus içi sistemler gibi merkezi ve hiyerarşik değildir. Yani sistemin birimlerinin hepsi üzerinde egemenlik kullanan bir merkezi otorite yoktur. Aynı zamanda bütün birimler birbirleriyle doğrudan ilişki kurabilirler. Bu nedenle uluslararası sistemlerin anarşik bir yapılanmaya sahip olduğu kabul edilmektedir. (Waltz, **a.g.e.**, s.88.)

¹¹¹ Ulusal politika spesifik işlevlere sahip farklı birimlerden oluşurken, uluslararası politika birbirinin aynı işlevlere ve eylemlere sahip benzer birimlerden oluşmaktadır. (Waltz, **a.g.e.**, s.93.)

¹¹² Devletler, benzer özelliklerde olmalarına rağmen, farklı ideolojik veya stratejik tutumlardan dolayı farklı amaçlar doğrultusunda hareket edebilirler. Bu durum, ortak amaçlar doğrultusunda hareket edenlerin bir araya gelerek kutuplar oluşturmasını beraberinde getirebilir. Sistemde mevcut olan güç odaklarının sayısına bağlı olarak, kutupların sayısı da değişecektir ve Klasik Uluslararası Sistem anlayışında da bahsedildiği gibi çok kutuplu, iki kutuplu ve tek kutuplu güç dağılımı ortaya çıkabilir. (Waltz, **a.g.e.**, s.97.)

¹¹³ Allison ve Zelikow, **a.g.e.**, s.33.

3. Dış Politika Analizi'nde Yeni Yaklaşımlar

Soğuk Savaş'ın sona etmesiyle birlikte DPA'nın gündeminde de değişiklik yaşanmıştır. Aktör-spesifik yaklaşımlarda bir artış yaşanarak, aktörlerin çeşitli özelliklerine odaklanan çalışmalar ağırlık kazanmıştır. Özellikle liderlerin kişilikleri, çeşitli aktörlerin faaliyetleri, iç siyasi aktörlerin güç mücadeleleri ve benzeri çalışmalarda artış yaşanmıştır. Bu gelişmeler yine üç başlık altında incelenecektir.

a) Gruplar ve Karar Alma Süreçleri'ne Yeni Yaklaşımlar

Gruplar ve karar alma süreçlerine ilişkin çalışmaların ilk iki kuşağında, gerçek dünyada gözlemlenen küçük ve büyük grupların davranışlarını açıklamaya çalışan teorik yaklaşımların geliştirilmesine odaklanılmışken, üçüncü kuşak çalışmalarda aşağıdaki türden sorular sorularak grupların bilişsel yapısının çözümlenmesine odaklanılmıştır:¹¹⁴ Sorunlar grup tarafından nasıl algılanmakta ve yansıtılmaktadır? Seçenekler nasıl geliştirilmektedir? Grup tarafından duruma ilişkin ortak bir yoruma nasıl ulaşılmaktadır? Gruplar nasıl yenilik yaratır ve nasıl öğrenir? Grup hafızası grubun eylemlerini nasıl etkilemektedir? Liderlerin çeşitli kişilik yapıları grupların yapısını ve süreçlerini nasıl etkilemektedir?

Yuen Foon Khong'un *Analogies at War* (1992) çalışması¹¹⁵, üçüncü kuşak karar alma çalışmalarına örnek olarak gösterilebilir. Bu çalışma, Vietnam sorununa ilişkin farklı algılamaların, sorunun çözümüne ilişkin seçeneklerin belirlenmesini nasıl zorlaştırdığını ortaya koymuştur. Vietnam sorununun açıklanması için Kore

¹¹⁴ Hudson ve Vore, **a.g.e.**, s.224.

¹¹⁵ Yuen Foon Khong, **Analogies at War: Korea, Munich, Dien Bun Phu and the Vietnam Decision of 1965**, Princeton, Princeton University Press, 1992.

analojisinin kullanılması ve iki olay arasındaki farklılıklar üzerinde durulmaması, sorunun yanlış yorumlanmasına neden olmuştur.

Ancak bu tip yeni soruların sorulmaya başlanmış olması, klasik karar alma çalışmalarının sona erdiği anlamına gelmemektedir. Farklı grup yapılarının ve normlarının hangi tür grup süreçlerine ve dış politika kararlarına yol açtığına ilişkin çeşitli çalışmalar bu dönemde de devam etmiştir. Ayrıca kurumsal ve bürokratik güçlerin dış politika karar alma mekanizması üzerindeki etkilerine ilişkin çalışmalar da çeşitli boyutlarıyla çalışılmaya devam etmiştir.¹¹⁶

b) Karşılaştırmalı Dış Politika Çalışmaları'na Yeni Yaklaşımlar

Bu alandaki çalışmaların yeni dönemdeki odağı, kullanılabilir orta-kapsamlı teorilerin oluşturulması için yenilikçi yöntemlerin geliştirilmesi olmuştur. Ele alınan sorulardan bazıları şunlardır:¹¹⁷ Olay verileri daha kullanışlı bir şekilde yeniden kavramsallaştırılabilir mi? Karmaşık ve ölçülemeyen verilerin birleştirilmesi amacıyla DPA, insan karar alma sürecini simüle eden yöntemleri kullanabilir mi? Aktör-spesifik verileri girdi olarak kullanabilecek modeller oluşturulabilir mi? Aktör-spesifik detay ne zaman gereklidir ve Aktör-genel teori hangi durumlarda dış politika kararlarını açıklamakta ve tahmin etmekte yeterlidir?

Bu yıllarda araştırmalar, aktör-spesifik verileri stratejik karar teorilerine entegre etmenin yolları üzerinde yoğunlaşmıştır. Jack Levy'nin "Beklenti

¹¹⁶ Hudson ve Vore, **a.g.e.**, s.225.

¹¹⁷ Hudson ve Vore, **a.g.e.**, s.223-224.

Teorisi”ne¹¹⁸ ilişkin çalışması bu teorik yönelimin örneklerinden birisidir.¹¹⁹ Bu çalışma, kayıplardan kaçınmanın uluslararası ilişkiler açısından “beklenen fayda teorisi”ne göre çok daha önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Kayıplardan kaçınma, sağlıklı bir devlette ihtiyatlılığı temin ederken, yapısal olarak sağlam olmayan devletlerde son derece riskli bir tutumdur. Kayıplardan kaçınma güdüsü nedeniyle aktörlerin pazarlık güçleri rasyonel tercih ya da caydırıcılık modellerinin öngördüğünden çok daha kısıtlıdır.¹²⁰

c) Dış Politika Konteksi Çalışmaları’na Yeni Yaklaşımlar

Bu alandaki çalışmalar özellikle, aktör-genel ve aktör-spesifik yaklaşımların hangi koşullar altında daha kullanışlı olduğunun belirlenmesine odaklanmıştır. Dış politika kontekstinin psikolojik boyutunun beş farklı unsuru üzerinde yoğunlaşmıştır: Kişisel özellikler, algılamalar, toplum ve kültür, politika ve uluslararası sistem.¹²¹

Kişisel özellikler bağlamında özellikle hangi durumlarda liderliğin önemli olduğu ve çeşitli liderlik türlerinin dış politika üzerindeki olası etkileri ele alınmıştır. Bu konuda özellikle Margaret G. Hermann ve Preston’un çalışmaları dikkat çekicidir.¹²² Liderlerin tutum ve davranışlarındaki değişimin değerlendirilmesi ise

¹¹⁸ Beklenti Teorisi, Beklenen Fayda Teorisi’ne alternatif olarak geliştirilmiştir. Risk içeren seçenekler (finansal kararlar gibi) arasından insanların nasıl seçim yaptığını ve potansiyel kayıp ve kazançların nasıl hesaplandığını açıklamayı amaçlar. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Daniel Kahneman ve Amos Tversky, "Prospect Theory: An Analysis of Decision under Risk", *Econometrica*, XLVII, 1979, s.263-291.

¹¹⁹ Jack S. Levy, “An Introduction to Prospect Theory”, *Political Psychology*, 13, 1992, s.171-186.

¹²⁰ Hudson ve Vore, *a.g.e.*, s.224.

¹²¹ Hudson ve Vore, *a.g.e.*, s.226

¹²² Margaret G. Hermann, “Leaders and Foreign Policy Decision Making”, (der.), Dan Caldwell ve Timothy McKeown, *Diplomacy, Force and Leadership: Essays in Honor of Alexander George*,

nispeten yeni bir çalışma alanıdır. Bu dönemde ayrıca liderlerin dış politika yönelimlerini değerlendirmeye yönelik daha sistematik araçların geliştirilmesine ağırlık verilmiştir. Gelişen teknoloji, operasyonel kod analizinin yeniden gündeme gelmesini ve içerik analizlerinin bilgisayarlar yardımıyla daha hızlı ve güvenilir şekilde yapılmasını mümkün kılmıştır.

Liderlerin kişiliklerini ölçmeye yönelik çalışmaların en yeni boyutu ise, bilişsel sinirbilimi (*neuroscience*)’nin gündeme gelmesidir. Sinirbilimi, duyguların, acı ve rahatsızlıkların, genetik olarak belirlenen “mutluluk ayar noktası”nın ve insan vücuduna ilişkin diğer faktörlerin karar alma ve dolayısıyla dış politika analizi üzerindeki etkilerinin ele alınabilmesini olanaklı kılmıştır. Bu konuların anlaşılabilmesi, anlaşmaların imzalanmasından refahın daha fakir olan ülkelere yeniden dağıtılmasına kadar çok çeşitli meselelerin daha iyi anlaşılabilmesini de kolaylaştırabilecek hususlar olarak dikkat çekicidir.¹²³

Algılama ve imajlara ilişkin olarak ise tehdit ve caydırıcılık koşulları altında karar alma üzerindeki etkilerine odaklanılmıştır. Ayrıca bazı yazarlar algılamaların imajların oluşumuna etkileri üzerinde durmuştur. Örneğin Richard Hermann, Sovyet algılamalarına ilişkin stereotipik (basmakalıp) imajların bir tipolojisini geliştirmiştir ve bu çalışmalarını Rus, İslam ve Amerikan imajlarına genişletmiştir.¹²⁴

Boulder: Westview Press, 1993; Margaret G. Hermann ve Thomas Preston, “Presidents, Advisors and Foreign Policy: The Effect of Leadership Style on Executive Arrangements”, **Political Psychology**, Vol. 15, No. 1, 1994, s.75-96.

¹²³ Janice Gross Stein, “Foreign Policy Decision-Making: Rational, Psychological and Neurological Models”, (der.), Steve Smith, Amelia Hadfield ve Tim Dunne, **Foreign Policy: Theories, Actors, Cases**, London, Oxford University Press, 2008, s.109-113.

¹²⁴ Richard Hermann, “**The Construction of Images in International Relations Theory: American, Russian and Islamic World Views**”, Uluslararası Çalışmalar Derneği 34. Yıllık Konferansı, Acapulco, Meksika’da Sunulmuş Bildiri, 23-27 Mart 1993.

Kültürel ve sosyal farklılıkların karar almayı nasıl etkilediğine ilişkin çalışmalarda da 1980 sonrası dönemde artış yaşanmıştır. Bu yaklaşımlar, farklı kültürlerde anlayış ve nedensellik algılamalarının farklı olabileceğini; ayrıca politika oluşturma yapı ve süreçlerinin de kültüre bağlı olarak değişebileceğini; sonuç olarak karşılaştırmalı siyasi sosyalizasyon ve politik öğrenme üzerinde çalışmalar yapılmasının gerekliliğini vurgulamıştır.¹²⁵

Politika süreçleri alanındaki çalışmalar ise özellikle iç siyasi gerekliliklerin ve engellerin ulusal dış politikayı nasıl etkilediği üzerinde yoğunlaşmıştır. Robert D. Putnam'ın "iki düzeyli oyun" adıyla kavramsallaştırdığı yaklaşımı bu çalışmaların en önemlilerinden birisidir. Lider bu oyunda, ulusal ve uluslararası aktörleri uzlaştırma görevini üstlenmekte ve iç siyaset ile uluslararası koşullar ve gereklilikler arasında herhangi bir nokta üzerinde uzlaşma sağlanması aşamasında önemli bir eksen görevi görmektedir.¹²⁶ Genellikle uluslararası ortamı şekillendirmek daha zor bir iş olduğu için, liderin hükümet, devlet ve siyasi rakipleri, hatta kamuoyuyla uzlaşması daha uygulanabilir bir yöntem olarak görülebilir.

Ayrıca bu dönemde demokratik barış teorilerine ilişkin yeni ve değişik çalışmalar ortaya koyulmaya devam etmiştir. Bu çalışmaların ikinci bir boyutu ise, rejim değişikliğinin dış politika üzerindeki etkisinin incelenmesi olmuştur. Joe Hagan'ın bu yöndeki yenilikçi çalışması, siyasi rejimlerin yapısal bölünmüşlüğü ve kırılganlığına ilişkin önemli bir veritabanı oluşturmuştur. Bu çalışmanın önemli sonuçlarından birisi, rejime askeri veya siyasi olarak karşı olan grupların

¹²⁵ Hudson ve Vore, **a.g.e.**, s.227.

¹²⁶ Robert D. Putnam, "Diplomacy and Domestic Politics: The Logic of Two-level Games", **International Organization**, 42, 1988, s.427-460.

bulunmasının, rejimin bekası açısından yapısal bölünmüşlükten daha fazla tehlike arz ettiğidir. Hagan çalışmasında ayrıca, çeşitli siyasi muhalefet türlerinin dış politika kararları üzerindeki etkilerini de incelemiştir.¹²⁷

4. Günümüzde Dış Politika Analizi

Hudson'a göre günümüzde DPA'nın altı önemli özelliği bulunmaktadır.¹²⁸ Bunlardan ikisi, DPA'nın dış politika karar alma sürecini "çok-faktörlü" (*multifactorial*) olarak değerlendirmesi ve değişkenleri aynı anda birden fazla analiz düzeyinde birden, yani "çok-düzeyle" (*multilevel*) olarak ele almasıdır. Karar alma sürecini etkiledikleri sürece, bütün analiz düzeylerinden elde edilebilecek açıklayıcı değişkenler, DPA araştırmacılarının malzemeleri arasındadır.

Dolayısıyla psikoloji, sosyoloji, organizasyonel davranış, antropoloji, ekonomi ve benzeri birçok entelektüel disiplinden elde edilebilecek veriler, analiz için temel girdilerdir. Bu durumda DPA'nın üçüncü önemli özelliğinin, çok-disiplinlilik / disiplinlerarasılık (*multi/interdisciplinarity*) olduğu söylenebilir.

Birden fazla analiz düzeyinden elde edilen verileri birleştirmesinden ve birden çok bilimsel disiplini kapsamasından dolayı DPA'nın dördüncü önemli özelliği, Uluslararası İlişkiler disiplininin bütün alt disiplinleri arasında en bütünleştirici (*integrative*) olmasıdır. Ayrıca, uluslararası ilişkilerde olayların ve

¹²⁷ Joe D. Hagan, "Regimes, Political Oppositions and the Comparative Analysis of Foreign Policy", (der.), Charles F. Hermann, Charles W. Kegley ve James N. Rosenau, **New Directions in the Study of Foreign Policy**, Boston, Allen and Unwin, 1987, s.339-365.

¹²⁸ Hudson, **Foreign Policy Analysis: Actor-Specific Theory and the Ground of International Relations**, s.2.

kararların kaynağı olarak insanı temel almasından dolayı, beşinci önemli özellik olarak ajan-merkezli (*agent-oriented*) bir alt disiplin olduğu belirtilebilir. Hudson’a göre devletler soyut kavramlar olduklarından dolayı, ajan olarak kabul edilmemektedir. Uluslararası politikanın kaynağı olan ve bu politikayı değiştiren tek ajanlar, insanlardır.

Son olarak, DPA’nın altıncı temel özelliği, karar alma sürecini “kara kutulamak” yoluyla bireylerin rollerini göz ardı etmeyi reddeden aktör-spesifik bir yaklaşıma sahip olmasıdır. İnsanların çevrelerindeki dünyayı nasıl algıladığı, algıladıkları bu dünyaya ve olaylara nasıl tepkiler verdiğini, dünyayı nasıl şekillendirdiğini ve dünya tarafından nasıl şekillendirildiğini anlamak, bütün sosyal bilimler için olduğu gibi, Uluslararası İlişkiler disiplini için de temel başlangıç noktasıdır.

II. Dış Politikada Karar Alma Birimi ve Karar Alma Süreci

A. Karar Alma Birimi

Hermann ve diğerleri, hükümetler tarafından dış politika olayları karşısında kararların verilmesi sürecinde yetkinin 3 farklı otorite (liderler, gruplar ve koalisyonlar) tarafından paylaşıldığını ve yetkili karar biriminin zamana ve konuya bağlı olarak değişim gösterdiğini belirtmektedir.¹²⁹

¹²⁹ Hermann ve diğerleri, **a.g.e.**, s. 84; Allison ve Zelikow, **a.g.e.**, s.274.

Karar alma sürecinde grup veya koalisyonların etkin olması durumunda alınacak karar, grup dinamikleri tarafından şekillendirilecektir. Liderin etkin olması durumunda ise alınacak kararda liderin kişisel özellikleri önemli etkiye sahip olacaktır. Ancak her iki durumda da, uluslararası ve ulusal düzeydeki faktörlerin etkisi son derece önemlidir.¹³⁰

1. Gruplar ve Koalisyonlar

Gruplar, karar alma sürecinde bulunan ve farklı görüşlere sahip aktörlerden oluşmaktadır. Bu aktörler söz konusu karara ilişkin bir uzlaşma noktası olarak, alınacak kararın şekillenmesinde siyasi olarak ağırlıklı bir güç elde edebilmektedir. Ancak bu uzlaşma geçici niteliktedir.

Koalisyonlar da gruplar gibi, birden fazla aktörden oluşmaktadır. Gruplardan farklı olarak koalisyonlar, birbirine benzer görüşlere sahip olan aktörlerden oluşmaktadır. Koalisyonların oluşturulması süreci grupların oluşmasına göre daha kolaydır çünkü aktörler arasında önceden bir mutabakat bulunmaktadır. Bu yolla alınacak karar üzerinde daha fazla etki sahibi olunabilmektedir.

Gruplar ve koalisyonlar arasındaki temel farklılık, bir araya gelen kişi ve kurumların niteliğinden kaynaklanmaktadır. Grupların üyelerinin genellikle aynı siyasi ve ideolojik yaklaşımlara ve benzer dünya görüşlerine sahip olmalarından

¹³⁰ Margaret G. Hermann, "How Decision Units Shape Foreign Policy: A Theoretical Framework", *International Studies Review*, c. III, No: 2, 2001, s. 49.

dolayı kendi içinde homojen bir nitelik taşıdığı, buna karşılık koalisyonlarda bir homojenlik bulunmadığı söylenebilir.

Daha önce de belirtildiği gibi, *Groupthink* (Grup düşüncesi) yaklaşımına göre özellikle 6 ila 12 kişilik topluluklarda üyeler grup içerisindeki uyumu bozmamak ve grup tarafından dışlanmamak güdülerıyla insanların, fikirleri eleştirel gözden ele almadan, analiz etmeden ve sağlıklı bir şekilde değerlendirmeden karar almaya eğilimlidir.¹³¹ Kişiler kendi düşünceleriyle grubun düşüncelerini uyumlu hale getirmeye yönelik olarak hem içsel hem de dışsal bir baskı altında olacaklardır.¹³² Ayrıca ufak topluluklarda yüksek olan topluluk-içi bütünlük, uzlaşmazlıkları ortadan kaldırarak uzlaşmaya yönelik motive edici bir faktör olarak rol oynamaktadır.¹³³

2. Baskın Lider

Dış politikada alınacak kararların şekillenmesinde liderlerin yetkili karar birimi pozisyonuna gelebilmesi için bazı önkoşullar gereklidir. Liderin öncelikle toplumun sahip olduğu kaynakları istediği amaçlar doğrultusunda seferber edebilme yeteneğine sahip olması gereklidir. İkincisi, dış politika alanında önemli bir sorunla karşılaşıldığında liderin hayati kararlar alabilecek siyasi güce sahip olması gereklidir. Hermann ve diğerleri, bu tip liderliğe “Baskın Liderlik” adını vermektedir.¹³⁴

¹³¹ Janis, **a.g.e.**, s.9, Allison ve Zelikow, **a.g.e.**, s.283, ayrıca bkz. Acar Baltaş, **Ekip Çalışması ve Liderlik**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2000.

¹³² Verba, **a.g.e.**, s.103.

¹³³ Allison ve Zelikow, **a.g.e.**, s.284.

¹³⁴ Hermann ve diğerleri, **a.g.e.**, s.84.

Hermann ve diğerlerine göre liderlerin baskın lider olarak davranış gösterebilecekleri ve dış politikada alınacak olan kararı doğrudan ve tek başına etkileyebilecekleri birtakım farklı durumlar vardır. Bu farklı durumlardan bir ya da daha fazlasını yerine getiren liderler, baskın lider olabilme şansına da sahip demektir.

Bu durumlardan birincisi, liderin dış politika ve savunma gibi konulara aktif bir şekilde ilgi duyması ve katılım ortaya koymasıdır. Lider dış politika ile ilgili konularda alınacak kararları Dışişleri Bakanı'na ya da Bakanlar Kurulu'na bırakıyorsa, dış politika konusunda baskın lider olarak davranış sergilemesi mümkün değildir. İkinci olarak, eğer lider ya da liderlik (lider ve birlikte çalıştığı danışmanlar grubu), ortaya çıkan bir dış politika sorununu bir kriz olarak algılasa ve bu sorunu rejime karşı bir tehdit olarak görürse, bu durumda da liderin baskın lider olarak ön plana çıkma ihtimali yüksektir.

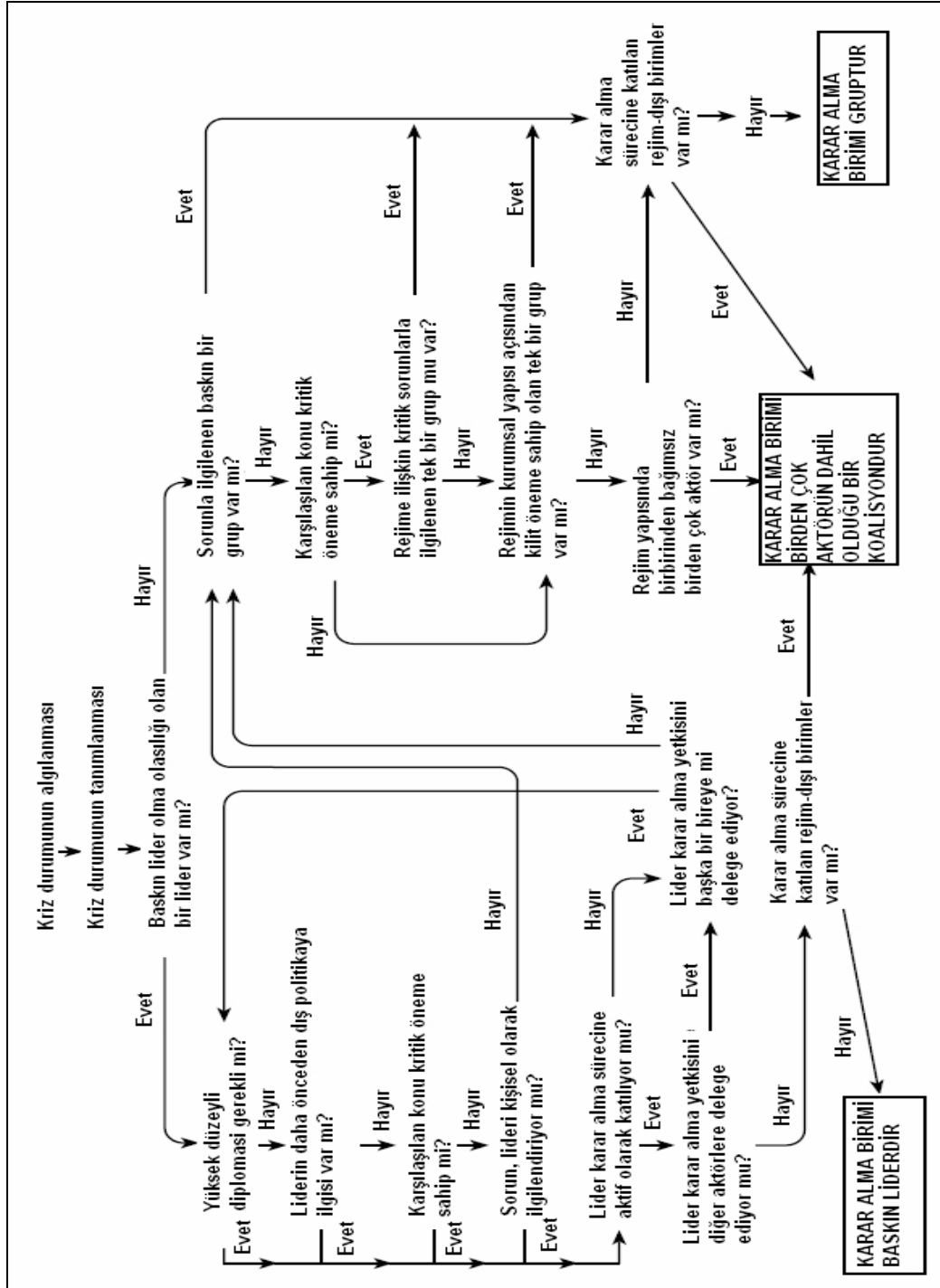
Karşılaşılan dış politika sorununun ya da konusunun yüksek seviyede diplomasi veya protokol gerektirdiği durumlarda da (örneğin resmi devlet ziyareti, zirve toplantısı, uluslararası görüşmeler gibi), lider dış politikada izlenecek tutumla ilgili kararının alınmasında tek başına yetki sahibidir. Son olarak, dış politikada üzerinde durulan konu liderin özel merakı ya da ilgi alanı olduğu durumlarda da lider, baskın lider olarak davranma fırsatını elde etmektedir.

3. Karar Alma Biriminin Belirlenmesi

Karar alma biriminin gruplar ya da koalisyonlar mı yoksa baskın lider mi olduğunun belirlenebilmesi için, karşılaşılan soruna ilişkin Tablo-1'de bulunan

sorular cevaplanarak, okların izlenmesi yoluyla karar alma biriminin tespit edilmesi mümkündür.

Tablo-1: Karar Alma Birimi Belirleme Çizelgesi¹³⁵

¹³⁵ Esra Çuhadar-Gürkaynak ve Binnur Özkeçeci-Taner, "Decisionmaking Process Matters: Lessons Learned from Two Turkish Foreign Policy Cases", **Turkish Studies**, 5:2, s.70'den uyarlanmıştır.

B. Karar Alma Süreci

1. Durumun Algılanması

Karar alma sürecini başlatan şey, üzerinde karar alınacak olan uluslararası olayın farkına varılmasıdır. Belirli bir konuya ilişkin bütün bilgilerin karar alıcılara ulaşmasının ve/veya karar alıcıların bu bilgilerin tümünü ve doğru bir biçimde algılamalarının mümkün olmadığı söylenebilir.

İlk etkinin doğru algılanması, yani karar alıcıların olayı ne şekilde algıladıkları son derece önemlidir. Bir karar alıcının tehdit olarak değerlendirdiği bir olay, diğer bir karar alıcı tarafından fırsat olarak değerlendirilebilmektedir. Dolayısıyla herhangi bir olayı algılayış biçimindeki farklılık, farklı karar alıcıların farklı kararlar almasında rol oynamaktadır.

2. Durumun Yorumlanması ve Tanımlanması

Karar alma sürecinin bir diğer aşaması, karşı karşıya bulunulan durumun belirlenmesidir. Karar alıcılar için bunun iki anlamı vardır: Birincisi, karar alıcılar sorunu kavramaya ve kendilerinin konuya ne kadar dâhil olduklarını veya ülke çıkarını maksimize etmek için ne kadar dâhil olmaları gerektiğini belirlemeye çalışır. İkinci olarak ise, içinde bulundukları duruma uygun çeşitli tutum ve davranış seçeneklerini belirlemeye gayret ederek durumu mümkün olduğunca net görmeye çalışmaktadırlar.¹³⁶

¹³⁶ Snyder ve diğerleri, **a.g.e.**, s.58-59

Snyder ve diğerleri, durumun tanımlanmasının önemine vurgu yaparak, bu tanım ortaya koyulurken devletin ve diğer devletlerin “hedeflenen eylemlerinin” ve “eylem gerekçelerinin” göz önünde bulundurulduğunu belirtmektedir.¹³⁷ Dolayısıyla karşılaşılan durum, devletin karar alıcıları tarafından nesnel bir şekilde ele alınmakta ve devletin veya karar alıcıların öncelikleri doğrultusunda şekillenmektedir.

3. Kararın Alınması

Üzerinde karar alınması gereken durum ne kadar başarılı şekilde tanımlanırsa, karar alıcıların izleyebilecekleri tutum ve davranışların yelpazesi o kadar geniş olacaktır. Öte yandan bir ülkenin dış politika kararı alırken önünde bulunan seçenekler ne kadar fazla ise, ülkenin aktif bir dış politika izlemesi o kadar kolay olacaktır.¹³⁸

Bir kararın alınması sürecinde en ideal olan durum, ortaya çıkan bütün seçeneklerin değerlendirilerek, bunlar arasından bir seçim yapılmasıdır.¹³⁹ Bu ideal durumdan belirli ölçülerde sapmalar olması da normaldir. Uluslararası ortamın durumu ve konjonktür, ulusal siyasi ve bürokratik yapının etkileri ve liderin kişisel özellikleri, bu sapmaların nedenlerinden başlıcaları olarak kabul edilebilir.¹⁴⁰

¹³⁷ Snyder ve diğerleri, **a.g.e.**, s.59

¹³⁸ Feridun Ergin, **Uluslararası Politika Stratejileri**, İstanbul, İÜ İktisat Fakültesi Yayınları, 1974, s.49.

¹³⁹ Charles O. Learch ve Abdul A. Said, (der.), **Concepts of International Politics**, İkinci Basım, Englewood Cliffs, New Jersey, Prentice Hall, 1970, s.48.

¹⁴⁰ Faruk Sönmezoglu, **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**, İkinci Basım, İstanbul, Filiz Yayınları, 1995, s.177.

4. Kararın Uygulanması

Karar alma süreci, kararın alınması ile değil, uygulanması ile sona erer.¹⁴¹ Merkezi kontrol ve yönlendirmenin mutlak şekilde sağlanmasının mümkün olmamasından dolayı, kararın kendisi ve uygulanması arasında önemli kaymalar ve farklılıklar olması beklenebilir.

Karar alıcı pozisyonunda olan ve uygulanacak dış politikanın sorumlusu durumundaki liderler çoğu kez dış politikanın genel çerçevesini belirledikten sonra kararların ve politikanın uygulanmasını dışişleri bakanlarına ve diplomatik temsilcilere bırakmaktadır.¹⁴²

III. Liderlik Tipleri ve Değerlendirme Kriterleri

Dış politika analizi çalışmaları kapsamında, liderleri değerlendirmek amacıyla çok çeşitli liderlik tipolojileri geliştirilmiştir. Thomas Preston¹⁴³ ve Jonathan W. Keller¹⁴⁴ tarafından geliştirilen modeller bunlara örnek olarak verilebilir. Ancak liderlerin değerlendirilmesine ilişkin en geniş kapsamlı çalışma, Hermann ve diğerleri tarafından ortaya koyulmuştur.

Hermann ve diğerleri, bu alanda daha önce yapılmış olan çalışmaların sonuçlarından da faydalananarak, çeşitli değişkenler doğrultusunda liderlerin analiz

¹⁴¹ Ergin, a.g.e., s.52.

¹⁴² Ergin, a.g.e., s.50.

¹⁴³ Thomas Preston, **The President and His Inner Circle: Leadership Style and the Advisory Process in Foreign Policy Making**, New York, Columbia University Press, 2001.

¹⁴⁴ Jonathan W. Keller, "Constraint Respecters, Constraint Challengers, and Crisis Decision Making in Democracies: A Case Study Analysis of Kennedy versus Reagan", **Political Psychology**, Vol:26, No:6, 2005, s.835-867.

edilmesini sağlayan bir yöntem geliştirmiştir. Bu yönteme göre liderleri temel olarak iki ana grupta sınıflandırmak mümkündür. Bunlar, hedef odaklı liderler ve süreç odaklı liderlerdir. Bu iki lider tipi arasındaki fark, liderin kendi pozisyonunu ve kişiliğini algılayışından ve liderliğine yansıtmasından kaynaklanmaktadır.

Hedef odaklı, yani “ideolog”, “savaşçı”, “görev odaklı” ve “yönlendirici” olan liderler, içinde bulundukları çevreyi ve pozisyonu kendi inançları, tutumları, güdüleri ve tutkuları tarafından oluşturulmuş olan bir çerçeveden görürler. evrelerinden gelen verileri alırken seçici olarak davrandıkları için bu liderler tutum ve inançlarını güçlükle değiştirirler. Meydana gelen değişimler ise genellikle marjinal değişimlerdir. Bu tür liderler birlikte çalıştıkları kişileri seçerken sadakate önem verir. Ayrıca kendi kişisel hedeflerini gerçekleştirebilmek için normları, kuralları ve kurumları değiştirmekten kaçınmazlar.

Hedef odaklı liderler dış politika sorunlarına daha önceden belirlenmiş olan bir perspektifle yaklaşırlar ve birtakım politika önceliklerine sahiplerdir. Karşılaşılan durumları kendi hedef ve ilkelerine uygun bakış açılarına göre yeniden yorumlamaktadırlar.

Süreç odaklı liderler ise daha pragmatist ve fırsatıdır. Bu tür liderler hayatı, birçok rolün oynanmakta olduğu bir tiyatro sahnesine benzetme eğilimindedir. Bu nedenle hedeflerinden çok ilişkilerine ve sürece önem verirler ve uzlaşmacıdırlar. İnsanların asıl görevinin, mevcut duruma en uygun "kimliği" bularak üstlenmek ve uygulamak olduğunu düşündükleri için son derece esnek ve açık grşldrler.

Kısacası bu tip liderlerin kendi benliklerine ilişkin algılamaları, çevre ve durumun beklentileri ve çıkarları doğrultusunda tanımlanmaktadır. Düşünce, tutum, davranış, inanç, güdü ve tutkuların kabul edilebilir olması için, konuyla veya kendileriyle ilgili olan kişiler tarafından onaylanmaları ve doğrulanmaları gerektiğine inanırlar. Süreç odaklı liderler diğer kişilerin görüşlerinden ve çıkarlarından sürekli olarak haberdar olmak ve bu görüş ve çıkarlarda meydana gelen değişimleri yakından takip edebilmek amacıyla, geniş bir bilgi toplama ağına sahip olmaya çalışırlar.

Bu iki ana liderlik tipine de uymayan veya her iki liderlik tipinin birtakım özelliklerine de sahip olan liderleri sınıflandırmak için ise Hermann ve diğerleri, aşağıdaki başlıklar ve sorular doğrultusunda 8 farklı alt liderlik tipinden bahsedilebileceğini belirtmektedir¹⁴⁵:

A. Siyasi Engellerle Başa Çıkma

Liderler siyasi engellere nasıl tepki veriyorlar? Kabulleniyorlar mı yoksa meydan mı okuyorlar?

Liderler dış politika konularıyla ilgili karar alırken birtakım iç ve dış engellerle ve kısıtlamalarla karşılaşmaktadır. Bu engeller kimi zaman rakip siyasi partilerin eleştirileri ve muhalefeti, kimi zaman da alınan kararın toplumun bazı kesimlerinin çıkarlarına zarar vermesi nedeniyle ortaya çıkan kamuoyu tepkisidir. Bu engellerle karşılaştığında lider, hem iç siyasette karşılaştığı engelleri aşmak, hem de

¹⁴⁵ Hermann ve diğerleri, **a.g.e.**, s.90.

uluslararası alandaki sorunları iç siyasetin makul gördüğü biçimde şekillendirmek durumunda kalmaktadır.

Dış ve iç politika bağamları arasındaki farkları uzlaştırmak ve gerek uluslararası muhatapları iç siyasi engeller doğrultusunda uzlaşma noktasına çekmek gerekse de iç politikadaki tartışma ve tepkileri tatmin edici bir şekilde dış politika kararlarını şekillendirmek, liderin yerine getirmesi gereken bir görev olarak kabul edilmektedir. Lider burada bir müzakereci gibi davranarak ulusal ve uluslararası muhataplarını uzlaşma noktasına getirmekle sorumludur.

Daha önce de belirtildiği gibi Putnam, bu sürecin bütününe, "iki-düzeyle oyun" adını vermektedir.¹⁴⁶ Lider bu oyunda, ulusal ve uluslararası aktörleri uzlaştırma görevini üstlenmekte ve iç siyaset ile uluslararası koşullar ve gereklilikler arasında herhangi bir nokta üzerinde uzlaşma sağlanması aşamasında önemli bir eksen görevi görmektedir. Genellikle uluslararası ortamı şekillendirmek daha zor bir iş olduğu için, liderin hükümet, devlet ve siyasi rakipleri, hatta kamuoyuyla uzlaşması daha uygulanabilir bir yöntemdir.

Araştırmalar, siyasi engellerle başa çıkmakta daha yüksek irade gösteren liderlerin, karşılaştıkları sorunlara daha hızlı çözümler bulunduğunu ve sorunun üstesinden daha rahat geldiğini ortaya koymaktadır. Esneklik, siyasi zamanlama becerisi ve uzlaşma arayışı gibi özelliklere sahip olan liderlerin ise çevrelerindeki tepkilere daha duyarlı, kamuoyunun görüşleri doğrultusunda karar almaya daha

¹⁴⁶ Putnam, a.g.e.

eğilimli, ayrıca pazarlıklara ve taviz vermeye daha açık davranış sergiledikleri kabul edilmektedir.¹⁴⁷

B. Bilgiye Açıklık

Liderler dış kaynaklardan gelen bilgiye ne kadar açıklar? Dışarıdan aldıkları bilgiyi seçici olarak mı kullanıyorlar yoksa yeni bilgi ve enformasyona bütünüyle açık olarak kendi fikirlerini dönüştürebiliyorlar mı?

Amerikan başkanlarının dış politika karar alma süreçleri üzerinde yapılan bir araştırmaya göre liderlerin dış politika kararı alırken ihtiyaç duydukları bilgi çeşidi, söz konusu liderin iyi formüle edilmiş bir vizyona veya hedeflere sahip olup olmadığına bağlıdır.¹⁴⁸ Bir vizyona veya hedeflere sahip olan liderlerin, kendisine yakın görüşlerde olan danışmanlarla çalışması beklenecektir. Bu tip liderler kendisinden farklı görüşlere sahip kişileri, kendi görüşlerini kabullenmeye ikna etmeyi amaçlamaktadır.

Öte yandan farklı bilgilere önem veren liderler, kendi görüşlerinden farklı görüşlere sahip kişilerin ne düşündüğünü ve önerdiğini dikkatle inceledikten sonra sorunu tanımlamakta ve bu doğrultuda bir tutum sergilemektedir. Bu liderler bilgi toplamaya ve önemli kişilerle istişarelerde bulunmaya daha fazla önem vermekte ve

¹⁴⁷ Hermann ve diğerleri, a.g.e., s.91.

¹⁴⁸ Alexander L. George, **Presidential Decision Making in Foreign Policy: The Effective Use of Information and Advice**, Boulder, CO, Westview Press, 1980.

hangi kişi ve kurumların hangi düşünceleri savunmakta olduğuna ilişkin ipuçları bulmaya çalışmaktadır.¹⁴⁹

C. Motivasyon

Olaylar karşısında takınacakları tutumlarını seçerken liderleri motive eden içsel istek ve düşünceleri mi yoksa iç ve dış politikada etkili olan önemli aktörlerin ve kendi önemsedikleri grupların verdikleri tepkiler midir?

Motivasyon, liderlerin kendilerini kalıcı ve sürekli olarak nasıl yönlendirdiklerini ifade etmektedir.¹⁵⁰ Genel olarak siyasi liderlerin içsel veya dışsal etkenler doğrultusunda motive olduklarını söylemek mümkündür. İçsel motivasyon, belirli bir sorun ya da neden, bir ideoloji veya bir grup çıkarından kaynaklanabilir. Dışsal motivasyon ise ortamdaki kişilerden belirli bir geri dönüş (kabul, onay, güç, destek, takdir, statü, vb.) almak arzusundan kaynaklanmaktadır.¹⁵¹

Hedefleri doğrultusunda nelerin yapılması gerektiğini bilen liderler, yapılması gereken eylemleri ve alınması gereken kararları kendi içsel motivasyonları doğrultusunda belirlemektedir. Dışsal etkenler doğrultusunda motive olan liderler ise, çoğunlukla siyasi çevrelerinden, hatta kamuoyundan destek almaya çalıştıkları ve bunların görüşlerine önem verdikleri için, eylem ve kararları için dışsal faktörlerce motive olmaktadır.¹⁵²

¹⁴⁹ Hermann ve diğerleri, **a.g.e.**, s.92.

¹⁵⁰ James D. Barber, **The Presidential Character: Predicting Performance in the White House**, Englewood Cliffs, New Jersey, Prentice Hall, 1977, s.8.

¹⁵¹ Hermann ve diğerleri, **a.g.e.**, s.93.

¹⁵² Hermann ve diğerleri, **a.g.e.**, s.93-94

Yukarıdaki sorulara ayrı ayrı verilecek olan yanıtlar birleştirildiğinde, hedef ve süreç odaklı liderlik tiplerinin yanında, çeşitli alt başlıklar kapsamında sekiz farklı liderlik tipinden söz etmek mümkün olmaktadır. Bu sekiz liderlik tipinin özellikleri Tablo 1’de belirtilmektedir.¹⁵³ Liderlik tiplerinin özelliklerine bu bölümde detaylarıyla yer verilmeyecek, çalışmanın son bölümünde Erdoğan’ın liderlik tipi belirlendikten sonra söz konusu liderlik tipinin özellikleri ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

Hermann ve diğerleri, bu çerçeveyi dört farklı liderin dış politika kararına uygulayarak, söz konusu liderlerin liderlik tiplerini belirlemiştir. Bunlar sırasıyla, “Angola’nın Bağımsızlığı İçin Halk Hareketi” (MPLA)’nin 1975 yılında General Murtala Muhammed liderliğindeki Nijerya Reformist Askeri Rejimi tarafından tanınması, Mısır hükümetinin Nisan 1973’te İsrail’e savaş açması, 1965 yılında Johnson yönetiminin Vietnam’daki ABD askeri varlığını arttırması ve Ağustos 1990’da Irak’ın Kuveyt’i işgali sırasında ABD yönetiminin tepkisine ilişkin kararlardır.¹⁵⁴

Çalışmalarında Hermann ve diğerleri, öncelikle üzerinde karar alınacak olan durumun özelliklerini ortaya koymuş, daha sonra karar alma biriminin baskın lider mi yoksa gruplar veya koalisyonlar mı olduğunu incelemiştir. Ardından ele alınmakta olan liderin kişisel özelliklerine ve karar alma sürecindeki tutumuna değindikten sonra, yukarıda belirtilmiş olan üç başlık açısından lideri değerlendirmiş ve liderin liderlik tipini belirlemiştir.

¹⁵³ Hermann ve diğerleri, **a.g.e.**, s.95

¹⁵⁴ Hermann ve diğerleri, **a.g.e.**, s.101-121.

Bu çalışmada da Süleymaniye Krizi sonrasında ortaya çıkan koşullar altında 7 Ekim tezkeresi kararının nasıl alındığı ve bu süreçte Erdoğan'ın nasıl bir liderlik tipi ortaya koyduğu incelenecektir. Ancak Erdoğan ile ilgili kamuoyundaki tartışmaların başında siyasi görüşlerindeki değişim süreci, değişimin niteliği ve boyutları geldiği için, bu analizin sağlıklı bir şekilde yapılabilmesi amacıyla Erdoğan'ın siyasi hayatı ve geçmişiyle ilgili detaylara yer verilmesi gerekmektedir. Böylece Erdoğan'ın çeşitli temel konulara ilişkin görüşleri daha net bir şekilde ortaya koyulmuş olacaktır.

Çalışmanın ikinci bölümünde bu noktalara değinilerek Erdoğan'a ilişkin genel bir resim ortaya koyulduktan sonra, son bölümde Süleymaniye Krizi'nin özellikleri, 7 Ekim Tezkeresi sürecinde karar alıcı aktörlerin rolleri ve Erdoğan'ın izlediği karar alma süreci ele alınacaktır. Böylece Erdoğan'ın dış politika açısından nasıl bir liderlik tipine sahip olduğu belirlenmeye çalışılacaktır.

Tablo-2: “Siyasi Engellerle Başa Çıkma”, “Bilgiye Açıklık” ve “Motivasyon” Değişkenlerinin Fonksiyonu Olarak Liderlik Tipleri ¹⁵⁵

Siyasi Engellerle Başa Çıkma	Bilgiye Açıklık	Motivasyon	
		Sorun Odaklı (İçsel Motivasyon)	İlişki Odaklı (Dışsal Motivasyon)
Engellere Meydan Okuyan	Bilgiye Kapalı	Yayılmacı – Genişlemeci Lider: Kendi gücünü ve etkisini artırmaya odaklanır	Öğretici – İkna Edici Lider: Kendi mesajını diğer kişilere kabul ettirmeye ve onları kendi davasına dâhil etmeye odaklanır
Mücadeleci Lider			
Engellere Meydan Okuyan	Bilgiye Açık	Adım Adım İlerleyen Lider: Kendi manevra yeteneğini ve esnekliğini sürekli olarak sınırlamaya çalışan engellerden kaçınarak, kendi manevra yeteneğini ve esnekliğini sürdürmeye odaklanır	Karizmatik Lider: Diğer kişileri sürece dâhil ederek ve onların da kendi amacı doğrultusunda çalışmasını sağlayarak kendi amaçlarını gerçekleştirmeye odaklanır
Stratejik Lider			
Engellere Uyum Sağlayan	Bilgiye Kapalı	Yönetici – Yönlendirici Lider: Bir taraftan mevcut pozisyonunun gerektirdiği norm ve kurallara uygun davranırken, diğer taraftan politikaları kendi düşünceleriyle uyumlu şekilde yönlendirmeye odaklanır	İstişare – Danışma Odaklı Lider: Belirli bir durumda almak istediği kararları belirlerken, kendisi için “önemli öteki”lerin destekleyeceği, ya da en azından karşı çıkmayacağı seçeneklere odaklanır
Pragmatist Lider			
Engellere Uyum Sağlayan	Bilgiye Açık	Duyarlı – Tepkisel Hareket Eden Lider: Mevcut sorunun doğasını ve önemli seçmen kitlelerinin beklentilerini göz önünde bulundurarak alınabilecek en iyi kararın ne olduğunu değerlendirmeye odaklanır	Uzlaştırmacı Lider: Diğer kişilere yetki vererek ve süreçte hesap verebilirliği göz önünde bulundurarak farklılıkları uzlaştırmaya, mutabakat sağlamaya odaklanır
Fırsatçı Lider			

¹⁵⁵ Hermann ve diğerleri, a.g.e., s.95’den uyarlanmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

RECEP TAYYİP ERDOĞAN: BİR DEĞİŞİMİN HİKÂYESİ

Birinci bölümde ortaya koyulmuş olan liderlik analizinin gerçekleştirilebilmesi amacıyla bu bölümde Erdoğan'ın hayatı çeşitli aşamalarıyla ele alınacak, dünya görüşünün ve kişilik yapısının, ayrıca liderlik özelliklerinin ortaya çıkmasında rol oynaması muhtemel etkenler ele alınacaktır.

Erdoğan'ın siyasi hayatına ilişkin tartışmaların en başında Milli Görüş düşüncesini terk edip etmediği; yani değişip değişmediği gelmektedir. Bu konu Erdoğan'ın özellikle 28 Şubat sonrası süreçte karşılaştığı en önemli sorun olmuş, değiştiğini ve artık rejime karşı bir tehdit oluşturmadığını savunmak için oldukça önemli çaba harcamak zorunda kalmıştır.

Ancak bu çalışma açısından önemli olan nokta Erdoğan'ın değişip değişmediği değil, nasıl bir değişim/dönüşüm sürecinden geçtiği ve siyaset anlayışını yeniden nasıl tanımladığıdır. Erdoğan'ın liderlik özellikleri değerlendirilirken bu değişim sürecine de değinilmesi kaçınılmazdır. Bu nedenle Erdoğan'ın hayatı bölümler halinde kısaca ele alındıktan sonra, laiklik, demokrasi ve hukuk devleti gibi temel kavramların değerlendirilmesi doğrultusunda yukarıda belirtilen değişim süreci incelenecektir. Bölümün son kısmında ise bu süreç içerisinde Erdoğan'ın dış politikaya yaklaşımındaki değişim değerlendirilecektir.

I. Recep Tayyip Erdoğan'ın Hayatı¹⁵⁶

Bu çalışmada Erdoğan'ın hayatı, karşılaştığı önemli dönüm noktaları doğrultusunda beş bölümde ele alınmıştır. Bunlardan ilki, doğumundan Milli Selamet Partisi'ne (MSP) girmesine kadar geçen dönemdir. Bu dönemde Erdoğan'ın kişilik özelliklerini etkileyen çeşitli olaylar olduğu, ayrıca ilk siyasi görüşlerinin oluşmaya başladığı görülmektedir.

MSP'ye girmesinden başlayarak İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı olmasına kadar geçen sürede Erdoğan'ın, Milli Görüş çizgisini tam anlamıyla benimsediği ve bu görüşün en önemli ve aktif savunucularından birisi olduğu söylenebilir. Ancak özellikle dönemin sonlarına doğru parti merkezi ile sorunlar yaşamış ve parti “çevre”sinden “merkez”ine yönelen bir tehdit olarak algılanmaya başlamıştır. Bu dönem başarısızlıklarla dolu bir dönem olsa da, dönemin sonunda kazanılan belediye başkanlığı ile siyasi ve kişisel gelişim çizgisi açısından yeni bir dönem başlamıştır.

Belediye başkanlığı döneminde parti merkezi ile olan sorunları daha ön plana çıkmış olan Erdoğan, giderek parti merkezi tarafından da tehdit olarak algılanmaya başlamıştır. Bu dönemde Erdoğan'ın kimi zaman değişime açık söylemlerde

¹⁵⁶ Erdoğan'ın hayatı anlatılırken şu kaynaklardan yararlanılmıştır: Turan Yılmaz, **Tayyip: Kasımpaşa'dan Siyasetin Ön Saflarına**, Ankara, Ümit Yayıncılık, 2001; Ruşen Çakır ve Fehmi Çalmuk, **Recep Tayyip Erdoğan: Bir Dönüşüm Öyküsü**, İstanbul, Metis Yayınları, 2001; Cemal Dindar, **Bi'at ve Öfke: Recep Tayyip Erdoğan'ın Psikobiyografisi**, İstanbul, Telos Yayınları, 2007; İlhan Uzgel ve Bülent Duru, (der.), **AKP Kitabı: Bir Dönüşümün Öyküsü**, Ankara, Phoenix Yayınevi, 2009; Nasuhi Güngör, **Yenilikçi Hareket**, Beşinci Basım, Ankara, Elips Kitabevi, 2005; Sefa Kaplan, **Recep Tayyip Erdoğan**, İstanbul, Doğan Kitap, 2007; Ruşen Çakır, **Ne Şeriat Ne Demokrasi, RP'yi Anlamak**, İstanbul, Metis Yayınları, 1994; Mehmet Bölük, **El Tayyip: Rüzgârdan Kasırgaya**, İstanbul, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 2002; Metin Heper ve Şule Toktaş, “Islam, Modernity and Democracy in Contemporary Turkey: The Case of Recep Tayyip Erdogan”, **The Muslim World**, Volume 93, Nisan 2003, 157-185.

bulunmasına rağmen, genel olarak Milli Görüş çizgisinden sapmadığı görülmektedir. Asıl sapmanın, lidere olan bağlılık konusunda yaşandığı söylenebilir. Bu dönemde giderek Erbakan'ın otoritesine meydan okumaya başlayan Erdoğan, geleceğin yeni Milli Görüş lideri olarak görülmeye başlanmıştır.

28 Şubat kararları, hem Erdoğan, hem de Milli Görüş açısından önemli bir dönüm noktasıdır. Bu kararlardan sonra Milli Görüş'ün ikiye ayrılmaya başladığı, “yenilikçiler” ile “gelenekçiler” arasındaki farkın giderek belirginleştiği, hatta yenilikçilerin demokratik değerlere ve sistemin merkezine bağlılığında artış yaşandığı görülmektedir. 28 Şubat süreci ile ortaya çıkan gelişmeler, AKP'nin kurulmasına kadar giden olaylar zincirini başlatmıştır. Sonuç olarak 28 Şubat, AKP'nin ortaya çıkmasına neden olan olaylardan en önemlisi sayılabilir.

Bu dönüşümün tamamlanabilmesi için öncelikle İslami hareketin kendi içindeki değişimi gerçekleştirmesi, sonra da çeşitli politika alanlarına ilişkin bir değişim süreci yaşaması gerekmiştir. İslami hareketin kendi içindeki değişim süreci 28 Şubat'la birlikte başlamış, bu süreçte Erdoğan ve diğer yenilikçiler yaşadıkları değişime kamuoyunu inandırmak için uzun çabalar harcamıştır.

İktidara geldikten sonra Erdoğan, özellikle AB ile üyelik müzakerelerinin başlamasına kadar geçen süre içinde demokratikleşme ve insan hakları gibi konularda her türlü “ilerici” adımın atılmasını desteklemiş, AB Uyum Yasaları çerçevesinde bu konularda önemli gelişmeler yaşanmasını sağlamıştır. Bu dönemde Erdoğan'ın diğer politika alanlarıyla paralel biçimde dış politika görüşlerinin de

değişime uğradığı ve çalışmanın ilerleyen bölümlerinde değinileceği gibi Türk dış politikasının da geleneksel çizgisinden uzaklaştığı görülmektedir.

A. Kasımpaşa'dan MSP'ye (1954-1976)

Aslen Rizeli olan Erdoğan 26 Şubat 1954 tarihinde İstanbul'da doğmuştur. 2004 tarihinde Gürcistan'a yaptığı bir gezide verdiği demece göre ailesi Rize'ye Batum'dan göç etmiş bir Gürcü aileydi.¹⁵⁷ Kıyı kaptanı olarak çalışan ve çevresinde “Reis Kaptan” olarak tanınan babası Ahmet Bey, ailesiyle birlikte 13 yaşında Rize'den İstanbul'a gelmiştir. 4 erkek ve 1 kız olmak üzere 5 kardeşten oluşan ailenin hayatı Kasımpaşa semtinde geçmiştir. Erdoğan için Kasımpaşalı olmak çok şey ifade etmektedir. Ona göre “Kasımpaşa bir tarihtir, Kasımpaşalı olmak bir kültürdür ve Kasımpaşa geçmişiyile net ve mert olmanın odaklaştığı bir mekândır.”¹⁵⁸

Cemal Dindar, Kasımpaşalı olmaya ek olarak Erdoğan'ın soy tarihi ile siyaset yapma biçimi arasında da derin bağlar olduğunu vurgulamaktadır. Genel olarak bakıldığında bu aile öyküsünde ana renklerden birisinin şiddetli baba-oğul çatışmaları olduğunu belirten Dindar, Erdoğan'ın siyaset yapma biçimini etkileyen bu önemli noktaya şu şekilde dikkat çekmektedir:

“Erdoğan ailesinin bilinen ilk atası Bakatoğlu Ahmet. Yaşadığı dönem 19. yüzyılın başlarıdır ve kendi oğlunca öldürülüyor. Ata katli, bir aile tarihi için yükü ağır ve zedeleyici olayların başında geliyor. Sonrasında her kuşak bu travmayı

¹⁵⁷ Bülent Sarıoğlu, “Kimlik Değişimi”, **Milliyet**, 13 Aralık 2005.

¹⁵⁸ **Hürriyet**, 15 Şubat 2000.

onarına çabasına giriyor. Her kuşakta Ahmet adını taşıyan birkaç torun var. Bir nevi katledilmiş atayı diriltme gayretidir bu durum. En son Tayyip Bey'in kızı Esra doğum yapıyor. Çocuğa verilen isim hiç de şaşırtıcı değil, Ahmet Akif. Dahası Tayyip Bey'in babasının adı da Ahmet ve Ahmet Reis'in çocuklarını tavana asarak cezalandırma yöntemleri¹⁵⁹ uyguladığı biliniyor. Oğlunu tavana asarak cezalandırmak! Acı, fakat tavana asan Ahmet Reis mi, yoksa oğlunca katledilmiş Bakatoğlu Ahmet, bir başka Ahmet'in şahsında öç mü alıyor, belli değil. Yıllar sonra, Siirt konuşması nedeniyle 4 aylık mahkûmiyet alan Tayyip Bey bunu, büyük bir ölçüsüzlükle Adnan Menderes'in idam edilmesiyle kıyaslıyor.”¹⁶⁰

Erdoğan AKP'nin kurulduğu ilk aylarda verdiği bir röportajda, bu dönemde yatılı okuduğunu, hafta sonlarında top sahalarına giderek, su sattığını anlatmaktadır. Ayrıca yol parası vermemek için Kasımpaşa'dan Eminönü'ne yürüyerek giden Erdoğan, normalde 10 kuruş olan simitlerin bayatlarını fırından 2,5 kuruşa aldığını, bunları buhara yatırdığını ve 5 kuruşa sattığını aktarmıştır.¹⁶¹

Erdoğan 1965 yılında Kasımpaşa Piyale İlkokulu'ndan, 1973 yılında ise İstanbul İmam Hatip Lisesi'nden mezun olmuştur. İlkokulun son sınıfına kadar İmam

¹⁵⁹ “Tavana asarak cezalandırmak” konusu, Erdoğan'ın kendi sözleriyle aktardığı şu çocukluk anısında karşımıza çıkmaktadır: “Hava kararmadan önce eve girmek zorundaydık. Bizim evin karşısında Müşerref Abla dediğimiz bir komşumuz vardı. Ben, beş-altı yaşlarındaydım. Çocuğum ya, küfür ediyorum ona... Beni almış karşısına. Ben küfrettikçe onun hoşuna gidiyor o da benim popoma vuruyor. O vuruyor ben küfrediyorum. Babam gelince(onu mahallede çok severlermiş) hemen şikâyet etmiş beni. Bunlardan haberim yok tabii. Babam içeri giriyor... Allah rahmet etsin... Alıyor beni tavana asıveriyor. Ancak ellerimden mi, koltuk altlarımdan mı bağlamış onu hatırlamıyorum. Orada 15-20 dakika kalmış olacağım ki dayım gelip beni kurtarıyor. O günden sonra küfür faslı da kapandı.” (Çakır ve Çalmuk, **a.g.e.** s.17.)

¹⁶⁰ Hüseyin Eroğlu, “Cemal Dindar'dan Recep Tayyip Erdoğan'ın Psiko-Biyografisi: Güçlüye bi'at, güçsüze öfke” Röportajı, **Birgün**, 2 Temmuz 2007.

¹⁶¹ Savaş Ay, “Tayyip Erdoğan Nereye Koşuyor-1”, **Akşam**, 21 Mart 2002. (“Tayyip Erdoğan Nereye Koşuyor” başlıklı yazı dizisi, Akşam Gazetesi'nde 21-24 Mart 2002 tarihleri arasında yayınlanmıştır.)

Hatip Okulu diye bir okul olduğundan ne kendisinin, ne de babasının haberi olduğunu belirten Erdoğan, bu okulla tanışmasını şu şekilde anlatmaktadır:

“İlkokul beşinci sınıftayım. Din dersimize okulumuzun müdürü geliyordu. Bir gün namaz vaktinde müdür bütün sınıfa sordu: 'Kim namaz kılacak?' Sağa baktım, sola baktım, kimsenin eli kalkmıyor. Elimi kaldırıp, 'Ben kılarım' dedim. Sınıfta bir tek benim elim kalkmıştı. Müdürümüz, 'Gel bakalım. Seninle burada bir namaz kılalım' diyerek yere bir gazete serdi. Baktım, gazetenin üzerinde de boy boy resimler var. Namaz kılmayıp kenara çekildim... İlkokul beşinci sınıftayım ya, lafımı esirgemedim. 'Öğretmenim, bu gazetenin üzerinde namaz olmaz!..' Bu söz müdürün çok hoşuna gitti. Hemen masa örtüsünü aldı ve yere serdi. O günü hiç unutmuyorum. Bütün öğrencilerin önünde namaz kıldım. Bütün sınıfa öğle namazı nasıl kılınır onu gösterdim ve din dersinden beş aldım.”¹⁶²

Bu olaydan sonra sınıfta adının “Hoca”ya çıktığını belirten Erdoğan, bir gün okul müdürünün kendisini çağırarak, sınıfın camından bakıldığında Haliç'in diğer yakasında görülen İstanbul Üniversitesi'nin İmam Hatip Okulu'nu gösterdiğini ve “Seni bu gördüğün göndereceğim” dediğini, kendisinin ise bu sözlerle sadece “Tamam Hocam” diyerek yanıt verdiğini ifade etmiştir.¹⁶³

Erdoğan, psiko-sosyal gelişiminde önemli yer etmiş İmam Hatip Okulu'nu yıllar sonra şöyle anlatacaktır: “İmam Hatip dönemi benim her şeyimdir. Hayatımın çizgisini, çevresini hep orada kazandım. Vatan aşkını, insanları sevmeyi, bu ülkeye

¹⁶² “Kızlar Adımı ‘Hoca’ Koydu”, **Akşam**, 6 Kasım 2002.

¹⁶³ Çakır ve Çalmuk, **a.g.e.** s.19.

hizmeti, ibadet etmeyi, sadece Allah için sevmeyi, zulmetmemeyi, çevre bilincini, sosyalleşmeyi, dayanışma şuurunu, kendim için istediğimi başkası için de isteme zevkini bana İmam Hatip Lisesi öğretti... Bana beni İmam Hatip Lisesi kazandırdı.”¹⁶⁴

İmam Hatip mezunlarının üniversiteye giriş puanları diğer okullara göre daha düşük katsayı kullanılarak hesaplandığı için fark dersleri sınavını vererek Eyüp Lisesi'nden de diploma alan Erdoğan, böylece en büyük hedefi olan Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne girmeyi hedeflemiştir. Fakat puanının ancak İstanbul Ticari İlimler Akademisi'ne yetmesi nedeniyle bu amacına ulaşamamıştır.

Gençlik yıllarından itibaren sosyal ve siyasi faaliyetlere katılmaya önem veren Erdoğan, 1969-1982 yılları arasında amatör olarak futbolla ilgilenmiştir. Ancak babası futbolun Erdoğan'ın eğitim hayatını olumsuz etkileyeceğini düşündüğü için futbol oynamasına izin vermemiş; Erdoğan bu nedenle İstanbul genç karmasındayken babası veli muvafakatini imzalamadığı için Türkiye Şampiyonası'na gidememiştir.¹⁶⁵ Bu dönemde babasından gizli bir şekilde belediyeye bağlı İETT futbol takımında futbol oynamaya devam etmiştir.¹⁶⁶

¹⁶⁴ Muhammed Pamuk, **Yasaklı Umut: Recep Tayyip Erdoğan**, İstanbul, Birey, 2001, s.21-22.

¹⁶⁵ Savaş Ay, “Tayyip Erdoğan Nereye Koşuyor-1”, **Akşam**, 21 Mart 2002.

¹⁶⁶ Erdoğan 1990'lı yılların sonlarına gelindiğinde, radikal olduğuna yönelik eleştirileri yanıtlarken futbol oynadığı bu döneme vurgu yapacak ve “Benim hakkımda radikallik tespitinde bulunanların beni çok iyi tanıdıklarına inanmıyorum. Ta gençlik kollarından bugüne kadar hiçbir zamanda ifrat ve tefriti kabul eden birisi değilim. Hep ortayı kabul eden birisi oldum. Ben gençlik kolları başkanıydım ama futbol oynuyordum. Hâlbuki bizim tabanımızın içinde futbola karşı olanlar vardı ama ben buna rağmen oynuyordum. Bunlar aslında benim bulunduğum konumu da ortaya koyuyor” şeklinde konuşacaktır. (“Orta Yolcuyum”, **Hürriyet**, 10 Temmuz 1998.)

Erdoğan sosyal faaliyetlere ve siyasete olan ilgisini şu şekilde anlatmaktadır: “İlkokul çağlarında siyasetin içinde değildim ama yaptığım bütün çalışmalar aslında siyasetin alt yapısını oluşturuyordu... Orta öğretim çağı başladığı zaman bu etkinlikler biraz daha artmaya başladı. Okulumuzun bütün kültürel etkinliklerinde her türlü sportif faaliyetlerinde yerimi alıyordum... Orta öğretim bittiğinde, artık kendimi aktif olarak siyasetin içinde bulmuştum.”¹⁶⁷

Bu yıllarda düzenlenen ve “Biz Bize Geceleri” adı verilen organizasyonlarda İstanbul İmam Hatipliler hünelerlerini, becerilerini, tiyatro oyunlarını ve şiirlerini sergilemekteydi. Erdoğan da bu gecelerde sunuculuk yapar, bazen de şiir okurdu.¹⁶⁸ 1973 yılında Tercüman gazetesi tarafından düzenlenen şiir okuma yarışmasında Türkiye birincisi seçilen Erdoğan, ertesı yıl liselerarası kompozisyon yarışmasında yine birinci olmuştur.

Ortaokul yıllarında Milli Türk Talebe Birliği'ne¹⁶⁹ (MTTB) katılan Erdoğan, daha sonra adım adım aktif siyasete doğru kaymaya başlamıştır. Hatta Erdoğan bu erken yaşlarda başlayan siyaset hayatını zaman zaman “Benim siyasetçiliğın Erbakan

¹⁶⁷ “Kızlar Adımı ‘Hoca’ Koydu”, **Akşam**, 6 Kasım 2002.

¹⁶⁸ Fehmi Çalmuk, **Kod Adı: İHL**, Ankara, Merdiven Yayınları, 2004, s.127.

¹⁶⁹ Atatürk tarafından kurulmuş olan MTTB o dönem milliyetçi-muhafazakâr öğrencilerin yoğunlaştığı bir topluluktu. İslami hareket siyasi sahnede etkili bir şekilde yer almadığı için MTTB anti-komünist gençlerin en önemli örgütlenme yeri olmuştur. Bu dönemde göze çarpan çalışma, MTTB'nin ambleminin değiştirilmesi olmuştur. Kurulduğu yıldan itibaren MTTB'yi temsil eden “Bozkurt” amblemi, “Kitap” amblemi ile değiştirilmiştir. Bu değişiklik, bu dönemdeki çalışmaların İslami fikir ağırlığında odaklaşması olarak yorumlanmaktadır. Bu değişiklik, MTTB'nin hitap ettiği kitleyi de daraltmıştır. Ayrıca bu dönemde MTTB'nin kendisini “Tevhit Gençliği” şeklinde ifade ederek olaylardan uzak kalmaya çalıştığı görülür.

MTTB bünyesinde kurulan Ortaöğretim Komitesi'nde o dönemde daha ziyade İmam Hatipli öğrenciler örgütleniyordu. Komitenin başkanı Mustafa Bilgi, Erdoğan'ın en yakın arkadaşıydı. Diğer bir arkadaşı ise Sedat Yenigün'dü. 12 Mart 1971 askeri müdahalesi öncesi MTTB'ye atılan bomba sonucu Mustafa Bilgi yanarak can vermiştir. Sedat Yenigün ise 12 Eylül 1980 darbesi öncesi vurularak öldürülmüştür. (Çakır ve Çalmuk, **a.g.e.** s.21-22)

Hocamıkinden eskidir” şeklinde espri konusu yapmıştır.¹⁷⁰ Gerçekten de Erbakan aktif siyasete 1969 yılında “bağımsızlar hareketi” ile başlamıştır. Erdoğan’ın, Erbakan tarafından verilen “İslam ve İlim” başta olmak üzere çeşitli konferanslarına¹⁷¹ katılmasıyla devam eden aktif siyaset süreci, Milli Selamet Partisi’nde (MSP) etkin rol oynamaya kadar gidecektir. Bu dönemde Erbakan’ı bir idol olarak kabul ettiği görülmektedir.¹⁷²

B. MSP’den Belediye Başkanlığı’na (1976-1994)

Erdoğan 1976 yılında MSP Beyoğlu Gençlik Kolu Başkanlığına ve aynı yıl MSP İstanbul İl Başkanlığına seçilmiştir. Bu dönemde çeşitli gençlik faaliyetlerine katılan ve toplantılarında konuşmalar yapan Erdoğan, “Cihad takatin son noktasına kadardır. Attığımız her adımın bir karşılığı vardır. Günümüzde haçlı zihniyeti eskiye oranla daha modernize edilmiş bir şekilde karşımızdadır. AET, IMF ve OECD bunların örnekleridir. Bu itibarla Milli Selamet Gençliği’nin küfre karşı yılmadan mücadele edeceğine inanıyorum” benzeri ifadelerle “cihad” ruhunu yaymaya çalışmıştır.¹⁷³

Bu toplantılardan birisinde Erdoğan, İslamcı gençlik arasında popüler olan Necip Fazıl Kısakürek’in “Zindandan Mehmet’e Mektup” şiirini okuduğunda,

¹⁷⁰ Yılmaz, **a.g.e.**, s.38.

¹⁷¹ Erbakan, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) Başkanlığı’ndan ve Adalet Partisi’nden uzaklaştırıldığı o dönemde muhalefetleşen İslami kitleleri merkez sağdan alıp bağımsız bir İslami iktidar gücü olma düşüncesi doğrultusunda tüm yurttaki konferanslar vermeye başlamıştır. Özellikle “İslam ve İlim” ve “İslam ve Kadın” konferansları yoğun ilgi görmüştür. Erbakan verdiği konferanslarla Anadolu Siyasal İslam’ının çimentosunu atmış ve Müslüman kitleler Erbakan şemsiyesi altında bir araya toplanmaya başlamıştır. (Yaşar Gülen, “Siyasal İslam ve Kürtler-2”, **Milliyet**, 17 Ekim 2005.)

¹⁷² Kıvanç Koçak, “Kasımpaşalı Haylaz: Merkez Sağda Yeni Umut”, **Birikim**, Sayı: 147, 2001, s.56.

¹⁷³ Çakır ve Çalmuk, **a.g.e.** s.28.

“Sebil” dergisine göre salon birden ayağa kalkmış, tekbir sesleri sloganlarla karışmıştır. Sebil dergisi, Erdoğan’ın bu performansını “Şaha kalkan bir at sırtında olduğu intibamı veren heyecanlı konuşmacı” olarak tanımlamıştır.¹⁷⁴

Bu dönemde tarikat toplantılarına katılmak da İslamcı hareket içerisindeki yaygın eğilimlerden birisidir. Nakşibendîliğin iki farklı kolu olan ve İstanbul’da öne çıkan İsmail Ağa ve İskender Paşa kolları, üyelerinden farklı kurallara uymalarını beklemekteydi. Kuralları oldukça ağır olan İsmail Ağa cemaati yerine, dönemin birçok ünlü entelektüel, yazar, fikir adamı ve siyasetçisi İskender Paşa cemaatini tercih etmekteydi. Erdoğan da Mehmet Zahid Kotku’nun önderliğindeki İskender Paşa cemaatine katılmıştır.

1980 yılına kadar siyasi faaliyetlerine devam eden Erdoğan, siyasi partilerin kapatıldığı 12 Eylül döneminde, özel sektörde bir süre müşavirlik ve üst düzey yöneticilik yapmıştır. Ayrıca 1982 yılında askerlik görevini tamamlamıştır. O dönemde kurulan Anavatan Partisi, eski MSP’li birçok kişiyi birlikte siyaset yapmaya davet etmiştir. Kendisine bu teklif yapıldığında Erdoğan, “Benim liderim var” yanıtını vererek teklifi reddetmiştir.

1983 yılında İskender Paşa dergâhının da desteğiyle kurulan Refah Partisi (RP) ile aktif siyasete geri dönen Erdoğan, 1984 yılında RP Beyoğlu İlçe Başkanı, 1985 yılında ise RP İstanbul İl Başkanı ve RP MKYK üyesi olmuştur. Bu dönemde özellikle kadınların ve gençlerin siyasete katılımını artırmaya yönelik çalışmalar

¹⁷⁴ Erdoğan bu şiiri, MSP İstanbul Gençlik Kolları’nın Mayıs 1980’de düzenlediği “İstanbul’un Fethi’nin 527. Yıldönümü” etkinliklerinde okumuştur. (Çakır ve Çalmuk, **a.g.e.** s.28-29.)

yapmış; siyasetin tabana yayılarak geniş halk kitleleri tarafından benimsenmesine önem vermiştir.¹⁷⁵ Her semt, mahalle, cadde, sokak hatta apartmanda oturanların listesi yapılmış ve Erdoğan bizzat yüzlerce ev sohbetine katılmıştır.

Erdoğan, Milli Görüşçülerin pek de alışık olmadığı bir siyasi çalışma metodu izleyerek, o zamana kadar pek de evlerinden çıkmayan kadınları siyaset sahnesine sürmüştür. Daha sonra RP'yi iktidara da taşıyacak olan bu modele göre, RP'li kadınlar kapı kapı dolaşıyorlar, ev toplantıları düzenliyorlardı. Amaçları diğer kadınları partinin saflarına çekmekti. Zira Erdoğan'ın izlediği stratejiye göre "mutfakta kim iktidar olursa Türkiye'de de o iktidardı."¹⁷⁶

1986 ara seçimlerinde milletvekili adayı olan Erdoğan genel seçimlerde başarılı olamamış, ancak yukarıda belirtilen yeni yapılanma sayesinde 1989 Beyoğlu yerel seçimlerinde RP'ye başarı kazandırmıştır. Söz konusu yeni yaklaşım, özellikle kadınların siyasete aktif katılımını öngörmesi nedeniyle parti tabanından tepkilerin gelmesine neden olmuş, ortaya çıkan fikir ayrılığı bir anlamda Milli Görüş çizgisindeki değişimin başlangıcını oluşturmuştur. Bu değişimde RP İstanbul teşkilatının lokomotif görevi gördüğünü belirtmek yanlış olmayacaktır.

1991 genel seçimlerinde yeniden milletvekili adayı olup kazanan Erdoğan'ın mazbatasını, tercihli oy sistemi nedeniyle Yüksek Seçim Kurulu tarafından iptal

¹⁷⁵ Yeşim Arat, **Political Islam in Turkey and Women's Organisations**, İstanbul, Tesev, 1999, s.15.

¹⁷⁶ "Kadınları Siyasete Soktu, Kaleyi İçten Fethetti", **Sabah**, 6 Ağustos 2007.

edilmiştir.¹⁷⁷ Daha sonra 27 Mart 1994 seçimlerinde İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı olana kadar RP İstanbul İl Başkanlığı görevini sürdürmüştür.

“1984 yılında bir muhtarlık seçiminde yaşadığı mahalleye destekledikleri adayı muhtar bile seçtiremeyen”¹⁷⁸ Erdoğan, 1986'da yapılan ara genel seçimde; 1989 yerel seçimlerinde ve 1991 genel seçimlerinde de seçimleri kaybetmesi nedeniyle yıllar sonra siyasi yaşamını kötü başlayan bir “maraton” olarak tanımlayacaktır. Kendisini “Kasımpaşa haylazı”¹⁷⁹ olarak nitelendiren bir gazeteciye verdiği yanıtta bu yıllara da gönderme yapan Erdoğan, “Zaten haylaz olunmazsa bu işler yapılamaz. Batıp çıkmak haylaz insanların işidir” ifadesini kullanmıştır.¹⁸⁰

C. Belediye Başkanlığı'ndan 28 Şubat'a (1994-1997)

1994 yılına gelindiğinde RP'nin İstanbul Büyükşehir Belediye Başkan adayının kim olacağı, parti içinde bir rekabetin ortaya çıkmasına neden olmuştur. TOBB Başkanlığı da yapmış olan ve iş dünyası ile içli dışlı olan eski ANAP'lı Ali Coşkun, Erbakan ile bir görüşmesinde adaylık için söz almıştır. Öte yandan RP İstanbul il teşkilatları ortak bir irade ile Erdoğan'ı önerme ve destekleme kararı

¹⁷⁷ Bülent Arınç, bu olayı şu şekilde aktarmaktadır: “Tayyip Erdoğan, 1991'de İstanbul'dan milletvekili adayı oldu, mazbatasını almaya gitti. ‘Bu seçimde tercihlili oy sistemi var... Mustafa Baş'ın tercih oyları sizin önünüze geçti, mazbatayı ona vereceğiz, siz milletvekili olmadınız’ dediler. 1991'de Mustafa Baş, Bayrampaşa ilçe başkanıydı. Bayrampaşa civarından 6-7 bin civarında tercih oyu alınca Tayyip Bey'in önüne geçti ve kendisi milletvekili oldu. Tayyip Bey çok üzüldü. Sonra bir iki itiraz oldu netice vermeyince kendisine haber geldi. Şöyle bir itiraz yaparsanız, Mustafa Baş da şöyle bir dilekçe verirse sizin milletvekili olmanız mümkün. Tayyip Bey dedi ki ben kadere itiraz etmem. Hem nasipte yok hem de arkadaşına karşı bir takım itirazlarda bulunuyorsunuz bunların hiç birini yapmam, dedi ve çok güzel bir anlayış gösterdi.” (Sabah, 26 Temmuz 2007.)

Mustafa Baş'ın tercih oylarıyla milletvekili seçildiğini öğrendiğinde Erdoğan'ın yanında olan Mehmet Metiner ise, olay anını şu şekilde anlatmaktadır: “Tayyip Erdoğan tercih oylarıyla Mustafa Baş'ın seçildiğini öğrendiğinde –yanında olduğum için biliyorum- sinirinden düşüp bayılmıştı.” (Dindar, a.g.e. s.37.)

¹⁷⁸ Savaş Ay, “Tayyip Erdoğan Nereye Koşuyor-2”, Akşam, 22 Mart 2002.

¹⁷⁹ Ergun Aksoy, Radikal, 6 Temmuz 1998.

¹⁸⁰ Ertuğrul Özkök, Hürriyet, 10 Temmuz 1998.

almıştır. Bu durumla parti tarihinde ilk defa karşılaşan Genel Merkez, hemen seçim anketleri yaptırmaya karar vermiştir.

1980’li yılların sonlarından bu yana Erdoğan’ı yakından takip eden Erbakan’ın kurmayları, Erdoğan’ın belediye başkanı olması halinde bununla yetinmeyeceğini ve liderlik için önemli bir tehdit oluşturacağını düşünmekteydiler. Zaten Erdoğan da parti genel merkezinin kendisine üvey evlat gibi davrandığından şikâyet etmekteydi. Bu duruma rağmen Erbakan, yapılan seçim anketlerinde ezici bir üstünlüğe sahip olması nedeniyle Erdoğan’ı aday göstermek zorunda kalmıştır.¹⁸¹

Seçim çalışmalarına başlayan Erdoğan, orman arazisine gecekondur yaptığı iddialarıyla birden medyanın hedefi haline gelmiştir. Dönemin Başbakanı Tansu Çiller, bu olayın üzerine gideceğini ve gecekondur olayı ile ilgili elinde belgeler olduğunu belirtmiştir.¹⁸² Bu iddialar ve baskılar özellikle İstanbul’un varoşlarında yaşayan halkın kendilerini Erdoğan ile özdeşleştirmelerine neden olmuş; Erdoğan bu sayede önemli bir halk desteğini arkasına almış; 27 Mart 1994 yerel seçimlerinde ANAP adayı İlhan Kesici, SHP adayı Zülfü Livaneli ve DYP adayı Bedrettin Dalan ile yarışarak, İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı seçilmiştir. Ayrıca bu dönemde RP’nin sosyal adaleti öne çıkaran söylemi sayesinde özellikle büyük şehirlerdeki yükselişi de bu başarıya katkı yapan hususlardandır.¹⁸³

Seçimden sonra Belediye Meclisi’nin ilk toplantısını yöneten Erdoğan, açılışı Fatiha okuyarak yapmak istemesi önemli tartışmalara neden olmuştur. Ayrıca

¹⁸¹ Çakır ve Çalmuk, **a.g.e.** s.60.

¹⁸² **Hürriyet**, 19 Şubat 1994.

¹⁸³ Güngör, **a.g.e.**, s.35-36.

Erdoğan, Atatürk’e saygı duruşu yapılmasına yanaşmayarak saygı duruşunun “sap gibi durmaktan başka bir şey olmadığını” ifade etmiştir.¹⁸⁴ Çıkan tartışmalar nedeniyle kendisini şöyle savunmuştur: “Atatürk de Birinci Meclis’i dualarla, Fatihalarla açmıştır. Ayakta durmak bana göre saygı duruşu değildir. Ben bütün ölümlere oturduğum yerden Fatihâ okurum.”¹⁸⁵

Partisi ile Erdoğan arasındaki sorunlar bir süre sonra yeniden ortaya çıkmıştır. Belediyenin maddi konularla ilgili işlerinin hiçbirini teşkilat kökenli bürokratlara vermeyen Erdoğan, RP teşkilatından tepki toplamıştır. Bu eleştirilerin ve Genel Merkez’in baskısının artması sonucunda yaptığı açıklamada Erdoğan, partisi dâhil hiçbir kimsenin göreve alınacak kişilerle ilgili olarak kendisine baskı yapamayacağını; böyle bir durumda partisine rest çekeceğini ifade etmiştir.¹⁸⁶ Bu sözleri bir bakıma genel merkez ile bağlarını koparttığının ve özerkliğini ilan ettiğinin göstergesi olarak kabul edilebilir. Bu dönemde Erdoğan parti genel merkezinin kendisine olan davranışından hoşnutsuzluğunu, kendisine üvey evlat gibi davranıldığını belirterek ortaya koymaktadır.¹⁸⁷

Aslında Erdoğan’ın bir lider olarak Erbakan’a meydan okuyacağını işaretlerinin bu günlerden itibaren ortaya çıkmaya başladığı söylenebilir. Çakır 1994 yılında yazdığı kitabında bu noktaya işaret ederek, “RP içinde, kitle partisine dönüştüğünün farkında olan ve bu yeni döneme damga vurmak isteyen farklı odaklar var. Bu odakların başında ‘yenilikçiler’ geliyor. 1984-89 arası ANAP tarzı

¹⁸⁴ **Milliyet**, 11 Nisan 1995.

¹⁸⁵ **Milliyet**, 29 Mayıs 1994.

¹⁸⁶ **Sabah**, 8 Kasım 1994.

¹⁸⁷ Dindar, **a.g.e.** s.35.

belediyeciliğe yakın olduğu izlenimi veren Erdoğan'ın başını çektiği bu kanat RP'nin ruhuyla '83 ANAP ruhunu harmanlayabilir" diyerek Erbakan sonrası en güçlü lider adayının Erdoğan olduğunu ve ileride ortaya RP'den "yeni ve daha İslami bir ANAP"ın ortaya çıkabileceğini belirtmiştir.¹⁸⁸

Ancak demokratik katılıma ve çoğulculuğa önem vererek parti içindeki yenilikçilerin önde gelenlerinden birisi haline gelen Erdoğan¹⁸⁹, parti içi demokrasi mekanizmalarının yok denecek kadar az olması ve RP içindeki bazı güç odaklarının Erdoğan'ın geleceğe yönelik planlarına onay vermemesi gibi nedenlerle Erdoğan'ın tırmanışı belli bir aşamadan sonra durmuştur. Bu duruma, Erdoğan'ın parti içi mücadelelere girmekteki "ürkeklik ve tedirginliği"¹⁹⁰ de eklendiğinde, Erdoğan'ın bir lider olarak ön plana çıkması mümkün olmamıştır. "İrtica" tehdidinin gündeme getirildiği 28 Şubat 1997 tarihli Milli Güvenlik Kurulu (MGK) kararları¹⁹¹ ise Erdoğan ve Milli Görüş için bu açıdan bir dönüm noktası olmuş ve Erdoğan'a liderlik için beklediği fırsatları sunmuştur.

D. 28 Şubat'tan AKP'ye (1997-2001)

Erkan Yüksel, 28 Şubat sürecine ilişkin olarak ortaya koyduğu ayrıntılı çalışmasında, söz konusu sürece her kesimin farklı bir bakış açısına sahip olduğunu

¹⁸⁸ Çakır, **Ne Şariat Ne Demokrasi, RP'yi Anlamak**.

¹⁸⁹ M. Emin Gerger, **Belediyelerden İktidara Refah**, İstanbul, Cemre, 1996, s.27.

¹⁹⁰ Çakır ve Çalmuk, **a.g.e.** s.142.

¹⁹¹ Millî Güvenlik Kurulu'nun 28 Şubat 1997 tarih ve 406 Sayılı Kararına Ek-A (Rejim Aleyhtarı İrticai Faaliyetlere Karşı Alınması Gereken Tedbirler)

belirtmektedir. Haklı bulanlar 28 Şubat için, “demokratik bir reaksiyon”; eleştirenler ise, “anti-demokratik bir uygulama” ya da “darbe” tanımını uygun görmektedirler.¹⁹²

28 Şubat nasıl tanımlanırsa tanımlansın, Siyasal İslam’ın gücü kamuoyunda genel olarak kabul gören adıyla bu “Post-modern Darbe”¹⁹³ ile büyük ölçüde kırılmış, 28 Şubat’tan ders çıkardığı söylenen, devletle ve cumhuriyetin temel kurumlarıyla kavga etmeyecek bir kadro arayışı hızlanmıştır.

Bu gelişmelerin İslamcı hareketin önde gelen aktörlerine en önemli mesajı şu olmuştur: İktidarda kalabilmek için iç ve dış güç merkezleriyle, sistemle uyuşmak ön koşuldur, dolayısıyla Soğuk Savaş döneminin dünya görüşünü sürdürmekte hala ısrar eden Erbakan’la yolların ayrılması gereklidir.¹⁹⁴

Hakan Albayrak, Milli Görüş hareketinin 28 Şubat sürecinde maruz kaldığı baskıların üstesinden gelebilmek için Batıcı liberal aydınların söylemlerine “iltica ettiğini” belirtmektedir: “Konferanslarla, panellerde, sempozyumlarda mütemadiyen bu aydınlar konuşturuluyordu. Milli Görüş temsilcileri de onlar gibi konuşarak AB üyeliğinin olmazsa olmazlığından söz ediyor, liberalizmi övüyor, NATO’nun İslam dünyasıyla bir derdinin olmadığını ileri sürüyor ve hatta ABD’deki muvazaalı demokrasiye iltifat ediyorlardı.”¹⁹⁵

¹⁹² Erkan Yüksel, **Medya Güvenlik Kurulu**, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları No: 1551, 2004.

¹⁹³ Post-modern darbe ilk olarak 13 Haziran 1997 tarihinde Türker Alkan tarafından Radikal gazetesindeki “Post modern bir askeri müdahale” başlıklı yazıda kullanılmıştır.

¹⁹⁴ Güngör, **a.g.e.**, s.24.

¹⁹⁵ Hakan Albayrak, “28 Şubat’tan Günümüze Milli Görüş’ün Seyrüseferi”, **Yeni Şafak**, 28 Ekim 2008.

Sırrı Yüksel Cebeci, Erdoğan ve AKP açısından 28 Şubat sürecinin önemini şu sözlerle ifade etmektedir: “28 Şubat, Erdoğan için ab-ı hayat, yani hayat suyudur. Erdoğan, 28 Şubat’la neşvünema bulmuştur.”¹⁹⁶ Cemal Dindar da 28 Şubat sürecinin, Erdoğan’ın iktidara yürüyüşüne zeminin hazırlarken, Erbakan’ın siyaseten katledilmesiyle sonuçlandığını belirtmektedir.¹⁹⁷

28 Şubat sürecinin Milli Görüş açısından getirdiği ideolojik değişimler “Milli Görüş Gömleği’nden Muhafazakâr Demokrasi’ye” bölümünde ayrıntılarıyla anlatılacağı için burada yalnızca aktif siyasete ilişkin gelişmelerden bahsedilecektir.

28 Şubat süreci ile birlikte gündeme gelen sekiz yıllık eğitim meselesi, önemli tartışmalara ve Erbakan-Erdoğan ayrılığının su yüzüne vurmasına neden olmuştur. RP henüz hükümetten düşmeden Erdoğan ilginç bir hamle yaparak partisinin TBMM grup toplantısına gelerek şu ünlü konuşmasını yapmıştır: “Yaptığınıza futbol diliyle zorla penaltı yaptırmak denir. Zorla penaltı yaptırıyorsunuz, sonra vekile kalecisiniz topu yakalayın diyorsunuz. Hocam penaltı demek yüzde 99 gol demektir. 8 yıllık kesintisiz eğitim kediye yavrusunu boğdurma formülüdür. Önce kendi insanınıza büyük ihanettir. Tasarının Meclis’e gelmesi halinde parti olarak hükümetten çekilmemiz daha yerinde olacaktır.”

Bu sözler üzerine Erdoğan milletvekillerinden yoğun alkış alırken, Erbakan daha sonra kürsüye çıkarak lafı Erdoğan’ın sözlerine getirmiş ve “Kabadayılık

¹⁹⁶ Sırrı Yüksel Cebeci, “**28 Şubat Biterse Erdoğan da Biter**”, Halk’a ve Olaylara Tercüman, 28 Şubat 2009.

¹⁹⁷ Hüseyin Eroğlu, “Cemal Dindar’dan Recep Tayyip Erdoğan’ın Psiko-Biyografisi: Güçlüye bi’at, güçsüze öfke” Röportajı, **Birgün**, 2 Temmuz 2007.

etmenin anlamı yok. Bu işler çocuk oyuncağı değil” diyerek Erdoğan’ın bu işlere karışmasının doğru olmadığını vurgulamıştır.¹⁹⁸

Bu dönemde Erdoğan’ın Erbakan’a yönelik eleştirilerinde artış yaşandığı görülmektedir. Örneğin bir röportajında, İstanbul Büyükşehir Belediyesi olarak merkezi hükümetten yeteri kadar destek alamadıklarını belirtmiş, “Turgut (Özal) Bey’in İstanbul’a verdiği önemi veren bir merkezi yönetimle çalışmış olsaydım şu anda geldiğimiz noktayı en az üç katlardık. Maalesef siyasi destek göremedik”¹⁹⁹ şeklinde konuşarak partisi tarafından yalnız bırakıldığını ifade etmiştir. Erbakan’la ilişkisinin durumu sorulduğunda ise kopuşun sinyallerini vermeye başlamıştır: “Hocamla şu anda her hangi bir şey söz konusu değil. Benim doğal liderim. Siyasette onun yanında tecrübeler kazandım. Kendisiyle herhangi bir hasmane şeyimin olması da mümkün değil. Siyasette de benim yarınımın ne olacağı belli değil.”²⁰⁰

Bu süreçte Erdoğan, TBMM grup toplantısında yaptığı çıkışın da etkisiyle RP il ve ilçe teşkilatları tarafından çeşitli vesilelerle toplantılara çağrılmaya başlanmıştır. Bu ziyaretler çerçevesinde 12 Aralık 1997’de gittiği Siirt’te okuduğu bir şiir²⁰¹ nedeniyle yargılanarak, Diyarbakır DGM tarafından “Halkı din ve ırk farkı gözeterek kin ve düşmanlığa açıkça tahrik etmekten” mahkûm edilmiştir.²⁰²

¹⁹⁸ Çakır ve Çalmuk, **a.g.e.** s.75.

¹⁹⁹ Ertuğrul Özkök, **Hürriyet**, 10 Temmuz 1998.

²⁰⁰ “Orta Yolcuyum”, **Hürriyet**, 10 Temmuz 1998.

²⁰¹ Erdoğan’ın okuduğu şiir şöyledir:

Minareler süngü, kubbeler miğfer
Camiler kışlamız, müminler asker
Bu ilahi ordu dinimi bekler
Allahu Ekber, Allahu Ekber

²⁰² 21 Nisan 1998 tarihinde mahkeme Erdoğan’ın, Türk Ceza Kanunu’nun 312/2 maddesinde belirtilen “*Halkı din ve ırk farkı gözeterek kin ve düşmanlığa açıkça tahrik etmek*” suçunu işlediği kararını vermiş ve Erdoğan bir yıl hapis ve 860 Milyon TL para cezasına çarptırılmıştır. Daha sonra

Erdoğan'ın Siirt konuşmasındaki şu ifadesi dikkat çekicidir: “Değerli kardeşlerim, sözlerimin sonuna geliyorum. Bak, şunu dikkatle dinleyin. Dünyada yeniden yapılanma dönemi başlayacak.”²⁰³

Türkiye'nin önde gelen hukukçularından Ord. Prof. Dr. Sulhi Dönmezer cezayı şu şekilde yorumlamıştır: “Erdoğan'ın konuşmasında, laiklik ilkesini kaldırmaya yönelik propaganda niteliğine delalet eden herhangi bir unsurun veya özelliğin mevcut bulunduğu kanaatinde değilim.”²⁰⁴ İstanbul Bilgi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Uğur Alacakaptan ise böyle bir davanın açılmış olmasının hukuk devleti ilkeleri, düşünce özgürlüğü ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin temelinde yatan laiklik ilkesiyle bağdaşmayacağını belirtmiştir.²⁰⁵

Erdoğan, kararın Yargıtay tarafından da onanması üzerine “Yıkılmadım, dimdik ayaktayım. Bu şarkı bitmeyecek. Dört ay dinleneceğim. Pişeceğim, karşınıza daha pişmiş çıkacağım” şeklinde bir açıklama yapmıştır.²⁰⁶ 26 Mart 1999'da girdiği Pınarhisar Cezaevi'nden 24 Temmuz 1999'da tahliye edilen Erdoğan aynı zamanda ömür boyu siyaset yasağı alarak seçilme hakkını da yitirmiştir. Ancak hapiste geçirdiği birkaç ay Erdoğan'ın katılaşmasını değil daha ılımlı bir politikacı olmasını sağlamıştır.²⁰⁷

sanığın mahkemedeki tavrı ve duruşmadaki hali göz önüne alınarak cezası 10 ay hapis ve 176.666.666 TL para cezasına indirilmiştir. Ceza infaz yasası gereği 10 aylık hapis cezası 4 aya inmiştir. Erdoğan Diyarbakır DGM'nin kararını temyiz başvurusu yapmıştır. 24 Eylül 1998 tarihinde Yargıtay 8. Ceza Dairesi Diyarbakır Devlet Güvenlik Mahkemesi kararını onamış ve bu tarihte hüküm kesinleşmiştir.

²⁰³ Dindar, **a.g.e.** s.53.

²⁰⁴ Sefa Kaplan, **Recep Tayyip Erdoğan**, İstanbul, Doğan Kitap, 2007, s.83.

²⁰⁵ Kaplan, **a.g.e.** s.83.

²⁰⁶ **Hürriyet**, 27 Eylül 1998.

²⁰⁷ Andrew Mango, **Türkiye ve Türkler: 1938'den Günümüze**, İkinci Basım, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2005, s.122.

28 Şubat sürecinde RP'nin kapatılması sonucunda FP'yi kuran Milli Görüşçüler, Erbakan'ın siyasi yasağı nedeniyle kendilerine yeni bir genel başkan arayışına girmiştir. Erbakan'ın talimatları doğrultusunda genel başkan seçilen İsmail Alptekin, parti tabanından, özellikle yenilikçi kanattan büyük tepki almıştır. Erdoğan, FP'ye en son geçen belediye başkanı olarak tepkisini ortaya koymuştur. Ayrıca İstanbul İl Başkanlığı görevine Kadir Topbaş'ın getirilmesini isteyen teşkilatlara rağmen Erbakan'ın Hadis hocası olan Numan Kurtulmuş'un kendisiyle aynı isme sahip torununun getirilmesi, Erdoğan'ın ve teşkilatın tepkisini alan diğer bir olay olmuştur. Erdoğan bu durumu şöyle açıklamıştır: “Taban demokrasisine uyuldu ve ortaya bir isim çıktı. Ama bunun neticesine uyulmadı. Ben bu nedenle karşı çıktım.”²⁰⁸

Bu süreçte Milli Görüş'ün gelenekçi üyeleriyle arasındaki sorunlar iyice su yüzüne çıkan Yenilikçiler kanadı şansını önce FP içinde denemiştir. Partinin 2000'de yapılan kongresinde Milli Görüş tarihinde ilk defa bir partinin genel kongresi iki adaylı olmuştur. Recai Kutan “gelenekçilerin”, Abdullah Gül ise “yenilikçilerin” adayı olarak yarışmış, ancak yarışı yenilikçiler küçük bir farkla kaybetmiştir. Kutan 633 oy alırken, Gül 521 oy almıştır. Bu durum, artık Erbakan'a bayrak açıldığının kesin bir kanıtı olarak algılanmıştır.

Erdoğan'ın bu kongrede okunmak üzere gönderdiği mesaj ilginçtir: “Sizler, 2000'li yılların demokratikleşmesinde, insan haklarının temininde, özgürlüklerin tesisinde ve savunmasında, hukukun üstünlüğüne dayalı çoğulcu ve katılımcı bir

²⁰⁸ Nuriye Akman, **Sabah**, 21 Haziran 1998.

sistemin kurulmasında Türkiye'nin teminatısınız. Ve sizler, hâlâ halkımız için kimsesizlerin kimi, sessiz yığınların sesi olma arzusunu kor bir ateş gibi içinizde taşıyanlarsınız.”²⁰⁹

Yenilikçiler için tarihi fırsatı, RP'den sonra FP'nin de kapatılması sunmuştur. Daha önce ANAP'tan kopan ve muhafazakâr ekiple birleşen ve medya desteği alan yenilikçiler, Erbakan ekibinden daha hızlı davranmıştır.²¹⁰ Parti kurma çalışmalarına başlayan yenilikçilerden endişelenen Erbakan ise, milletvekillerinin evlerine özel ulak göndererek kendi denetiminde kurulacak yeni parti için kuruluş beyannamesini imzalatmaya çalışmıştır.

“Bi’at yenileme” anlamına da gelebilecek bu girişim için Erdoğan şunları söylemiştir: “Artık şahıs merkezli, ben merkezli siyaset dönemi bitmiştir. Lider hegemonyası istemiyoruz. Neresi yenilikçi diye soruyorlar. İşte yenilik. Kimseye biat etmeyeceğiz, tapınmayacağız. Bir kadro yönetecek partiyi. Liderin gölgesi düşmeyecek. Seçimle gelen seçimle gidecek. Biz orkestra şefi arıyoruz. Ama kemana ud diyen değil, bütün enstrümanları bilen biri olacak. İlkeler öne çıkacak. İcazeti halktan alacağız, hesabı halka vereceğiz. Hoca'ya biat dönemi bitti. Katılımcı, çoğulcu bir demokrasi anlayışını hayata geçireceğiz. Hoşgörü, barış, sevgi, kardeşlik duyguları esas olacak.”²¹¹

²⁰⁹ **Yeni Şafak**, 15 Mayıs 2000.

²¹⁰ Merdan Yanardağ, **Bir ABD Projesi Olarak AKP**, İstanbul, Siyah Beyaz Yayınları, 2007, s.36-37.

²¹¹ Derya Sazak, “Tayyip Göreve Hazır”, **Milliyet**, 6 Temmuz 2001.

Bu dönemde yapılan bir kamuoyu araştırmasında Erdoğan'ın %15,2 oy alarak Türkiye'nin en iyi politikacısı seçilmesi, bu dönemde Erdoğan'ın kazandığı popülariteyi ortaya koymaktadır. Aynı araştırmada Bülent Ecevit'in %7,6; Süleyman Demirel'in %7,4; Erbakan'ın ise %6,8 oy aldığı görülmektedir.²¹²

28 Şubat'tan başlayarak AKP'nin iktidar olmasına kadar geçen dönem Erdoğan için, Erbakan'dan kopuş ve yeni bi'at kanallarının inşası süreci olarak tanımlanabilir. Cemal Dindar bu durumu şu şekilde özetlemektedir: “Hapisten çıktığında, Tayyip Bey'in görüşme ve seyahat trafiğini anımsayın. Bir yandan sermaye gruplarıyla ardı ardına yapılan toplantılar, bir yandan yurtdışı seyahatleri... Şimdi fotoğrafı daha açık görebiliyoruz.”²¹³ Erdoğan da bu dönemde “Askerle, yargıyla ve sermaye ile barışmak zorundayız” ifadelerini kullanarak, yeni dönemin önceliklerini ortaya koymuştur.²¹⁴

Kendi ifadesiyle “sabit ayağı merkezde olacak, diğeri Türkiye'yi dolaşacak”²¹⁵ olan AKP'nin kuruluşu öncesi Erdoğan, Turgut Özal'ın avukatı Münici İnci'nin Çatalca'daki çiftlik evinde Yalım Erez, ANAP Milletvekili Bülent Akarcalı, Nazlı Ilıcak, Tuğrul Türkeş, eski bürokratlar Tezcan Yaramancı ve Fehmi Gültekin, iş dünyasından Abdullah Acar, Ali Üstay, borsacı Berra Kılıç, psikolog Yankı Yazgan, gazeteciler Fehmi Kuru ve Yalçın Doğan ile ABD'nin İstanbul konsolos yardımcısıyla buluşarak projelerini anlatmıştır.

²¹² Pamuk, **a.g.e.**, s. 144–45.

²¹³ Hüseyin Eroğlu, “Cemal Dindar'dan Recep Tayyip Erdoğan'ın Psiko-Biyografisi: Güçlüye bi'at, güçsüze öfke” Röportajı, **Birgün**, 2 Temmuz 2007.

²¹⁴ Çakır ve Çalmuk, **a.g.e.** s.101.

²¹⁵ Derya Sazak, “Tayyip Göreve Hazır”, **Milliyet**, 6 Temmuz 2001.

Perde arkası siyasete başlayan Erdoğan bu buluşmadan iki gün sonra ise TÜSİAD Yüksek İstişare Konseyi Başkanı Bülent Eczacıbaşı'nın evinde iş dünyasının önde gelenleri ile buluşmuş; Türkiye'nin "patronlarına" demokratikleşme projelerini anlatarak destek istemiştir.²¹⁶ Erdoğan'ın bu yemekte kendisine yöneltilen "Siz şeriatçı mısınız?" sorusuna "Laik düzen, inançları koruyan bir düzendir. Böyle bir düzene karşı çıkmam mümkün değildir" şeklinde yanıt vermiştir. Ayrıca bu yemekte Erdoğan'ın "Turgut Özal'ın bıraktığı yerden gideceğim" ve "Radikallikle, marjinallikle hiçbir yere varamayız" sözleri²¹⁷, yeni kurulacak partinin çizgisi ile ilgili işaretler vermektedir.

Partinin kuruluşu için 2001 yılının yazında düğmeye basarak, eski FP Meclis Grubunu oluşturan milletvekillerinin büyük bir kısmıyla birlikte 14 Ağustos 2001'de Adalet ve Kalkınma Partisi'ni (AKP) kurmuş ve partinin genel başkanlığına seçilmiştir.

E. AKP'nin Kuruluşu ve Sonrası (2001-2009)

Ağustos 2001 tarihinde kurulan AKP, tıpkı ANAP gibi çok kısa bir süre içinde Türkiye çapında örgütlenip 2002 seçimlerinden birinci parti olarak çıkmıştır. Erdoğan'ın seçim sürecinde en çok vurguladığı hususlardan birisi, küresel sistemle yeni entegrasyon dinamiklerini göz önünde bulundurarak siyasetlerini bundan böyle

²¹⁶ **Star**, 27 Ekim 1999.

²¹⁷ Erdoğan'ın yemekte söylediği bu sözler, Çakır ve Çalmuk, **a.g.e.** s.157-158'dan alınmıştır.

İslam üzerine oturtmayacakları ve İslam'ı retorik amaçlar doğrultusunda kullanmayacaklarıdır.²¹⁸

Ziya Öniş, 2001 ve 2003 yılları arasında yaşanan ekonomik krizlerin, AKP'nin yükselişinde önemli payı olduğunu belirtmektedir. Ona göre, mevcut siyasi partilerin ekonomik krizden oldukça olumsuz bir şekilde etkilenmesi ve seçmenlerin bu partilere olan güveninin azalması nedeniyle, ekonomik kriz AKP açısından büyük bir şansa dönüşmüş ve seçimlerdeki başarısında pay sahibi olmuştur.²¹⁹ Öniş ayrıca, özellikle Kemal Derviş döneminde alınan ekonomik tedbirlerin ve hazırlanan ekonomik programın sayesinde AKP'nin ilk yıllarında ekonomide iyileşme görüldüğünü belirtmektedir.²²⁰ AKP'nin bu durumdan da yararlanarak iktidarının ilk yıllarında önceliği diğer alanlara, özellikle o günlerde gündemin ön sıralarında yer alan ABD'nin Irak'ı işgali ve Türkiye'nin AB'den müzakere tarihi alması gibi dış politika konularına verdiği söylenebilir.

Uzgel ise AKP'nin iktidara yürüyüşünü, Türkiye'de Büyük Ortadoğu Projesi olarak bilinen Genişletilmiş Ortadoğu ve Kuzey Afrika Girişimi ile bağlantılandırmak gerektiğini vurgulamaktadır.²²¹ Bu yaklaşıma göre ABD'li

²¹⁸ Meliha Benli Altunışık ve Özlem Tür, **Turkey: Challenges of Continuity and Change**, London and New York, Routledge, Contemporary Middle Eastern Series, 2005, s.64-65.

²¹⁹ Ziya Öniş, "The Political Economy of Turkey's Justice and Development Party", (der.), M. Hakan Yavuz, **The Emergence of a New Turkey: Democracy and the AK Parti**, Salt Lake City, The University of Utah Press, 2006, s.209.

²²⁰ Öniş, **a.g.e.**, s.218.

²²¹ Büyük Ortadoğu Projesi – BOP (Greater Middle East Initiative – GMEI), Bush yönetimince "Ortadoğu'da özgürlüğün geliştirilmesine yönelik bir strateji" olarak ilk defa Kasım 2003 tarihinde ortaya atılmıştır. Proje, 22 Arap ülkesi ile Türkiye, İsrail, Pakistan ve Afganistan'ı içermekte ve terörizme karşı savaş bağlamında bölgede demokratikleşmeyi ve özgürlük alanlarını artırmayı hedeflemektedir. BOP ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Eddie J. Girdner, "The Greater Middle East Initiative: Regime Change, Neoliberalism and US Global Hegemony", **The Turkish Yearbook of International Relations**, N. 36, 2005, s.37-71.

yetkililerin uzun süredir Türkiye'deki İslamcı oluşumların yasaklanıp sistem dışına itilmesi yerine meşru siyasal zemine çekilmesinin daha etkili bir yöntem olacağına inancı, Türkiye'de ılımlılaşıma eğiliminde olan AKP'nin desteklenmesi sonucunu doğurmuştur.²²² Erdoğan açısından yeni bi'at kanallarının oluşturulması süreci de bu durumla paralel gelişmiştir. Bu dönemde Erdoğan, partisinin hedeflerini anlatmak üzere ABD yetkilileriyle çeşitli görüşmeler yapmıştır. Bu görüşmelere “ABD Konusundaki Değişim” başlığı altında değinilecektir. Bu görüşmelerin AKP'nin iktidara gelmesinde önemli bir payı bulunduğu düşüncesi, AKP'ye muhalif çevrelerce çok defalar diler getirilmiştir.

Ancak burada dikkat çekilmesi gereken nokta, Erdoğan'ın ve AKP çevresinin kendilerini “ılımlı İslam” kavramıyla tanımlamayı istemedikleri, bunun yerine “Muhafazakâr Demokrasi” kavramını kullanmayı tercih etmeleridir. AKP tarafından basılan bir kitapta Erdoğan, AKP'nin amacının toplumda derin yer etmiş yerel değerleri evrensel muhafazakâr siyasal gelenekle yeniden üretmekten bahsederek, bir yandan Türk siyasetinde yeni kanallar açacağını, öte yandan Milli Görüş çizgisinden uzaklaştıklarını göstermek istemiştir.²²³

Hakkındaki mahkeme kararı nedeniyle 3 Kasım 2002 seçimlerinde milletvekili adayı olamayan Erdoğan, yapılan düzenlemeyle milletvekili adaylığının önündeki yasal engelin kalkması üzerine, 9 Mart 2003'te Siirt ili milletvekili yenileme seçimine katılmıştır. Bu seçimde oyların yüzde 85'ini alan Erdoğan, 22.

²²² İlhan Uzgel, “AKP: Neoliberal Dönüşümün Yeni Aktörü”, (der.), İlhan Uzgel ve Bülent Duru, **AKP Kitabı: Bir Dönüşümün Öyküsü**, Ankara, Phoenix Yayınevi, 2009, s.31-38.

²²³ Yalçın Akdoğan, **AK Parti ve Muhafazakâr Demokrasi**, İstanbul, Alfa Yayınları, 2004, s.18.

Dönem Siirt Milletvekili olarak parlamentoya girmiş ve 15 Mart 2003 tarihinde Başbakanlık görevini üstlenmiştir.

Ilımlı olacağı mesajını vererek iktidara gelen ve içeride ve dışarıda sistemle uyuşma çabalarını iktidarda da sürdüren Erdoğan, 1990’lar boyunca istikrarsız hükümetler, Kürt sorununun ağırlaşması ve 1994, 1999 ekonomik krizleri nedeniyle yeterince hız verilemeyen neoliberal dönüşüm için taze kan taşımıştır. Bu dönüşümün tabandaki muhafazakâr burjuvazi tarafından da desteklenmesi ve beslenmesi nedeniyle AKP neoliberal politikaların hazırlanması ve uygulanmasına yönelik hızlı adımlar atma şansına sahip olmuştur.

Bu dönemde Türkiye’nin gündemini en çok meşgul eden konuların başında ABD’nin Irak işgali ve AB ile üyelik müzakereleri için tarih alınması gelmektedir. ABD’nin Irak’ı işgali süreciyle ilgili detaylı bilgiler bu çalışmanın üçüncü bölümünde verilecektir. Türkiye’nin AB’den müzakere tarihi alması ise bu çalışmanın alanı dışında olduğu için detaylara girilmeyecektir. Ancak AB’den müzakere tarihi alınmasıyla ilgili bir noktaya dikkat çekilmesinde fayda vardır.

Cemal Dindar, Erdoğan’ın siyaset yapma biçiminde 3 Ekim 2005 tarihinde müzakerelerin başlaması ile birlikte bir değişim yaşandığını belirtmektedir. Ona göre Erdoğan’ın kendi deyimiyle “sessiz yığınların sesi, kimsesizlerin kimi” olarak siyasette rol almaya başladığı ilk yıllarda kalabalıklara “kardeşlerim” diye seslendiği günler geride kalmıştır. “Bizlik” duygusunun yerini, özellikle 3 Ekim 2005 tarihinden sonra “benim müsteşarım... benim bakanım...” söylemi almıştır. Cemal

Dindar bu değişimi, Erdoğan’ın kardeşlik’ten babalık’a geçişi olarak yorumlamaktadır.²²⁴

“Sonrasını birlikte izledik; belki de ömrünce kurmadığı sıklıkta “Ben”li cümleyle birlikte, yeğin bir argo kullanımı ve her fırsatta yoksullara patlayan öfkesi.”²²⁵

Hakkı Devrim, Erdoğan’ın bu değişikliğini, 3 Ekim’de esaslı bir konuda (AB) ferahladığına ve her yeni başbakanın sıkılamadan edemeyeceği frenlerinden, pek de zaruri olmayan bir kısmını artık serbest bıraktığına işaret saydığını belirterek, “Zarafetiyle ünlü başbakanların ağzından, kapalı kapılar ardında yakası açılmadık küfürler çıktığını da bilen yaşlı gazeteciler için, Erdoğan’ın argosu çocuksu kelimeler sayılır” şeklinde yorumlamıştır.²²⁶

Dolayısıyla Erdoğan’ın siyasi yaşamında 3 Ekim sonrasında yeni bir dönemin başladığı söylenebilir. Ancak bu çalışmanın kapsamı açısından 3 Ekim sonrası dönem incelenmeyecek, Erdoğan’ın değişiminin çeşitli faktörler açısından değerlendirmesi yapıldıktan sonra Erdoğan’ın dış politika alanındaki değişimi ve dış politika konularına yaklaşımı genel olarak ortaya koyulacaktır.

²²⁴ Dindar, **a.g.e.** s.12.

²²⁵ Milliyet, 27 Ekim 2005 tarihli sayısında “3 Ekim’den Sonra Başbakan’ın Argoya Merakı Artmış” başlıklı bir haber yayınlayarak, daha o günlerde Erdoğan’ın eskiye oranla daha ağır ifadeler ve argoya da uzanan kızgın bir üslup sergilemeye başladığına dikkat çekmiştir. Erdoğan’ın “Afra tafra atıyorsunuz”, “Kurusıkı yürüyorlar”, “Akılları basmaz” gibi ifadelerine yer verilen haber için bkz. “3 Ekim’den Sonra Başbakan’ın Argoya Merakı Artmış”, **Milliyet**, 27 Ekim 2005.

²²⁶ Hakkı Devrim, **Radikal**, 28 Ekim 2005.

II. Milli Görüş Gömleği'nden Muhafazakâr Demokrasi'ye

“28 Şubat'ta Milli Görüş gömleğini  karttık”²²⁷ diyen Erdoğan'ın değişimini anlamak için öncelikle Milli Görüş' n ne olduğunu, daha sonra 28 Şubat'ın Milli Görüş  zerindeki etkilerini ortaya koymak, son olarak ise Muhafazakâr Demokrasi kavramına nasıl ulaşıldığını belirtmek gereklidir.

Milli Görüş' n 40. Yılı kutlamalarında Erbakan Milli Görüş'  ş  şekilde tanımlamıştır: “Milli Görüş' n kimyası    hamurdan yoğrulmuştur: Birincisi Hakk'ı üstün tutmak, ikincisi maneviyatçı olmak, üçüncüsü nefse esir olmak değil terbiye etmektir... Milli Görüşü değilsen bil ki Siyonizm'in askerisin... Bu sebepten ya Milli Görüşü olacaksın ya da i birlik ı olacaksın. Bunun başka hiçbir çaresi yok.”²²⁸ Görüldüğü gibi Erbakan Milli Görüş'  temelde Siyonizm karşıtı bir hareket olarak tanımlamaktadır. Siyonizm'i batıllığın merkezi olarak tanımlayan Erbakan, Siyonizm'in ırkçı emperyalizmle aynı anlama geldiğini belirtmektedir. Milli Görüş' n 40. Yıl kutlamalarının 28 Şubat 2009 tarihinde yapılmış olması, 28 Şubat sürecinin Milli G r   ler üzerinde yarattığı olumsuz etkiyi ve “Milli Görüş gömleğini”  kartmamı  olanların bu sürece tepkisini açıkça ortaya koymaktadır.

Milli Görüş' n günümüzdeki lideri Numan Kurtulmu  ise bu görüş, bu topraklarda yaşanılan medeniyetin değerlerini ciddiye almak, Türkiye'nin yeniden güçlü ve muktedir olmasını sağlamak, son olarak da yeni ve adil bir dünya sisteminin kurulması için gayret etmek olarak tanımlamaktadır.²²⁹

²²⁷ “Erdoğan: Milli Görüş Gömleğini 28 Şubat'ta  ıkarđık”, **Ak am**, 14 Ağustos 2003.

²²⁸ Necmettin Erbakan, **Milli Görüş 40. Yıl Gençlik Gecesi'nde Yaptığı Konuşma**, 28 Şubat 2009. Kaynak: www.farkvar.org, Eri ildiği Tarih: 18 Mayıs 2009.

²²⁹ Numan Kurtulmu , “Bal  ek Pamir'le Söz Sende Programı”, **Habertürk TV**, 2 Nisan 2009.

28 Şubat ile birlikte Milli Görüş bir yol ayrımına gelmiştir. RP'ye yönelik açılan kapatma davasının sonucunda Milli Görüş'ün fikir babası Erbakan'ın siyasi yasaklı duruma gelmesi, hareketin kontrol edilmesini zorlaştırmış ve parti içinde yenilik taleplerinin gündeme gelmesine neden olmuştur.

Ayrıca RP'nin kapatılması kararında, Erbakan'ın MNP'nin kurulmasından beri dine dayalı hukuk sistemini hayata geçirmek için çaba gösterdiğinin ifade edilmesi²³⁰ ve geçmişten bu yana Milli Görüş'ün bütün siyasi partilerinin kapatılmış olması nedeniyle parti içerisinde ve partiyi destekleyen muhafazakâr tabanda bir iç hesaplaşma ve özeleştiri süreci başlamıştır.

28 Şubat'a ilişkin olarak değinilmesi gerekli olan önemli bir konu, sürecin ekonomik boyutudur.²³¹ Özellikle 24 Ocak 1980 sonrasında Anadolu'da yavaş yavaş yükselen küçük girişimciler, serbestleşen ve küreselleşen ekonomi içinde muhafazakâr kimliklerini de koruyarak yeni bir burjuvazi sınıfı oluşturmaya başlamıştır.²³² Bu yeni muhafazakâr burjuvazi, kendi alternatif okullarını, gazete ve dergilerini, ve radyo-televizyon istasyonlarını kurarak, devlet kontrolünü aşmanın ve kendilerini ifade etmenin yollarını bulmuştur.²³³ Haldun Gülalp'in tabiriyle bu kesim,

²³⁰ “Emanetçi mi Değişim mi?”, **Hürriyet**, 23 Şubat 1998.

²³¹ 28 Şubat'ın İslamcı sermaye üzerindeki etkileri ile ilgili ayrıntılı bir analiz için bkz: A. Ekber Doğan, “Siyasal Yansımalarıyla İslamcı Sermayenin Gelişme Dinamikleri ve 28 Şubat Süreci”, **Mülkiye Dergisi**, Cilt:30, Sayı:252, Güz 2006, s.47-68.

²³² İslamcı sermayenin gelişme dinamiklerini dünyada gelişen esnek üretim sistemi içinde irdeleyen bir analiz için bkz. Ayşe Buğra, “Dini Kimlik ve Sınıf: Bir MÜSİAD ve Hak-İş Karşılaştırması”, (der.), Neşecan Balkan ve Sungur Savran, **Sürekli Kriz Politikaları**, İstanbul, Metis Yayınları, 2004, s.126–147.

²³³ M. Hakan Yavuz, **Islamic Political Identity in Turkey**, Oxford, Oxford University Press, 2005, s.10.

Müslüman kimliklerini sırtlarından atmadan, sınıf atlayabilme başarısını göstermiştir.²³⁴

Aslında İslamcıların yukarıda bahsedilen neoliberal dönüşüme daha RP döneminde girdiği söylenebilir. Erbakan'ın "Refah Partisi gerçek özel sektörcü bir partidir" sözü bu durumu ortaya koymaktadır.²³⁵ Ancak 28 Şubat, Milli Görüş hareketi içindeki yenilik taleplerine verilen yanıtın, muhafazakâr burjuvazi tarafından tatmin edici bulunmadığını ortaya çıkartmıştır.

Bu konjunktürde liberalizm ile Müslüman kimliğinin buluştuğunu belirten Gülalp, ekonomik hayatta muhafazakâr burjuvazinin önüne engeller çıkartan kimlik politikasının yani İslamcılığın 28 Şubat süreciyle birlikte hızla terk edildiğini, onun yerini Müslümanlık kimliğini bırakmadan liberalleşmenin aldığını belirtmektedir. Gülalp böylece laik liberaller ile Müslüman girişimciler arasında çatışmaya yol açabilecek en önemli faktörün devreden çıkmış olduğunu ifade etmektedir.²³⁶

Bir taraftan bu muhafazakâr burjuvazinin zamana uyum çabalarını doğru teşhis eden, diğer yandan 11 Eylül sonrası Batı'da yeşeren ılımlı İslam sentezine ayak uyduran yenilikçiler Milli Görüş'ten uzaklaşmaya başlamıştır. Bu dönüşümü gerçekleştiremeyenler, yani Milli Görüş çizgisini terk etmeyenler ise sonraki seçimlerde ancak %2 oy alarak marjinalleşmiştir.

²³⁴ Haldun Gülalp, "11 Eylül'den Sonra Postmodernizm Bitti!", **Mesele Dergisi Röportajı**, Sayı 12, 12 Aralık 2007, s.23; Bu konu hakkında ayrıntılı bir analiz için bkz. Haldun Gülalp, **Kimlikler Siyaseti: Türkiye'de Siyasal İslam'ın Temelleri**, İstanbul, Metis Yayınları, 2003.

²³⁵ Haldun Gülalp, "Whatever Happened to Secularization? The Multiple Islams in Turkey", **South Atlantic Quarterly**, 103: 2/3, 2003, s.64.

²³⁶ Gülalp, **11 Eylül'den Sonra Postmodernizm Bitti!**, s.24.

Erdoğan'ın şu sözleri yaşanan süreci özetlemektedir: “Biz Milli Görüş davasına inandık ve bugüne geldik... Ancak, orada eksiklerimiz vardı. Bu eksiklerin giderilmesi lazımdır. Toplumun gelişen ve oluşan gelenekleri var. Bunlar Milli Görüş'ün özüyle çatışmıyorsa sizin bunlarla çatışmanız yanlıştır. Geçmişte bu yanlışa düştük, bugün de bu yanlışa düşersek bu hareketi hiçbir zaman olması gerektiği yere getiremeyiz.”²³⁷

Kısacası Siyasal İslam'ın gücü 28 Şubat sürecinde büyük ölçüde kırılmış, 28 Şubat'ı izleyen süreçte Milli Görüş hareketinin iç dinamiklerine dayanan bir tasfiye süreci başlamıştır. Bundan sonra, 28 Şubat sürecinden ders çıkardığı söylenen, devletle ve cumhuriyetin temel kurumlarıyla kavga etmeyecek bir kadro arayışı hızlanmıştır.²³⁸

Hakan Yavuz bu durumu, geleneksel İslamcılığın modernizm tarafından dönüştürüldüğü ve siyasal İslamcıları kamusal alana taşıdığı şeklinde yorumlamaktadır.²³⁹ Bu durumun bir sonucu olarak ise yenilikçilerin kendilerini daha doğru ve net bir şekilde tanımlayabilecekleri bir siyasi kavram bulması zorunluluğu ortaya çıkmıştır.

Bu arayışın sonucu olarak AKP tarafından “Muhafazakâr demokrat” kavramı geliştirilmiştir. Bu kavram ilk olarak 2001 yılında Erdoğan'ın El Cezire televizyonuna verdiği röportajda kullanılmıştır. Daha sonra çeşitli vesilelerle ifade edilen kavram, 15 Ocak 2004'te gerçekleştirilen “Uluslararası Muhafazakârlık ve

²³⁷ Çakır ve Çalmuk, **a.g.e.** s.178.

²³⁸ Yanardağ, **a.g.e.** s.35

²³⁹ M. Hakan Yavuz, “The Case of Turkey”, **Daedalus**, 132, 3, Summer 2003, 59.

Demokrasi Sempozyumu”nda ayrıntılı olarak tanımlanmıştır. 2004 yılında Yalçın Akdoğan tarafından hazırlanan ve AKP tarafından çıkartılan “AK Parti ve Muhafazakâr Demokrasi” kitabı ise kavramın akademik bir kavrama dönüşmesine yardımcı olmuştur.

Fuat Keyman, bu kavramın AKP'nin İslami kimliği geri plana atarak, partiye toplumun farklı kesimleriyle muhafazakâr bir siyasal kimlik temelinde organik bağ kurma olasılığı vereceği öngörüsünde bulunmuştur. Keyman, “muhafazakâr” kavramının taşıdığı muğlâklık göz önüne alındığında, bu kimliğin İslami kesimler için dinsel temelde, ekonomik aktörler için ahlaki girişimcilik olarak ve Anadolu'nun farklı yerlerinde geleneklere bağlılık ya da yerellik ekseninde tanımlanacağını, böylece, AKP'nin toplumun farklı kesimleriyle organik bağ kurarken, bu kesimler arasındaki beraberliği de muhafazakârlık temelinde meşrulaştırabileceğini belirtmiştir.²⁴⁰

Erdoğan, “Uluslararası Muhafazakârlık ve Demokrasi Sempozyumu”nda yaptığı ve “AK Parti ve Muhafazakâr Demokrasi” kitabının da giriş bölümü olarak yayınlanan konuşmasında, AKP'nin hem siyaseti radikalleştiren “siyasi cemaat” anlayışına hem de siyaseti fikirsizleştiren “siyasi şirket” anlayışına karşı olduğunu belirtmektedir. Siyasetin fikir ekseninde yapılmasını temel olarak kitlelere dönük merkez siyaset üretmeyi amaçladıklarını belirten Erdoğan, AKP'nin muhafazakârlık temelinde bir kitle partisi olduğunu vurgulamaktadır.²⁴¹

²⁴⁰ E. Fuat Keyman, “AKP ve Muhafazakâr Demokrasi”, **Radikal** 2, 25 Ocak 2004.

²⁴¹ Recep Tayyip Erdoğan, **Uluslararası Muhafazakârlık ve Demokrasi Sempozyumu Konuşması**, 15 Ocak 2004.

Kısacası Muhafazakâr Demokrasi kavramı AKP açısından hem Milli Görüş gömleğinin çıkartılmasına, hem de Milli Görüş’ün omurgası üzerinden yeni bir kitle partisi oluşturulmasına katkı sağlamıştır.²⁴²

Milli Görüş döneminde “Ata’ya saygı duruşunda sap gibi ayakta durmaya gerek yok”²⁴³ şeklinde konuşan ve kendisini “Elhamdülillah Şeriatçıyım” diyerek tanımlayan Erdoğan’ın Milli Görüş’ten Muhafazakâr Demokrasi’ye değişimini incelerken, Türkiye Cumhuriyeti’nin Anayasa’da belirtilen niteliklerinden “demokratik, laik ve sosyal hukuk devleti” kavramını kullanmak, “cumhuriyetin kurumlarıyla barışık” olan bu yeni siyasi hareketin liderinin daha sağlıklı değerlendirilebilmesi için elverişli bir çerçeve sunabilir.

Bu doğrultuda, temelde ekonomik politikalara ilişkin bir kavram olan “sosyal” devlet değerlendirmeye dâhil edilmeyerek, Erdoğan’ın değişimi, “Milli Görüş-Laiklik İkilemi”, “Milli Görüş-Hukuk Devleti İkilemi” ve “Milli Görüş-Demokrasi İkilemi” başlıkları altında değerlendirilecektir.

A. Milli Görüş – Laiklik İkilemi

Laiklik, 28 Şubat sürecinin en önemli kavramı olmuştur. Orgeneral Çevik Bir, müdahalenin hemen sonrasında Washington Post muhabirine verdiği demeçte “Laiklik karşıtı tehdit, 12 yıldır süren PKK tehdidinden daha ciddi duruma gelmiştir. MGK kararları ... mutlaka uygulanmalıdır. Aksi halde ülkenin geleceği çok olumsuz

²⁴² Ruşen Çakır, “Milli Görüş Gömleği Giymek AKP’nin İntiharı Olur”, **Vatan**, 4 Mayıs 2009.

²⁴³ **Hürriyet**, 12 Mayıs 1994.

etkilenecektir” şeklinde konuşarak Milli Görüş’ün laikliğe yönelik bir tehdit olarak algılanışındaki ciddiyeti ortaya koymuştur.²⁴⁴

Gerçekten de Milli Görüş, sosyal adaletsizlik ve ekonomik geri kalmışlık gibi sorunlar için, bir çeşit “İslamileştirme” yöntemi olan manevi kalkınma politikasını önermekteydi ve laiklik ilkesi bu manevi kalkınmanın önündeki en büyük engel olarak görülmekteydi.²⁴⁵

Erdoğan da Milli Görüşçü olduğu dönemlerde, laikliğe yönelik tehdit olarak algılanan sözlerin en akılda kalıcı olanlarını sarf eden siyasetçilerden birisi olmuştur. İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı’nın yedinci ayında yaptığı bir konuşmada Türkiye’nin %99’unun Müslüman olduğunu belirttikten sonra, “O zaman %99’un Elhamdülillah Şeriatıyım demesi de lazım. Ben Elhamdülillah Şeriatçıyım. Şeriat İslam demektir. Allah’ın kuralları demektir”²⁴⁶ şeklinde konuşarak, laikliğin tehlikeye girdiği korkusunu taşıyanların en önemli gerekçelerinden birisini ortaya koymuştur.

1992 yılında yaptığı bir konuşmanın basına sızan görüntülerinde laiklik ve Müslümanlığın bir arada olamayacağını vurgulayan Erdoğan’ın, “Tutturmuşlar, laiklik elden gidiyor. Bu millet istedikten sonra tabii elden gidecek, sen bunun önüne

²⁴⁴ Hakan Akpınar, **28 Şubat: “Postmodern” Darbenin Öyküsü**, Ankara, Ümit Yayıncılık, 2001, s.231.

²⁴⁵ Menderes Çınar, “AKP ve İslami Hareketler: Defansif ve Dağıtıcı İktidar Kardeşliği”, (der.), İlhan Uzgel ve Bülent Duru, **AKP Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu**, Ankara, Phoenix Yayınevi, 2009, s.311.

²⁴⁶ **Milliyet**, 21 Kasım 1994.

geçemezsin ki... Hem laik, hem Müslüman olunmaz. Ya Müslüman olacaksın ya laik. Mümkün değil, ikisinin birada olması”²⁴⁷ şeklinde konuştuğu görülmektedir.

AKP’nin kurulmasına hazırlanılan süreçte Erdoğan, Erbakan döneminin yanlışlarından çıkarak, 1990’lı yıllardan itibaren savunmaya başladığı “Fazilet (Partisi) din değildir” anlayışını hayata geçirmiştir. Yeni oluşumun fikri temelinde geçmişin gerginlikleri olmayacağını ve din eksenli politika yapmayacaklarını belirten Erdoğan, insanı esas alarak inanç ve özgürlükleri savunacaklarını belirtmiştir.²⁴⁸

AKP’nin kurulduğu günlerde ortaya çıkan ve yukarıdaki sözlerini içeren kasetlerin oluşturduğu tartışma ortamı sonrası açıklama yapan Erdoğan, bu konuşmasında insanların laik olmayacağını belirterek, anayasada da “TC vatandaşları laiktir” değil, “TC devleti laiktir” ifadesinin bulunduğunu belirtmiştir. “Laiklik din midir değil midir? Değil. O zaman Müslümanlığın karşısına laikliği oturtamazsınız” şeklinde konuşan Erdoğan, insanları laik anti-laik diye ayırmanın anlamı olmadığını vurgulamıştır.²⁴⁹

28 Şubat sürecinde yaşanan sorunların tek çözümünün laiklik olduğunu vurgulayan ve “Din eksenli parti kurmayacağız, ideolojik devlet istemiyoruz. Parti eşittir İslam anlayışında değiliz. Herkesi kucaklayacağız. Türkiye’nin partisi olacağız”²⁵⁰ şeklinde konuşan Erdoğan, laikliği “devletin dinler karşısında tarafsızlık

²⁴⁷ “Tayyip’e 2. Kâbus”, **Hürriyet**, 7 Temmuz 1998.

²⁴⁸ Derya Sazak, “Tayyip Göreve Hazır”, **Milliyet**, 6 Temmuz 2001.

²⁴⁹ Orta Yolcuym, **Hürriyet**, 10 Temmuz 1998.

²⁵⁰ Derya Sazak, “Tayyip Göreve Hazır”, **Milliyet**, 6 Temmuz 2001.

ve dindarın dinsize karşı, dinsizin de dindara karşı hakkını koruma” olarak tanımlamıştır.²⁵¹

Coşkun San, Erdoğan’ın ve diğer AKP’lilerin laikliğe ilişkin olarak Milli Görüş dönemindeki söylem ve eylemleriyle AKP dönemindeki söylem ve eylemleri arasında hiçbir fark bulunmadığını öne sürmektedir. Ona göre Erdoğan yalnızca yöntem ve taktik açısından Milli Görüş’ün uygulamalarından uzaklaşmış, laikliğe bakışı açısından ise hiçbir değişiklik yaşamamıştır.²⁵²

Menderes Çınar ise RP’nin aksine AKP tarafından devletin içeriğini İslamileştirmeyi hedefleyen bir projesi olmadığını ve devletin laik içeriğine değil bu içeriğin sonucu oluştuğunu düşündüğü “bürokratik-devletçi” ve aşırı merkeziyetçi biçimine odaklandığını belirtmektedir. Ona göre AKP iktidarı döneminde türban ve İmam Hatip Lisesi mezunlarının katsayı meseleleri dışında İslamcı sayılabilecek bir gündem oluşturulduğunu söylemek zordur. Hatta Çınar, bu meseleleri bile laikliğe karşı söylemler olarak algılamamak gerektiğini belirterek, bu konuların geçmişten bugüne merkez-sağ siyasetin de dile getirdiği gündem maddeleri olduğunu söylemektedir.²⁵³

Bu doğrultuda, Fuller’in “Yeni Türkiye Cumhuriyeti” kitabına yazdığı sunumda Richard Norton, Erdoğan’a “İslamcı” sıfatı yapıştırılmış olmasına rağmen

²⁵¹ Çakır ve Çalmuk, **a.g.e.** s.180.

²⁵² Coşkun San, “Yasallık ve Meşruluk Ölçütleri Açısından AKP”, (der.), İlhan Uzgel ve Bülent Duru, **AKP Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu**, Ankara, Phoenix Yayınevi, 2009, s.134.

²⁵³ Çınar, **a.g.e.**, s.312-314.

Erdoğan'ın aslında bireylerin dini özgürlüğünü tanıyan bir görüşe sahip olduğunu vurgulamaktadır.²⁵⁴

Turan Yılmaz, Erdoğan'ın laiklikle ilgili görüşlerinde bazı yazarların, örneğin daha sonra Diyanet İşleri'nden Sorumlu Devlet Bakanı olacak olan Mehmet Aydın'ın fikirlerinin etkisi olduğunu belirtmektedir. Bu fikirler, Müslümanlıkta İslam Devleti diye bir kavram olmadığını²⁵⁵ ortaya koyarak, “Din Devleti” kavramının İslam'a aykırı olduğunu belirtmektedir. Erdoğan ve diğer yenilikçiler de buradan hareketle laikliğin önemini anlamış, laiklik olmazsa insanların kendi dinlerini özgürce yaşayamayacağı noktasına gelmişlerdir.²⁵⁶

Kısacası Erdoğan, 28 Şubat süreciyle birlikte başlayan bir değişim neticesinde laikliği içselleştirmiş olduğunu vurgulayan konuşmalar yapmaya başlamıştır. AKP'nin politikaları ve Erdoğan'ın konuşmaları zaman zaman kamuoyunda başta başörtüsü olmak üzere çeşitli konularla ilgili gerilimlere neden olmuş olsa da bu tarihten sonra temel olarak laiklik ilkesine aykırı bir söylem veya eylemde bulunulduğunu söylemek güçtür.

Buna rağmen kamuoyunda hala Erdoğan'ın ve AKP'nin İslamcı olarak değerlendirilmesinin tek nedeni olarak Çınar, AKP'nin İslamcı hareketler içinde dönüşümü en ileriye taşımış bir örnek olmasını göstermektedir. Ayrıca AKP'nin

²⁵⁴ A. Richard Norton, “Takdim”, Graham E. Fuller, **Yeni Türkiye Cumhuriyeti**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2008, s.11.

²⁵⁵ Bu görüşe göre İslam'ın muhatabı bir tüzel kişilik olarak “devlet” değil, kişilerdir. Örneğin ayet ve hadisler devlete değil, devleti yöneten idarecinin nasıl olacağına ilişkindir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Yılmaz, **a.g.e.**, s.270.

²⁵⁶ Yılmaz, **a.g.e.**, s.270-271.

Müslüman ülkelerde ılımlı İslam'ın yaygınlaştırılması açısından taşıdığı stratejik değer onun İslamcı olarak kategorize edilmesine bağlı olduğu için, partinin bu algılamayı yıkmaya yönelik ciddi bir adım atmaya çabalamadığı söylenebilir.²⁵⁷

B. Milli Görüş – Hukuk Devleti İkilemi

Milli Görüş ve hukuk devleti kavramları yan yana geldiğinde akla gelen ilk konu, İslamcı kesimin seslendirdiği şeriat talepleridir. Erdoğan da geçmişte bu yönde taleplerde bulunmuş ve “Elhamdülillah şeriatçıyız”²⁵⁸ ifadelerini kullanmış, şeriat hukukunun yaygınlaşması amacıyla sadece imamların resmi nikâh kıymalarına izin verilmesini talep etmiş²⁵⁹, hatta TBMM'nin de dua ile açılmasından yana olduğunu²⁶⁰ belirtmiştir.

Ancak 28 Şubat'ı izleyen süreçte bu sözlerinin gündeme gelmesi üzerine, bir zamanlar “elhamdülillah şeriatçıyım” diye bir ifade kullandığını, ancak bu ifadesinin saptırıldığını belirtmiştir. “Bir hukuk kavramı olarak dünyada şeriatçı olmayan ülke var mı? Hatta bazı şeyleri okurken misal İsrail'in şeriatı diyoruz. Şeriat bir hukuk terminolojisidir” şeklinde konuşarak, anayasal sistemle bir sorunları olmadığını altını çizmiştir.²⁶¹

Hapis cezası sonrası Erdoğan, hapisshanedeki mahkûmiyet süresini Türkiye'nin ve milletin sorunlarına çare olacak çözüm yollarını araştırmaya ve

²⁵⁷ Çınar, a.g.e., s.315.

²⁵⁸ **Milliyet**, 21 Kasım 1994.

²⁵⁹ **Milliyet**, 9 Mayıs 1995.

²⁶⁰ **Milliyet**, 8 Ocak 1996.

²⁶¹ Orta Yolcuyum, **Hürriyet**, 10 Temmuz 1998.

değerlendirmeye çaba göstererek doldurduğunu belirtmiş ve sorunların çözülmesi için demokratik hukuk devleti mantığı içerisinde hareket edilmesine vurgu yaparak yeni dönemin ilk sinyallerini vermiştir.²⁶²

FP’de yenilikçilerin gelenekçilere meydan okuduğu 2000 yılındaki kongrede okunmak üzere gönderdiği mesajda Erdoğan, “Sizler, 2000’li yılların demokratikleşmesinde, insan haklarının temininde, özgürlüklerin tesisinde ve savunmasında, hukukun üstünlüğüne dayalı çoğulcu ve katılımcı bir sistemin kurulmasında Türkiye’nin teminatısınız” şeklinde konuşarak hukuk devleti açısından önemli noktalara parmak basmış ve yeni kurulacak partinin kendisini konumlandıracağı yeri de ortaya koymuştur.²⁶³

C. Milli Görüş – Demokrasi İkilemi

Erdoğan’ın demokrasi görüşüne ilişkin en çok tartışılan konuların başında, “Demokrasi bir tramvaydır, gittiğimiz yere kadar gider, orada ineriz” sözleri gelmektedir. Yıllar sonra bu sözleri kendisine sorulduğunda, bu sözleri söylediğini kesin ifadelerle reddetmiştir.²⁶⁴

Yılmaz’a göre Erdoğan, İslam’la ilgili Türkiye’de ve dünyada ortaya çıkan demokratikleşme taleplerine ilk refleks veren isimler arasında yer almış, siyasi coğrafyadaki tek boş alanın “Yumuşak İslam” olduğunu fark etmiş ve “İslam’ın

²⁶² **Yeni Şafak**, 25 Temmuz 1999.

²⁶³ **Yeni Şafak**, 15 Mayıs 2000.

²⁶⁴ Ertuğrul Özkök, **Hürriyet**, 10 Temmuz 1998.

demokratikleşmesi” projesinin yürütücülüğüne “açıktan adaylığını koymuştur”.²⁶⁵ Bu süreçte Erdoğan, yeni dönemin ihtiyaçları doğrultusunda “Müslüman demokrat” kimliğini ön plana çıkartan açıklamalar ortaya koymuştur.

Erdoğan 28 Şubat sürecinde düzenlenen “Demokrasi Sempozyumu”nda, demokrasiyi korumanın ve geliştirmenin ahlaki bir ödev olduğuna inandığını ve son nefesini verinceye kadar bu ödevin öğrencisi olacağını belirtmiştir. Bu konuşmasında demokrasinin araç olup olmadığı konusuna yeniden değinen Erdoğan, demokratik ideallerin ve mekanizmaların, demokratik olmayan amaçlara ulaşmak için kullanılmasının hem ahlaki açıdan yanlış olduğunu, hem de sahicilik iddiasında olan bir siyasi tavır için imkânsız olduğunu belirtmiştir.²⁶⁶

Heper ve Toktaş da Erdoğan’ın özellikle okuduğu şiir nedeniyle ceza almasından sonraki konuşmalarında, Erdoğan’ın demokrasiye gerçekten saygılı olduğunu ortaya koyduğunu belirtmektedir. Ayrıca Erdoğan’ın demokrasi düşüncesinin İslami bir kavram olan “şura” kavramından türemiş bir demokrasi anlayışı olduğunu belirten Heper ve Toktaş, bu anlayışın merkezinde düşüncelerin paylaşılması ve istişare edilmesi olduğunu belirtmektedir.²⁶⁷

Geçmişte söylediği “Demokrasi bir araçtır” sözünü 1998 yılında Hürriyet gazetesine verdiği röportajda şu şekilde yorumlamıştır: “Ben hiçbir zaman demokrasi araçtır açıklamasında bulunmadım. Demokrasi bir faziletliлер dayanışmasıdır,

²⁶⁵ Yılmaz, **a.g.e.**, s.23-24.

²⁶⁶ Çakır ve Çalmuk, **a.g.e.** s.144.

²⁶⁷ Heper ve Toktaş, **a.g.e.**, s.167.

soytarılar dayanışması değildir dedim. Demokrasi insanların saadeti mutluluğu için bir araçtır.”²⁶⁸

Erdoğan, 2000 yılına gelindiğinde ise “Demokrasiyi içselleştirdim” ve “Hala birileri çıkıp şeriat devletinden bahsederse, onu ciddiye almam” sözlerini²⁶⁹ rahatlıkla sarf edebilecek bir noktaya gelmiştir.

2001 yılında AKP’nin kurulmasının arifesinde Erdoğan “demokrasi araçtır” sözünü şu şekilde yeniden yorumlayacaktır: “Demokrasi araçtır derken, felsefi bir niyet taşıyordum. Bütün sistemler ve dinler insanların mutluluğu içindir. Din, İslam bile bir araçtır, amaç değil. Allah böyle vaaz ediyor, önemli olan insanın saadetidir.”²⁷⁰

Özellikle 2005 yılına kadar izlenen hızlı reform süreci, Erdoğan’ın ve AKP’nin demokrasiye olan inancının yerleştiğini ortaya koymaktadır. Bu süreçte çıkartılan uyum yasaları kapsamında birçok farklı alanda atılan adımlar, Türk demokrasisine önemli katkılarda bulunmuştur.²⁷¹

III. Milli Görüş Gömleği’nden Pro-aktif Dış Politika’ya

Milli Görüş çizgisinin Erbakan’ın yukarıda belirtilmiş olan sözleriyle de ifadesini bulan anti-Siyonist duruşunun bir uzantısı olarak dış politikada Batı karşıtı

²⁶⁸ Orta Yolcuym, **Hürriyet**, 10 Temmuz 1998.

²⁶⁹ **Zaman**, 5-6 Şubat 2000.

²⁷⁰ Derya Sazak, “Tayyip Göreve Hazır”, **Milliyet**, 6 Temmuz 2001.

²⁷¹ AB uyum çalışmaları ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. http://www.tbmm.gov.tr/ul_kom/kpk/belgeler.htm, Erişildiği tarih: 10 Mayıs 2009.

olduğu, AB üyeliğine karşı çıktığı, ABD ve İsrail ile yakın ilişkilere ve NATO üyeliğine tepkili bir duruş ortaya koyduğu söylenebilir. Hatta Milli Görüş'ün en temel özelliğinin anti-Siyonizm olduğu kabul edilirse, dış politikanın Milli Görüş açısından için en merkezi politika alanı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Milli Görüş'ün günümüzdeki lideri Kurtulmuş, Milli Görüş'ün dış politika anlayışını “IMF'nin önünde düğme ilikleyen, AB'nin terbiye salonlarında terbiye edilen, Amerika'nın İsrail politikası kapsamında, Ortadoğu politikasında paranteze alınan bir Türkiye olmasına asla rıza göstermiyoruz” şeklinde özetlemektedir.²⁷²

Erdoğan, Milli Görüş geleneğinin bir uzantısı olarak iktidara geldiğinde de dış politika uygulamalarına en az iç politikadaki gelişmeler kadar önem vermiştir. Bu dönemde izlenen dış politikanın iki düzlemde incelenmesi mümkündür. Bunlardan birincisi, Milli Görüş döneminden gelen dış politika tutumlarının pro-aktif dış politikaya nasıl dönüştüğu ve bu bağlamda önemli dış politika konuları bazında nasıl değişimler yaşandığıdır. İkinci önemli konu ise Erdoğan'ın dış politika kararları alırken izlediği yöneme ilişkindir.

Erdoğan dış politika kararları alırken kullandığı yöntemler ve takındığı tavırlar açısından önemli eleştirilere maruz kalmıştır. AKP'nin izlediği dış politikanın, Türk Dış Politikası'nın geleneksel ilkelerine uygun olmadığı yönünde eleştiriler ortaya koyulmuştur. Bu nedenle bölümün son kısmında, söz konusu

²⁷² Numan Kurtulmuş, “Balçıçek Pamir'le Söz Sende Programı”, **Habertürk TV**, 2 Nisan 2009.

yöntemlere ilişkin kısa bir değerlendirme yapılmıştır. Bu noktada özellikle Erdoğan'ın danışmanlarına verdiği önem üzerinde durulacaktır.

Erdoğan dış politikayı bir meşruiyet sağlama alanı olarak görmüştür. İktidara geldiğinde kendisini hem kurulu düzenin hem de liberal çevrelerin gözünde meşruiyet kazanmak zorunda hissetmiş; Milli Görüş'ü terk ederek merkeze kaydığını ispatlamaya çalışmıştır. Bu nedenle dış politika ve özellikle ABD ve AB ile ilişkiler, iç politikada meşruiyet sorunu yaşayan Erdoğan'a önemli bir destek sağlamıştır.²⁷³

Güngör, Yenilikçi Hareket tarafından dış politikanın “sistemin inkâr edilemez bir gerçek olduğu” tezi doğrultusunda şekillendirildiğini belirtmektedir.²⁷⁴ Bunun anlamı, dış politikanın Erdoğan liderliğindeki hareket tarafından “sistemle uyumlulaşma-uzlaşma” amacıyla kullanıldığıdır. Bu da, ABD, AB ve Yahudi çevreleriyle iyi geçinen bir dış politika anlayışını beraberinde getirecek, Kıbrıs Sorunu gibi temel sorunların çözülmesinin gerekliliğini ortaya koyacaktır.

A. Bir Milli Görüşçü Olarak Erdoğan'ın Dış Politika Anlayışı

Daha önce de belirtildiği gibi Milli Görüş çizgisi Batı karşıtı, AB üyeliğine karşı çıkan, ABD ve İsrail ile yakın ilişkilere ve NATO üyeliğine tepkili bir dış politika anlayışına sahiptir. Erdoğan da Milli Görüş gömleğini çıkartmadan önce bu düşüncelerin en ateşli savunucularından birisi olmuştur.

²⁷³ İlhan Uzgel, “Dış Politikada AKP: Stratejik Konumdan Stratejik Modele”, (der.), İlhan Uzgel ve Bülent Duru, **AKP Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu**, Ankara, Phoenix Yayınevi, 2009, s.366-367.

²⁷⁴ Güngör, **a.g.e.**, s.78.

Bunu, Erdoğan'ın 1980'lerin ikinci yarısında RP İstanbul İl Başkanı olarak bizzat katıldığı ev toplantılarında yaptığı konuşmalarda görmek mümkündür. Erdoğan bu toplantılarda, 150 yıldır bu milletin milli ve manevi değerlerine karşı yapılan tahribat sonucu "bu hallere" düştüğünü; sağ ile solun ikisinin de Batı'dan ithal edildiği için aynı şeyler olduğunu; ABD ile SSCB'nin arasında fark olmadığını ve bunların arkasında Siyonizm olduğunu vurgulamaktadır.²⁷⁵

Burada Erdoğan'ın dış politika anlayışını şekillendiren en temel noktanın, Erbakan'da olduğu gibi anti-Siyonizm olduğunu söylemek mümkündür. SSCB'nin arkasında bile Siyonizm'i arayan Erdoğan, Batı karşıtlığını dış politika anlayışının merkezine oturtmaktadır.

Erdoğan ayrıca 1992 yılında yaptığı bir konuşmasında, "Ermenistan'a 100 bin ton buğday gönderiyor. Kim? Şu andaki düzen... Manavgat'ta 90 milyon dolar harcamak suretiyle Manavgat suyunu rezerve ediyor. Nereye kullanmak için; İsrail'e. Kıbrıs'ı vermek istiyor. Nereye? Rumlara! Bir taraftan da şimdi Avrupa Topluluğu'na girmek için koşturuyor. Onlar bizi Avrupa Topluluğu'na almamayı düşünüyorlar. Biz de girmemeyi düşünüyoruz. Avrupa Topluluğu'nun asıl adı Katolik Hristiyan Devletler Birliği'dir"²⁷⁶ şeklinde konuşarak, Milli Görüş çizgisindeki dış politika anlayışının genel hatlarının din ekseninde şekillendiğini ortaya koymuştur.

²⁷⁵ Çakır ve Çalmuk, **a.g.e.** s.51.

²⁷⁶ "Tayyip'e 2. Kâbus", **Hürriyet**, 7 Temmuz 1998.

Ancak Erdoğan'ın iktidara gelmesiyle başlayan dönemin dış politikası, hem geleneksel Türk dış politikasından, hem de Milli Görüş çizgisinden çok temel bir kopuşun yaşandığını ortaya koymaktadır.

Hakan Albayrak, FP'nin kapatılması ile birlikte “Kahrolsun Amerika” demeyi ayıp sayan, Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası ile iş tutmaktan gocunmayan, Avrupa Birliği üyeliğini “medeniyetin kıyısında kalıp kenar mahalle ülkesi olmamak için” elzem kabul eden ve dini ve bölgesel birlik arayışlarını istihza ile karşılayan AKP'nin ortaya çıktığını; “gömleklerini çıkarmayan” Milli Görüşçülerin ise Saadet Partisi ile yola devam ettiğini belirtmektedir.²⁷⁷

Erdoğan bu süreçte, henüz daha siyasi yasaklı olduğu dönemde Beyaz Saray'da Bush tarafından kabul edilmiş, başbakan olduktan sonraki ilk dış gezilerini AB ülkelerine yapmış, böylece yeni dönemde Milli Görüş'ten farklı anlayış doğrultusunda dış politika izleyeceğini koymuştur. Bu yeni dış politika anlayışı, çalışmanın ilerleyen bölümlerinde ana hatlarıyla ortaya koyulacaktır.

Bu değişim doğrultusunda bu bölümde, Erdoğan'ın dış politikasının Milli Görüş çizgisinden uzaklaşma süreci, Milli Görüş'ün en temel dış politika konuları olan ABD, AB, Kıbrıs ve “Yahudilere ve İsrail'e bakış” açılarından değerlendirilecektir.

²⁷⁷ Albayrak, a.g.e.

1. ABD Konusundaki Değişim

Milli Görüş'ün ABD karşıtı söylemlerine ve kendisinin de zaman zaman bu söylemleri çeşitli vesilelerle yeniden üretmesine rağmen, Erdoğan'ın ABD ile bağlantıları 1994 yılına kadar uzanmaktadır. RP Beyoğlu İlçe Başkanlığı döneminden itibaren Erdoğan, Türkiye'ye gelmeden önce ABD Dışişleri Bakanlığı İstihbarat ve Analizler Dairesi Başkanlığı görevinde bulunan ABD'nin Ankara Büyükelçisi Morton Abramowitz ile tanışmaktadır ve birçok defalar görüşmeler yapmıştır.²⁷⁸

15 Ekim 1996 tarihinde Erdoğan'ı Belediye makamında ziyaret eden Abramowitz'in "Siz İstanbul'u yönetip yıldızınızı parlatabildiğinize göre, Türkiye için de çok şey yapabilirsiniz" sözleri basında yer almış ve Erdoğan'ın bazı şartları kabul etmesi halinde, ABD'nin kendisini başbakanlığa hazırlayabileceği mesajı şeklinde yorumlanmıştır. Hatta o günlerde bazı medya organları "Abramowitz Erbakan'ın yerine Tayyip'i hazırlıyor" manşetlerini atmıştır.²⁷⁹

Güngör bu görüşmelerle birlikte ortaya çıkan sürecin, Yenilikçi hareketin şekillenmesinde önemli rol oynadığını, dolayısıyla Erdoğan'ın lider olarak ön plana çıkmasında büyük pay sahibi olduğunu görmezlikten gelmenin mümkün olmadığını belirtmektedir.²⁸⁰

²⁷⁸ Güngör, **a.g.e.**, s.83.

²⁷⁹ "Abramowitz Tayyip'i Erbakan'ın Yerine Hazırlıyor", **Aydınlık Dergisi**, 20 Ekim 1996.

²⁸⁰ Güngör, **a.g.e.**, s.81.

2000'lere gelindiğinde ABD'nin Türkiye'de ılımlı İslamcı-liberal koalisyonuyla bağlantılarını güçlendirmeye karar vermesi ile birlikte²⁸¹, Erdoğan ile ABD arasındaki görüşmelerin sayı ve niteliğinde bir artış yaşanmıştır. Erdoğan 16 Temmuz 2000 tarihinde ABD gezisinde Abramowitz ile yeniden görüşmüş, Ocak 2002'de ABD'ye gerçekleştirdiği ziyarette Erdoğan, danışmanlarından Cüneyt Zapsu aracılığıyla ABD'nin o dönemdeki savunma bakan yardımcılarında ve yeni muhafazakâr hareketin önderlerinden “Karanlıklar Prensi” diye tanınan Richard Perle ile gizli bir görüşme yapmıştır.

Bu görüşmeler, çeşitli kesimlerce Erdoğan'ın ABD desteğiyle iktidara getirildiği, hatta dış politikasının ABD'nin istekleri doğrultusunda şekillendiği biçiminde yorumlanmıştır. AKP'nin iç dinamiklere dayalı bir iktidar kuvvetine sahip olmaktan çok, dış dinamiklere yaslanarak ülke içindeki iktidarını genişletmeye çalıştığı²⁸²; ABD'li yetkililerin “İslamcı oluşumların sistem dışına itilmesi yerine yasal zemine çekilmesi gerektiği”²⁸³ düşüncesinin AKP'nin iktidara geliş sürecine katkı yaptığı; “AKP modelinin Türkiye'de tutması halinde diğer Müslüman toplumlara da uygulanabileceği”²⁸⁴ düşüncesi ile AKP'nin iktidara gelişi arasında bir bağlantı bulunduğu²⁸⁵ gibi düşünceler ortaya koyulmuştur.

Erdoğan zaman zaman yaşanan iniş-çıkışlara ve 1 Mart tezkeresi, Süleymaniye krizi gibi sorunlara rağmen ABD ile yakın ve yoğun ilişkilerini

²⁸¹ Uzgel, **AKP: Neoliberal Dönüşümün Yeni Aktörü**, s.34.

²⁸² Yanardağ, **a.g.e.**

²⁸³ Graham E. Fuller ve Ian O. Lesser, **Kuşatılanlar: İslam'ın ve Batı'nın Jeopolitiği**, İstanbul, Sabah Kitapları, 1996, s. 115.

²⁸⁴ Graham E. Fuller, “Turkey's Strategic Model: Myths and Realities”, **The Washington Quarterly**, Yaz 2004.

²⁸⁵ Uzgel, **AKP: Neoliberal Dönüşümün Yeni Aktörü**.

sürdürmeye devam etmiştir. Afganistan’da işbirliğine devam edilmiş, 23 Haziran 2003 tarihli bir hükümet kararnamesi ile İncirlik’ten ABD’nin transit geçişlerine izin verilmiş, 30 adet F-16 ve 2014 yılında yeni nesil F-35 uçakları alma konusunda anlaşmaya varılmış, ABD’nin terörist olmakla suçladığı kişileri sorguladığı CIA uçaklarının Türkiye’yi kullanmasına izin verilmiş ve Ocak 2005 tarihinde Suriye açıklarında ABD ve İsrail’le ortak tatbikat yapılmıştır. Kısacası Erdoğan’ın ABD ile ilişkiler açısından Milli Görüş çizgisinden oldukça uzaklaştığı ve nedeni ne olursa olsun ABD karşıtı söylemlere son verdiği görülmektedir.

2. AB Konusundaki Değişim

1980 yılında MSP Şişli Gençlik Kolları Kongresi’nde o günkü adıyla Avrupa Ekonomik Topluluğu’nu (AET) haçlı zihniyetinin modernize edilmiş bir şekli²⁸⁶ olarak tanımlayan Erdoğan, 2000 yılında yaptığı bir açıklamada, “15-20 yıl önce ben de AB’ye karşı olanlardandım. Ama bugün bu noktada değilim. AB’ye girmede en önemli değerler diye tabir ettiğimiz demokrasi, insan hakları, özgürlükler ve hukukun üstünlüğü gibi çok ama çok ihtiyacımız olan evrensel değerler... Ben vatandaş Tayyip Erdoğan olarak böyle bir AB’ye katılımı seve seve destekliyorum” diyerek, AB’ye üyeliğine desteğini ortaya koymuştur.²⁸⁷

AKP’nin önde gelen isimlerinden Arınç, eskiden AB diyenlere vatan haini gözüyle baktığını, ancak 28 Şubat sürecinden sonra fikirlerini değiştirdiğini belirtmiş ve “Beni 28 Şubat AB’ci yaptı” şeklinde konuşmuştur. Arınç, kurtuluşu daha fazla

²⁸⁶ Çakır ve Çalmuk, **a.g.e.** s.28.

²⁸⁷ **Zaman**, 23 Ocak 2000.

demokraside gördüklerini belirtmiştir.²⁸⁸ Erdoğan ve AKP'nin geri kalanı için de aynı yorumu yapmak mümkündür.

Erdoğan, AB üyeliği sürecini hızlandırarak temel olarak AKP'nin Türk siyasal hayatındaki yerini sağlamlaştırma ve başörtüsü gibi özgürlük alanlarında AB'nin desteğini almayı hedeflemiştir. Bu amaçla AKP, AB nezdindeki konumunu insan hakları merkezli reformları yaparak Türkiye'nin AB üyelik sürecini canlı tutmak üzerinden kurmuştur.²⁸⁹ Zaten Türkiye'ye tam üyelik statüsünün verildiği tarihten itibaren AB üyeliği süreci demokratikleşmenin itici gücü olmuştur.²⁹⁰ Erdoğan hükümeti döneminde de bu durum devam etmiştir.

Erdoğan'ın iktidara geldiği günden itibaren AB ile uyum yasalarının çıkartılması, müzakerelere başlanması ve sürdürülmesi konusunda büyük bir hızla ve azimle çalıştığı söylenebilir. Son yıllarda AB ile ilişkilerde bir yavaşlama yaşandığı ise gözden kaçırılmaması gereken bir noktadır. Kaygusuz ise bu yavaşlamanın görece bir yavaşlama olduğunu, bu algılamının nedeninin AKP hükümetinin ilk yıllarında AB ile ilgili reformların çok hızlı yapılması nedeniyle bu konuda bir tatminsizlik oluştuğunu ifade etmektedir.²⁹¹

Nuray Mert bu yavaşlamadan Erdoğan hükümetinin değil, AB'nin kendi içindeki sorunların sorumlu tutulması gerektiğini ve AB entegrasyon sürecinin

²⁸⁸ Murat Yetkin, "Beni 28 Şubat AB'ci Yaptı", **Radikal**, 5 Haziran 2005.

²⁸⁹ Uzgel, **AKP: Neoliberal Dönüşümün Yeni Aktörü**, s.26-27.

²⁹⁰ Özlem Kaygusuz, "Türkiye-AB İlişkilerinin 'Möbius' Şeridi: AKP Reformculuğu ve AB Çokkültürlülüğü", (der.), İlhan Uzgel ve Bülent Duru, **AKP Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu**, Ankara, Phoenix Yayınevi, 2009, s.411-412.

²⁹¹ Kaygusuz, **a.g.e.**, s.411.

vitesinin düşürülmesi nedeniyle Türkiye-AB ilişkilerinde de bir yavaşlamanın ortaya çıktığını belirtmektedir.²⁹² Ayrıca gelinen son noktada AB ile ilişkilerin asıl gerilim konusunun Kıbrıs olduğu söylenebilir.

3. Kıbrıs Meselesindeki Değişim

Milli Görüş'ün fikir babası Erbakan, 1974 yılında gerçekleştirilen Kıbrıs Barış Harekâtı'nda adanın hepsini almadığı için Ecevit'i ağır şekilde eleştirmişti. Erdoğan ise 1950'lerden beri Türk dış politikasının en önemli sorunlarından birisi olan Kıbrıs konusunda Milli Görüş çizgisinin çok dışında bir söylem ortaya koymaya başlamış ve belki de dış politika alanındaki en önemli adımlarını bu konuda atmıştır.

Erdoğan bu konuda sürekli olarak çözümün önemine dikkat çekmiş, dahası henüz başbakan olmadığı bir tarihte Yunan televizyonunda yayınlanan röportajında, partisinin Kıbrıs için Belçika modeline dayanan çözüm önerisini benimsediğini söyleyerek, geleneksel Türk dış politikası açısından oldukça cesur bir adım atmıştır.²⁹³ Ayrıca Erdoğan, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) Cumhurbaşkanı Rauf Denktaş'a müzakerelerden kaçmaması için telkinde bulunacağını söylemiştir.²⁹⁴

Kıbrıs sorunu başından beri Türkiye'nin her türlü dış politika adımı açısından olduğu gibi AB üyeliği önünde de bir engel oluşturmuştur. İçerde meşruiyetini kabul ettirmek için AB üyeliği önündeki bütün engelleri kaldırmak istediği için Kıbrıs

²⁹² Nuray Mert, "Yeniden AB Süreci", **Radikal**, 15 Nisan 2008.

²⁹³ "Erdoğan'dan Kıbrıs'ta 'Belçika modeli' önerisi", **NTVMSNBC**, 5 Kasım 2002, <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/186173.asp>, Erişildiği Tarih: 20 Nisan 2009

²⁹⁴ **Hürriyet**, 12 Aralık 2002.

konusunda her zaman “bir adım önde” olma politikası izleyen Erdoğan, iktidara geldikten sonra, yıllardan beri tartışılan ama bir türlü uygulanamayan “Kıbrıs’ta çözüm gereklidir” anlayışını Türkiye’nin izlediği Kıbrıs politikasının temel dayanağı haline getirebilmiştir.²⁹⁵ Bu yaklaşım, 2002 yılında yayınlanan AKP seçim bildirgesinde daha net olarak görülmektedir. Söz konusu bildiride “Partimiz, Kıbrıs sorununa mutlaka bir çözüm bulunması gerektiğine inanmaktadır... Belçika’da olduğu gibi egemen iki toplumdaki oluşan bir devlet yönetiminin kurulması her iki kesimin de lehinedir”²⁹⁶ ifadeleriyle yeni dönemin Kıbrıs politikasının ana çerçevesi ortaya koyulmuştur.

Annan Planı’nın 24 Nisan 2004 tarihinde Türk tarafınca kabul edilmesine rağmen Rum tarafınca reddedilmesi, her ne kadar sorunun önündeki engelin Türk tarafı değil Rum tarafı olduğunu ortaya koymuş olsa da, bu aşamada Kıbrıslı Türklere yönelik ambargo ve izolasyonların kalkması konusunda AKP yönetiminin ciddi bir girişimi olmamış, bu nedenle avantajlı durum Türkiye ve KKTC’nin lehine çevrilememiştir.²⁹⁷ Erdoğan iktidarı Rumları zaman zaman zor durumda bırakmış olmasına rağmen AB-Kıbrıs ekseninde yaşanan gelişmeler sonucunda Türkiye ve KKTC atılan adımlardan beklediği sonucu alamamıştır.

Genel olarak bakıldığında Kıbrıs konusunda Milli Görüş ile Erdoğan arasındaki fark açık şekilde görülmektedir. Erdoğan’ın Kıbrıs politikası özellikle Milli Görüş çizgisinde devam eden kesimlerden önemli tepkiler almıştır. Örneğin

²⁹⁵ Melek Fırat, “AKP Hükümetinin Kıbrıs Politikası”, (der.), İlhan Uzgel ve Bülent Duru, **AKP Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu**, Ankara, Phoenix Yayınevi, 2009, s.442 ve 459.

²⁹⁶ “AKP Seçim Bildirgesi 2002”, <http://www.belgenet.com/secim/bildirge/akp2002-2.html>, Erişildiği tarih: 19 Mayıs 2009.

²⁹⁷ Uzgel, **Dış Politikada AKP: Stratejik Konumdan Stratejik Modele**, s.378.

Saadet Partisi (SP) lideri Recai Kutan, AKP iktidarına yönelik ilk eleştirilerini Kıbrıs konusunda yapmıştır. Kutan, BM Genel Sekreteri Kofi Annan'ın Kıbrıs'la ilgili hazırladığı “Barış Planı”nı eleştirerek, planın tehlikeli tuzaklarla dolu olduğunu belirtmiş ve planla KKTC vatandaşlarının durumunun bugünkü Kosova'dan daha kötü hale getirilmek istendiğini söylemiştir.²⁹⁸

Erdoğan ise Kıbrıs konusunda Milli Görüş çizgisinin tamamen dışına çıkarak Davutoğlu'nun da öngördüğü şekilde pro-aktif bir dış politika izlemiş, sürekli olarak yeni açılımlar ortaya koyarak sorunun çözülmesine odaklanmıştır. “Ver-kurtulcu” olduğuna ilişkin kendisine yönelik olarak ortaya koyulan eleştirilere rağmen Erdoğan, adada çözüme ulaşılması için çabalarına devam etmiştir.

Melek Fırat, Kıbrıs sorununun gelecekte çözülüp çözilemeyeceği konusunda bir yorum yapmanın mümkün olmamasına rağmen, artık Türkiye'nin AB yoluna devam etmesinin önündeki Kıbrıs engelini kalktığını belirtmektedir. Ona göre Erdoğan'ın Kıbrıs politikasına hakkaniyetli bir bakışla bakıldığında, yıllardan beri Türk dış politikası açısından “tabu” olan bu soruna neşter attığını söylenebilir ve AKP bu açıdan Kıbrıs başta olmak üzere çeşitli dış politika alanlarında tabuları yıkan parti olarak tarihe geçecektir.²⁹⁹

²⁹⁸ “Kutan: Davul Gül'de, Tokmak Erdoğan'da”, **Zaman**, 28 Kasım 2002.

²⁹⁹ Fırat, **a.g.e.**, s.459-460.

4. Yahudilere ve İsrail'e Bakışındaki Değişim

Milli Görüş'ün temel belirleyici özelliklerinden birisinin Yahudi karşıtlığı olduğu daha önce belirtilmişti. Çakır ve Çalmuk, Erdoğan'ın da iktidara gelmeden önce Milli Görüş geleneğinden farklı düşünmediğini belirtmektedir.³⁰⁰ Bu sözleri Erdoğan'ın 1997 yılında gerçekleştirilen 2. Uluslararası Fetih Konferansı'nda yaptığı konuşma doğrulamaktadır: “Yahudiler artık mazlum olmaktan çıkmış, zalim haline gelmişlerdir. Hristiyanların bir zamanlar kendilerine gördüğü zulümleri Filistinlilere karşı uygulamaktadırlar. Bu vesileyle Yahudileri kendi tarihleriyle hesaplaşmaya çağırıyorum.”³⁰¹

Ancak Erdoğan 28 Şubat sonrası süreçte Yahudi çevreleriyle uyuşmak için özel bir çaba harcamıştır. Hapis cezasını tamamladıktan sonra ABD'ye giden Erdoğan burada Yahudi kuruluşlarıyla da görüşmeler gerçekleştirmiştir. Bağlantıları genellikle danışmanı Cüneyt Zapsu tarafından sağlanan bu görüşmelerde Erdoğan, bu çevreleri siyasi çizgisinin değiştiği konusunda ikna edebilmek ve iktidara gelmeleri halinde İsrail ile ilişkilerde sorun çıkarılmayacağına ilişkin güvence sağlamıştır.³⁰²

Bu değişim doğrultusunda Erdoğan İsrail'le de iyi ilişkileri korumaya özen göstermiştir. Türkiye'nin 1990'lı yılların ortalarına doğru komşularıyla ilişkilerini düzeltmesi nedeniyle İsrail'in Türk dış politikasındaki stratejik öneminin görece

³⁰⁰ Çakır ve Çalmuk, **a.g.e.** s.107.

³⁰¹ **Yeni Yüzyıl**, 31 Mayıs 1997.

³⁰² Uzgel, **AKP: Neoliberal Dönüşümün Yeni Aktörü**, s.19-20.

olarak azalmasına rağmen³⁰³, özellikle 2005 sonrasında Türk-İsrail ilişkilerinin yeni bir boyut kazandığı görülmektedir.

Türkiye'nin BOP'a etkin katılımı için en büyük şartın İsrail'le iyi ilişkiler olması nedeniyle, Mayıs 2005 sonrasında iki ülke arasındaki sorunlar giderilerek bir dizi yeni anlaşmayla ilişkiler sağlamlaştırılmıştır. Askeri ortaklığa ek olarak "Barış İçin Sanayi Projesi"³⁰⁴, "Akdeniz Boru Hattı"³⁰⁵ ve İsrail-Türkiye-Filistin ilişkilerinin sağlamlaştırılmasını hedefleyen "Ankara Forumu"³⁰⁶ girişimi, Erdoğan'ın İsrail politikalarındaki değişimi açıkça gözler önüne sermektedir.

Erdoğan'ın AKP döneminde İsrail'e yönelik olarak izlediği politikaların Milli Görüş çizgisinden uzak, Yahudi aleyhtarı olmayan politikalar olduğu söylenebilir. Davos'ta olduğu gibi, zaman zaman Filistin'de yaşanan gelişmeler doğrultusunda İsrail'e karşı sert çıkışlar yapmakta olsa da Erdoğan'ın bu çıkışlarını Yahudi aleyhtarlığı olarak değil, Filistin'de yaşanan sorunlara verdiği duygusal tepkiler olarak değerlendirmek daha doğru olacaktır. Erdoğan döneminde, birkaç sembolik

³⁰³ Nuri Yeşilyurt ve Atay Develioğlu, "AKP Döneminde Türkiye'nin Ortadoğu Politikası", (der.), İlhan Uzel ve Bülent Duru, **AKP Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu**, Ankara, Phoenix Yayınevi, 2009, s.393.

³⁰⁴ "Barış için Sanayi" projesi, İsrail'in Gazze'den çekilmesinin ardından Erez'deki sanayi bölgesinin iyileştirilmesini ve böylece 6 bin kişiye istihdam sağlanmasını amaçlamaktadır. Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) öncülüğünde yürütülmesi planlanan proje, İsrail'in Gazze bölgesine yaptığı saldırı nedeniyle 2008'in son günlerinde durdurulmuştur.

³⁰⁵ "Akdeniz Boru Hattı" projesiyle Türkiye'nin Ceyhan Limanı ile İsrail'in Aşkelon Limanı arasında petrol, gaz, su, fiber optik kablo ve elektrik hattı kurulması amaçlanmıştır. Proje ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. M. Mete Göknel, "Türkiye ve Akdeniz Boru Hattı", <http://www.asam.org.tr/yyazdir.asp?ID=2419&kat1=11&kat2=>, 1 Ağustos 2008, Erişildiği tarih: 12 Mayıs 2009.

³⁰⁶ Tam adıyla "Filistin- İsrail ve Türkiye Arasında Ekonomik İşbirliği İçin Ankara Forumu", Filistin, Türkiye ve İsrail'den gelen işadamları delegasyonları arasında sürekli devam eden bir diyalog mekanizması kurulması için oluşturulmuştur. Delegeler Filistin Odaları Federasyonu, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği ve İsrail Ekonomik Organizasyonları Federasyonu gibi iş desteği veren kurumların temsilcilerinden oluşmaktadır. Ankara Forumu, Filistin, Türkiye ve İsrail iş desteği veren kurumları arasında özel sektör diyalog mekanizması oluşturulmasını sağlaması açısından türünün ilk örneğini teşkil etmektedir. Kaynak: <http://www.tepav.org.tr/tur/index.php?type=ankaraforum>, Erişildiği tarih: 12 Mayıs 2009.

demeç ve ziyaret dışında Yahudilerle ve İsrail ile ilişkileri zedeleyecek önemli bir gelişme olmadığı söylenebilir.

2009 yılında Davos'ta gerçekleştirilen Dünya Ekonomik Forumu kapsamında düzenlenen Gazze oturumunda İsrail Cumhurbaşkanı Şimon Peres'le tartışarak oturumu terk eden ve dünya gündemine oturan Erdoğan, Newsweek dergisine verdiği röportajda anti-semitik olduğu suçlamalarıyla karşı karşıya kaldığını söyleyerek “Ben her zaman anti-semitizme karşı çıktım. Benim, mevcut İsrail hükümetinden duyduğum rahatsızlık, onların bize haksız davranmasından” şeklinde konuşmuştur.³⁰⁷

B. Erdoğan'ın Danışmanları

“Kendisini 1950'lerin Menderes ve 1980'lerin Özal ruhuyla tanımlayan tek lider olan Erdoğan”³⁰⁸, politika oluşturma sürecinde Özal döneminin uygulamalarından etkilenecek, devletin bürokrasi mekanizmalarına ek olarak işadamları ve akademisyen kökenli danışmanları da kullanmıştır. Dış politika oluşturma pratiği açısından da Erdoğan'ın, bu uygulamaları örnek aldığı söylenebilir. Kendilerini “başbakanın veri koordinatörü” (Cüneyt Zapsu), “hükümetin dış politika koordinatörü” (Egemen Bağış) ve “başbakanın yakın siyasi danışmanı” (Ömer Çelik) olarak tanımlayan danışmanları, Erdoğan döneminde dış politikanın yapımında doğrudan rol oynamıştır.³⁰⁹

³⁰⁷ “Erdoğan Newsweek’e İçini Döktü”, **CNNTÜRK.com**, 1 Şubat 2009.

³⁰⁸ Bu ifade, Yavuz, **Islamic Political Identity in Turkey**, s.258'den alınmıştır.

³⁰⁹ Uzgel, **Dış Politikada AKP: Stratejik Konumdan Stratejik Modele**, s.357.

Bu süreçte özellikle akademisyen Ahmet Davutoğlu çok belirgin bir yere sahip olmuştur. Erdoğan'ın iktidara geldiğinde dış politika danışmanlığı için Davutoğlu'yla çalışmayı seçmesi, AKP'nin yeni dış politika anlayışı hakkında ipuçları vermektedir.

Davutoğlu, Türkiye'nin Soğuk Savaş sonrası uluslararası ilişkiler konjonktüründe, özellikle 11 Eylül sürecinde dış politikada etkin ve dinamik bir vizyon benimsemesi ve gücünü merkezileştirmesi gerektiğini belirtmektedir. Yalnızca stratejik öneme dayalı dış politika anlayışından uzaklaşarak tarihi ve coğrafi derinliği temel alan bir dış politika anlayışına geçilmesini savunan Davutoğlu, “komşularla sıfır problem” ve “çok boyutlu-çok kulvarlı dış politika” ilkelerinin uygulanması gerektiğini önermektedir.³¹⁰

Davutoğlu'nun ortaya koyduğu “Stratejik Derinlik” teorisine göre Türkiye, Orta Doğu ve Müslüman Dünyası, Batı (Avrupa ve ABD) ve Orta Asya gibi birçok “jeokültürel havzanın” arasında yer almaktadır. Türkiye yalnızca bu havzalarla ve dolayısıyla bütün komşularıyla iyi ilişkiler geliştirirse bölgesel bir güç halini alabilir.³¹¹

Bu yaklaşım doğrultusunda Türkiye'nin Batı'dan saparak diğer “jeokültürel havzalarla” aynı mesafeye yaklaşması, Soğuk Savaş'ın başlangıcından bu yana Türk dış politikasında en önemli paradigma değişikliği olarak değerlendirilebilir.

³¹⁰ Ahmet Davutoğlu, “Türkiye Merkez Ülke Olmalı”, **Radikal**, 26 Şubat 2004.

³¹¹ Ahmet Davutoğlu, **Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu**, İstanbul, Küre Yayınları, 2003, s.132.

Erdoğan döneminde bu doğrultuda oluşan dış politikayı Graham Fuller, Türkiye'nin uluslararası sahnede daha önce hiç olmadığı kadar bağımsız hareket ettiğini belirterek özetlemektedir.³¹² Fuller'in çalışmasına sunuş yazan Richard Norton ise AKP döneminde Türkiye'nin aynı anda hem İsrail hem de İran ile iyi ilişkiler yürütüyor olmasının, Erdoğan tarafından izlenen bağımsız dış politikanın en iyi göstergeleri olduğunu ifade etmektedir.³¹³

Larrabee de aynı şekilde bu dönemde Türkiye'nin bağımsız hareket etme derecesinin arttığını belirtmektedir.³¹⁴ Bu ve benzeri yorumlar Erdoğan döneminde dış politika üzerinde Davutoğlu'nun yaklaşımının ne kadar etkili olduğunu ortaya koymaktadır.

C. Erdoğan'ın Dış Politika Anlayışının Genel Değerlendirmesi

Erdoğan'ın dış politika hedeflerine baktığımızda, “değişen bölgesel ve kültürel gerçekler karşısında, Türkiye'nin dış politikadaki önceliklerini yeniden tanımlaması ve bu gerçekler ile ulusal çıkarlar arasında yeni bir denge oluşturulması” gerektiğine inandığı görülmektedir.³¹⁵ Bu doğrultuda, daha önce de belirtildiği gibi Davutoğlu'nun “Stratejik Derinlik” kavramı doğrultusunda çok boyutlu bir dış politika anlayışının uygulanması hedeflenmiştir.

³¹² Graham E. Fuller, *Yeni Türkiye Cumhuriyeti*, İstanbul, Timaş Yayınları, 2008, s.19.

³¹³ Fuller, *Yeni Türkiye Cumhuriyeti*, s.11-12.

³¹⁴ Stephen Larrabee, *Turkey As a US Security Partner*, Santa Monica, Rand, 2008, s.1.

³¹⁵ “AKP Programı”, <http://www.akparti.org.tr/program.asp?dizin=0&hangisi=0>, Erişildiği tarih: 20 Mayıs 2009.

Uzgel Erdoğan dönemi Türk dış politikasını tanımlarken, bu politikanın iddia edildiği veya amaçlandığı gibi çok boyutlu bir çizgiye geçmediğini, stratejik bir derinlik kazanmadığını, sadece küreselleşme sürecine yeni bir koalisyonla daha derin şekilde entegre olduğunu belirtmektedir.³¹⁶

Bu ifade diğer yandan Milli Görüş çizgisinden ne kadar uzaklaşıldığının da göstergesidir. Küresel sistemle daha derin bir entegrasyon şöyle dursun, mevcut ilişkilerin bile askıya alınmasını hedefleyen Milli Görüş çizgisi düşünüldüğünde, bu entegrasyonu daha da derinleştirmiş olan Erdoğan ve partisinin, en azından dış politika anlamında Milli Görüş'ten koptuğunu öne sürmek yanlış olmayacaktır.

Erdoğan AKP'nin kurulmasının hemen ardından Akşam Gazetesi yazarı Savaş Ay ile yaptığı röportajda, dış politikaya ilişkin geçmiş konuşmalarını günün koşulları içinde, üyesi bulunduğu partinin söylemleri ve disiplini gereği gerçekleştirdiğini ifade etmiştir.³¹⁷

Erdoğan, dış politika anlayışındaki değişimi şu sözlerle açıklayacaktır: “Geçmişte yaptığımız konuşmalar, dünyada uzun yıllar hüküm sürmüş Soğuk Savaş şartlarına bağlı şekillenmiş bir siyaset anlayışının etkisi altındaydı. Soğuk Savaş şartlarında, iki kutuplu bir dünya üzerinde bütün siyasi ortamları etkilemiş olan kutuplaşmacı siyaset anlayışı, ulusal ve yerel siyasetleri de etkilemişti. Bizim o

³¹⁶ Uzgel, **Dış Politikada AKP: Stratejik Konumdan Stratejik Modele**, s.379-380.

³¹⁷ Savaş Ay, “Tayyip Erdoğan Nereye Koşuyor-4”, **Akşam**, 24 Mart 2002.

günkü siyasi üslubumuz da, doğal olarak bu kutuplaşmanın etkisi altında biçimlenmişti.”³¹⁸

ABD, AB, Kıbrıs ve Yahudiler-İsrail konularına ilişkin olarak yukarıda belirtilmiş olan hususlar, Erdoğan’ın dış politika görüşlerini danışmanlarının fikirleri doğrultusunda oluşturduğu dönemde Milli Görüş çizgisinden tamamen koptuğunu açıkça ortaya koymaktadır. Milli Görüş’ün tam aksine ABD ve AB yanlısı bir tutum sergilemeye başlayan Erdoğan, Kıbrıs meselesinde her zaman “bir adım önde olma” politikası izleyerek liberal adımlar atmıştır. Milli Görüş’ün en temel dayanağı olan anti-Siyonizm konusunda ise oldukça cesur bir adımla İsrail ile iyi ilişkiler geliştiren Erdoğan, Yahudi çevreleriyle de çeşitli toplantılara katılmıştır.

Kısacası Erdoğan Milli Görüş’ün dış politika anlayışından bütünüyle uzaklaşmış, başarılı olsun ya da olmasın neoliberal bir çerçevede bağımsız bir dış politika anlayışı izlemeye çalışmıştır. Erdoğan döneminde korumacı bir dış politika çizgisinden aktif bir çizgiye, “dört tarafı düşmanlarla çevrili Türkiye” söyleminden, “komşularla sıfır problem” yaklaşımına gelindiği söylenebilir. Dış politikada izlenen bu aktif yaklaşım sayesinde BM Güvenlik Konseyi üyeliği için yürütülen çalışmalar da meyvesini vermiş ve Türkiye 2009-2010 döneminde BM Güvenlik Konseyi geçici üyesi konumuna yükselmiştir.

³¹⁸ “İmam Bildiğini Okudu”, **Milliyet**, 24 Ağustos 2001.

IV. Değerlendirme

Bu çalışmada Erdoğan'ın gerçekte değişip değişmediğini, yani yukarıda çeşitli boyutlarıyla ele alınmış olan değişimde ne kadar samimi olduğunu incelemek amaçlanmamıştır. Asıl amaçlanan, samimi olsun ya da olmasın bu değişim sürecinde Erdoğan'ın siyasi düşünceleri ve kişisel dünyasındaki dönüşüm çerçevesinde Erdoğan'ın liderlik tipine ilişkin veriler elde etmektir.

İhsan Dağı, Erdoğan'ın daha önceki bazı konuşmaları haricinde ideolojik olarak İslamcı bir lider olmadığını belirtmektedir. Ona göre Erdoğan'ın İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı olduğu dönemde yaşadığı yerel politika deneyimi onun pragmatik ve hizmet odaklı bir politikacı olmasına neden olmuş, Erdoğan'ın değişim süreci bu dönemde başlamıştır.³¹⁹

Erdoğan'ın değişim süreci kolay gerçekleşmemiştir. Bunun nedenlerinden birisinin, Erdoğan'ın değişime yönelik tereddüdü olduğu söylenebilir. Erdoğan'ın 1996 yılında söylediği şu sözleri, değişmeye yönelik tereddüdünü ortaya koymaktadır: “Göreve geldiğimizden bu yana aynı evde oturuyorum. Belediyenin başkanlık köşküne taşınmadım. Kişiliğin üzerinde meydana getirebileceği farklılıklar olabilir diye.”³²⁰

Ancak bu tereddüt, değişmeme isteğinin değil, birbiriyle çelişen değerlerin uzlaştırılması sürecinin yansıması olarak görülebilir. Erdoğan'ın muhafazakâr yapısı

³¹⁹ İhsan D. Dağı, “The JDP: Identity, Politics, and Discourse”, (der.), M. Hakan Yavuz, **The Emergence of a New Turkey: Democracy and the AK Parti**, Salt Lake City, The University of Utah Press, 2006, s.96.

³²⁰ Gülden Aydın, **Hürriyet**, 20 Ekim 1996.

ve Kasımpaşalı kimliği, değişime direnç göstermesinin en önemli nedenlerinden birisidir. Hasan Cemal bu durumu, Erdoğan'ın değişmesine rağmen “karizmayı çizdirmemek” ve “delikanlılığa halel getirmemek” amacıyla bu değişimi gizlemeye çalıştığı şeklinde yorumlamaktadır.³²¹

1997 yılında düzenlenen Demokrasi Sempozyumu'ndaki konuşması, bu tereddüde bir diğer örnektir. Erdoğan bu konuşmasında bir yandan demokratik ideallere verdiği değeri vurgulayarak, son nefesini verinceye kadar demokrasiyi korumaya çalışacağına söz verirken, diğer yandan danışmanlarının hazırladığı metnin dışına çıkarak “İslam ve demokrasi ayrı terminolojilerdir. Birey olarak benim referansım tabii ki İslam'dır. Nasıl Başkan Clinton'ın Hıristiyanlıksa öyle”³²² şeklinde konuşmuş ve değişim tereddüdünü açıkça ortaya koymuştur.

Bu tereddüdü, İslam'ı bir referans olarak almaktan vazgeçmenin tereddüdü olarak okumak daha doğru olacaktır. Muhafazakâr bir aileden gelmesi, daha ilkokuldayken bile arkadaşları tarafından “Hoca” olarak adlandırılması, İmam Hatip Lisesi mezunu olması, gençliğinde MTTB faaliyetlerine katılması ve Milli Görüş hareketinin gençlik lideri olması ve “Mücahit Erdoğan” sloganlarıyla miting meydanlarında karşılanması, bunun nedenlerinden bazıları olarak sıralanabilir.

Çakır bu durumu, Erdoğan'ın temel açmazının bir türlü liberal olmayı veya görünmeyi kendine yedirememesi olarak tanımlamaktadır.³²³ Erdoğan'ın yukarıda sayılan ve benzeri etkenlerden dolayı İslam ile demokrasiyi farklı terminolojiler

³²¹ Hasan Cemal, “Tayyip'e Soru Sormak Günah mı?”, **Milliyet**, 26 Temmuz 2001.

³²² Pamuk, **a.g.e.** s.87-95.

³²³ Çakır ve Çalmuk, **a.g.e.** s.145.

olarak okumaya çalıştığı ve bu nedenle bunu sıklıkla kamuoyunun önünde de vurguladığı söylenebilir. Bu durum AKP ile birlikte “Muhafazakâr Demokrat” kavramına dönüşecektir.

Burada sözü edilen tereddüt, Erdoğan’ın kendi ağzından da ifade edilmiştir. Erdoğan 1996 yılında verdiği bir röportajında, “Kendimle baş başa kalma fırsatı bulduğum zaman, ilk düşündüğüm şudur: Acaba asli yörüngemden sapıyor muyum? Onun muhasebesi içindeyim” diyerek, değişim konusunda içinde bulunduğu vicdan muhasebesini ortaya koymuştur.³²⁴

Asli yörüngeden sapma korkusunun nedenlerinden birisinin, Erdoğan’ın siyasi geleceğiyle ilgili hedeflerinin bu yıllarda henüz tam olarak oturmamış olması olduğu söylenebilir. Erdoğan’ın bu tereddüdü daha sıklıkla yansıttığı 1996-1998 yılları arasında, RP’den ayrılarak farklı bir parti kurmanın planlarını yaptığına ilişkin işaretler bulmak mümkün değildir. Erdoğan bu dönemde sıklıkla, liderlik gibi bir talebinin olmadığını, böyle bir aceleciliği olmadığını vurgulamıştır. Ancak “Vakıf insanlar getirilir, gelmezler. Getirilirse geliriz”³²⁵ gibi sözlerle aslında RP’nin liderliğine talip olduğunu, bunun için uygun zamanı beklediğini vurgulamıştır.

Erbakan ile katıldığı miting ve geziler sırasında atılan “Başbakan Erdoğan” sloganlarının atılması karşısında kimi zaman “Genel Başkanımın yanında bu tür tezahüratları duymak beni zora sokuyor. Sıkıntılı anlar yaşıyorum”³²⁶ derken kimi zaman da “İnsanların bir insana muhabbeti o insanı tabii huzurlu kılıyor... Bu bir

³²⁴ Mustafa Karaalioğlu, **Yeni Şafak**, 6 Ekim 1996.

³²⁵ **Milliyet**, 17 Mayıs 1998.

³²⁶ Nuriye Akman, **Sabah**, 21 Haziran 1998.

yerde tabanın, halkın sevgisinin farklı bir işareti olarak da alınabilir”³²⁷ şeklinde yanıtlar vermesi, Erdoğan’ın bu dönemde yaşadığı tereddüdü açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Mango, Erdoğan’ın 28 Şubat sürecinin kurbanı olunca karakterinin sivriliklerini törpülemesini öğrendiğini belirtmektedir. Ona göre “Müslümanlık duygularına hitap eden bir şiiri okuyarak, dini siyasi amaçlar için kullanmak suçlamasıyla hapse atılmak” Erdoğan’a kibir konusunda iyi bir ders olmuştur.³²⁸

FP’nin kurulması sürecinde parti içerisinde kendisine yönelik bir liderlik talebi gelmemesi veya daha açık bir ifadeyle Erbakan’ın buna izin vermemesi nedeniyle Erdoğan, FP’nin kapatılmasını da fırsat bilerek, daha önceki bölümlerde de açıklanmış olan süreçte AKP’nin kurulmasını sağlamıştır. Erdoğan açısından değişimin önündeki engellerin kalktığı ve tereddütlerden kurtulduğu dönem de AKP’nin kurulması süreciyle başlamıştır.

Sonuç olarak Erdoğan’ın değişimindeki lokomotifin 28 Şubat süreci ve İslam’ın demokratikleşmesine olan ihtiyaç olduğunu söylemek mümkündür. Erdoğan, Milli Görüş’ün bazı pragmatik unsurlarını da yanına alarak bir değişim süreci geçirmiştir.³²⁹ Bu gelişme, daha önce de belirtildiği gibi ABD’nin “ılımlı İslam” modelinin pilot uygulamasını Türkiye’de yaparak BOP kapsamında diğer İslam ülkelerinde de uygulama hedefiyle örtüşmektedir.

³²⁷ Göksel Özköylü, **Radikal**, 7 Temmuz 1998.

³²⁸ Mango, **a.g.e.**, s.122.

³²⁹ Cüneyt Ülsever, “Numan Kurtulmuş ve Milli Görüş”, **Hürriyet**, 28 Ekim 2008.

Başka bir deyişle Erdoğan'ı, Siyasal İslam'ın “sistemle uzlaşma” ihtiyacının bir ürünü olarak nitelendirmek yanlış olmayacaktır. Son bölümde yapılacak analizde de görüleceği gibi Erdoğan, bu uzlaşmayı korumak amacıyla Süleymaniye Krizi'ne rağmen 7 Ekim tezkeresi kararının alınması sürecinde belirleyici olmuş, liderlik özellikleri nedeniyle bu amacını gerçekleştirmekte başarılı olmuştur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SÜLEYMANİYE KRİZİ VE 7 EKİM TEZKERESİ SÜRECİNDE ERDOĞAN

I. Süleymaniye Krizi ve 7 Ekim Tezkeresi Süreci

ABD'nin Irak'ta gerçekleştireceği operasyona destek olmak amacıyla “Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesi ve yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunması için Hükümet'e yetki verilmesine ilişkin Başbakanlık Tezkeresi'nin” 1 Mart 2003 tarihinde TBMM'de reddedilmesi, hem Türkiye – ABD ilişkileri açısından bir dönüm noktası olarak ilişkilerin bozulmasına neden olmuş, hem de Türkiye'nin Kuzey Irak politikası, dolayısıyla terörle mücadele açısından önemli sorunların ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Tezkerenin kabul edilmemesi üzerine 20 Mart'ta, hem Türk askerinin Irak'a gönderilmesine hem de ABD'nin Türk hava sahasını kullanmasına izin veren yeni bir tezkerenin kabul edilmiş olmasına rağmen, 1 Mart tezkeresinin kabul edilmemesi Türkiye-ABD ilişkilerinde önemli bir kırılma yaşanmasına ve iki müttefik ülke arasında karşılıklı güvensizliğe yol açmıştır.³³⁰ ABD Irak hususunda Türkiye'yi dışlayan bir politikası izlemeye başlamış ve Türkiye'nin bölgeye ilişkin kaygılarını görmezden gelmiştir.

Özellikle tezkereyi izleyen dönemde yaşanan ve Çuval Krizi olarak da adlandırılan Süleymaniye baskınıyla 11 Türk askerinin gözaltına alınmasının net olarak açığa çıkartmış olduğu bir güven bunalımı yaşayan ilişkiler, 2003 yılının

³³⁰ Fiona Hill, “Seismic Shifts in Eurasia: The Changing Relationship Between Turkey and Russia and its Implications for the South Caucasus”, *Journal of Southeast European & Black Sea Studies*, 3, 3, 2003, s.72.

sonbahar aylarından itibaren yeniden AKP hükümetinin gündemine girmiş ve çözüm yolları aranmıştır.

Bu doğrultuda Erdoğan hükümeti, yeni bir tezkere perspektifinde yeni bir Irak politikası oluşturma çabasına girmiştir. Sünni aşiretlerle temas kurulması, Dışişleri, MİT ve Genelkurmay heyetlerinin Irak'ta çeşitli ziyaretler gerçekleştirmeleri³³¹, Kürt grupları ile ilişkilerin yeniden değerlendirilmesi, Irak için özel temsilci atanması³³² ve yeni tezkere öncesi bir TBMM heyetinin Irak'ta çeşitli temaslar gerçekleştirmesi, bu çerçevede atılan adımlardan bazılarıdır.

Bu noktada Uzel, Erdoğan'ın Süleymaniye olayını hiç üstüne alınmamayı becerebildiğini ve bunun bir başarı olduğunu belirtmektedir.³³³ Irak'a asker gönderilmesine yetki veren yeni tezkere, 7 Ekim'de Meclis'te kabul edilmiştir. Bu tezkerenin ABD ile ilişkileri eski durumuna getirmeye ve Türkiye'nin Kuzey Irak'a ilişkin kaygılarını ortadan kaldırmaya yeterli olmamasına rağmen, Türkiye-ABD ilişkilerindeki krizin bu tezkere sayesinde sona erdiği kabul edilebilir.³³⁴ Hatta kimi yazarlar bu kararın Türkiye'nin 21. yy.da aldığı ilk önemli karar olduğunu belirtmiştir.³³⁵

³³¹ Bu ziyaretlerin sonucunda heyetlerce çeşitli raporlar hazırlanmış ve hükümete sunulmuştur. Bu heyetlerin sunduğu raporlarda, Irak halkının bölgede yabancı asker istemediği, ancak Türk askerine daha sıcak baktığı belirtilmektedir. Raporlarla ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz. "Gelirse Türkler Gelsin", **Milliyet**, 13 Ağustos 2003; ve "Asker Irak'a Ekim'de gidiyor", **Hürriyet**, 16 Ağustos 2003.

³³² "Türkiye ile Irak arasındaki ilişkilerin geliştirilmesine ve Irak'ın yeniden yapılandırılması amacıyla yürütülen çalışmalara yapılabilecek katkılarla ilgili her türlü faaliyetin eşgüdümünü sağlamak" amacıyla 11 Eylül 2003 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile Büyükelçi Osman Taney Korutürk, Türkiye'nin Irak Özel Temsilcisi olarak atanmış ve karar 21 Ekim 2003 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.

³³³ Uzel, **Dış Politikada AKP: Stratejik Konumdan Stratejik Modele**, s.380.

³³⁴ Örneğin Oktay Ekşi, 7 Ekim tezkeresinin, 1 Mart'ta kaçırılan trenin son vagonuna binmek olduğunu belirtmektedir. bkz. Oktay Ekşi, "Kararı alındı", **Hürriyet**, 8 Ekim 2003.

³³⁵ Ertuğrul Özkök, "O Milli İradeyse Bu da Öyle", **Hürriyet**, 8 Ekim 2003.

Iraklı Kürtlerin Türk askerini Irak'ta istememesi ve ABD'nin Kürtlerin düşüncesine sıcak bakması nedeniyle tezkerenin uygulanması konusunda hükümetin ısrarcı olmaması ise hem ABD hem de Irak'la yeni bir krizi önlemiş ve her iki ülkeyle ilişkilerin rayından çıkmasını engellemiştir.³³⁶ Böylece Türkiye Irak'ta savaşmadığı halde, Irak topraklarında koalisyon komutası altında değil, kendi komutası altında asker bulunduran tek ülke konumuna gelmiştir.

Süleymaniye baskını ve bu baskının yarattığı kriz ortamını izleyen 7 Ekim tezkeresinin sahip olduğu bu önem nedeniyle, bu süreçte liderin oynadığı rolün incelenmesi, Erdoğan'ın nasıl bir liderlik tipine sahip olduğunun ortaya çıkartılması açısından önem taşımaktadır.

Bu inceleme gerçekleştirirken hem karar alma mekanizmasının nasıl işlediği, hem karara etki eden faktörlerin neler olduğu, hem de Erdoğan'ın bu süreçte nasıl bir liderlik izlediği ortaya koyulacaktır.

Bu bölümde, AKP hükümetinin iktidara geldiği 3 Kasım 2002 tarihinden başlayarak II. Körfez Krizi'nin gelişimi ele alınacak; 1 Mart tezkeresi sonrasında Süleymaniye baskını ile birlikte Türkiye ile ABD arasında yaşanan sorunlar ve Türkiye'nin Kuzey Irak politikasının yüzleştiği durum doğrultusunda 59. hükümet tarafından TBMM'den tezkere isteme kararının hazırlanma süreci analiz edilecektir.

³³⁶ Özdem Sanberk, "Büyük Değişimin Krizleri", **Radikal**, 24 Aralık 2003.

A. Olayların Gelişimi³³⁷

3 Kasım 2002 seçimlerinin sonucunda AKP oyların %34,2'sini alarak TBMM'de 363 sandalye kazanmıştır. Ancak Erdoğan siyasi yasağı nedeniyle milletvekili seçilemediği için Başbakanlık görevini Abdullah Gül üstlenmiştir.

Seçimden sonra 3 Aralık 2002'de ABD Savunma Bakan Yardımcısı Paul Wolfowitz ile Dışışleri Bakan Yardımcısı Marc Grossman Türkiye'ye gelerek Başbakan Gül, AKP lideri Erdoğan, Dışışleri Bakanı Yaşar Yakış, Dışışleri Müsteşarı Uğur Ziyal, Savunma Bakanı Vecdi Gönül ve Genelkurmay İkinci Başkanı Yaşar Büyükanıt görüşmeler gerçekleştirmiştir.

ABD'nin Türkiye'den destek talebine ilişkin resmi teklif, Wolfowitz tarafından Gül'e yapılmıştır. Teklife göre Türkiye savaşın ana ikmal ve tali harekât üssü olacak; Merkez Komutanlığın Katar'daki ana üsten sonraki ikinci büyük komuta merkezi İncirlik'te kurulacak; Türkiye'deki bazı üs ve limanlar hem ikmal hem operasyon amacıyla kullanılacak; kuzey cephesi askerleri Türkiye'de konuşlanacak; Diyarbakır tali koordinasyon merkezi, Silopi taktik harekât merkezi olacak ve Türk sınırları ABD ve İngiltere birliklerine açılacaktı.

Söz konusu işbirliğinin üç aşamalı olarak yürütmesi düşünülmüştü:

³³⁷ Olayların gelişiminin açıklanmasında şu kaynaklardan yararlanılmıştır: Deniz Bölükbaşı, **1 Mart Vakası: Irak Tezkeresi ve Sonrası**, Dördüncü Basım, İstanbul, Doğan Kitap, 2008; Murat Yetkin, Tezkere: Irak Krizinin Gerçek Öyküsü, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2004; Murat Yetkin, "Irak Krizinin Perde Arkası" Yazı Dizisi, **Radikal**, 18-24 Ocak 2004; "AKP'nin İlerleme Raporu", **Radikal**, 29 Kasım 2003; "Dört Tezkere: Bir ret, üç kabul", **Hürriyet Gazetesi 2003 Almanacağı**; Başbakanlık Basın-Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü, **Ayın Tarihi Bültenleri**, <http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/AyinTarihi/Ayintarihi.htm>, Erişildiği tarih: 16 Kasım 2008

1- ABD, Türkiye'de kullanacağı üslerde incelemelerde bulunacaktı. Böylece limanların kapasiteleri, örneğin derinliklerinin ağır tonajlı gemilere uygun olup olmadığı; kara ve demiryollarının taşıma kapasiteleri ve rotaları; hava üslerinin ne büyüklükte uçakların iniş kalkışına izin verdiği gibi noktalar belirlenecekti. Bu aşamaya “üs incelemesi” adı verilmişti.

2- İkinci aşama, “üs hazırlama” aşamasıydı. İlk aşamada saptanan eksiklikler yoğun bir teknik çalışma ve inşaat faaliyetiyle giderilecekti. Bu amaçla yabancı askeri personelin Türkiye'ye gelişine izin verilmesi gerekiyordu.

3- Üçüncü aşama fiziki harekâttı. 60 bin ABD ve İngiltere askeri, bunların kullanacağı tüm araç ve silahlar Türkiye'ye üslenecek ve gerektiğinde savaşmak üzere Irak'a girecekti.

Gül, hükümetin yetkisi içindeki bazı konularda olumlu yanıt verilebileceğini, ancak tam işbirliği kararının Meclis tarafından alınması gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca üs inceleme izni verebileceklerini, bunun için Türkiye'de konuşlu Amerikan personeli kullanılırsa, TBMM iznine tabi olmaksızın incelemenin gerçekleştirilebileceği, aksi halde Anayasa'nın 92'nci maddesi gereği Meclis'ten izin alınması gerekeceğini belirtmiştir.

Bu isteklere karşılık olarak ABD ise, Irak'ın bütünlüğünün bozulmayacağını, yani kuzeyde bir Kürt devleti kurulmayacağını taahhüt etmiştir. Ancak Türkiye, harekâtın planlama aşamasına katılma, ekonomik zararlarının karşılanması, savaş

sonrasında Irak'ın yeniden inşasında asli unsur olma gibi birtakım talepleri de öne sürmüştür.

ABD'li uzmanlar 15 Ocak günü İstanbul Kurtköy'deki Sabiha Gökçen Havalimanı'nda; 16 Ocak'ta ise Mersin'in Tarsus İlçesi'ndeki Yenice Tren İstasyonu'nda incelemelere başlamıştır. Daha sonra ise İskenderun limanı, Gaziantep, Mersin, Mardin ve Çorlu'ya kadar birçok yerde incelemeler gerçekleştirilmiştir.

17 Ocak'ta Çankaya Köşkü'nde Cumhurbaşkanı Sezer'in başkanlığında konuya ilişkin olarak gerçekleştirilen zirveye Başbakan Gül, Genelkurmay Başkanı Orgeneral Özkök ile bazı bakanlar katılmıştır. Zirvede, ABD'nin Irak'a olası askeri operasyonu konusunda Türkiye'ye ilettiği talepler gözden geçirilmiş ve belirlenen yanıtlar ABD'ye iletilmiştir.

TBMM'de 6 Şubat günü yapılan kapalı oturumda, Türkiye'deki askeri üs ve tesisler ile limanlar için gerekli yenileşme, geliştirme, inşaat ve tevsi çalışmalarıyla ilgili olarak ABD'ye mensup teknik ve askeri personelin üç ay süreyle Türkiye'de bulundurulmasına, bununla ilgili gerekli düzenlemelerin hükümet tarafından yapılmasına ilişkin Başbakanlık Tezkeresi kabul edilmiştir.

Aynı tarihlerde Başbakan Gül, Irak sorununun barışçı yollardan çözümü konusunda Suriye, Mısır, Ürdün, Suudi Arabistan ve İran'ın Ankara büyükelçileri ile bir araya gelmiş, kendi inisiyatifiyle “barışçı çözüm” girişimi başlatarak daha sonraki

tariflerde İstanbul ve Şam'da, Irak'a komşu ülkelerin temsilcileriyle bu çabalarını sürdürmüştür.

Türkiye öte yandan, Irak'ta bir savaş olması durumunda sınırlarına mülteci akını olacağı, PKK/KADEK'in bu ortamda Türkiye'ye yeniden sızarak silahlı eylemlere başlayacağı, Kuzey Irak'taki Kürt gruplar arasında olabilecek rekabet sonucu kargaşa çıkacağı, nihayet Kürtlerin Kerkük'ü ele geçireceği gibi endişelere sahipti. Ankara, "kırmızı çizgiler"³³⁸ olarak tanımlanan bu olaylarla karşılaşılması için; ayrıca karşılaşılması halinde Kuzey Irak'a askeri müdahalede bulunmak için planlar yapmakta ve ABD ile sıkı görüşmeler yürütmekteydi. Bu sırada 15 Şubat günü yapılan Bakanlar Kurulu toplantısında, kırmızı çizgilerin ihlali halinde alınacak önlemler gözden geçirilmiştir.

ABD ise Irak'a kuzeyden cephe açılmasına olanak sağlanan tezkerenin en geç 18 Şubat'a kadar kabul edilmesi için askeri olduğu kadar diplomatik yönden de Türkiye'ye baskı yapmaya devam etmiştir. Baskıların da sonucunda, 6 ay süreyle Türkiye'de yabancı asker bulundurulması ve Türkiye'nin yurtdışına asker gönderilmesine ilişkin tezkere 24 Şubat'ta Bakanlar Kurulu'nda imzaya açılmıştır.

Bu süreçte Cumhurbaşkanı Sezer, tezkerenin ve ABD'nin askeri müdahalesinin uluslararası hukuk açısından meşru olmadığını, bu nedenle müdahaleye ilişkin bir BM kararı olmaksızın tezkerenin geçmemesi gerektiğini

³³⁸ Türkiye'nin Irak'a yönelik politikasına ilişkin "kırmızı çizgiler" olarak bilinen noktalar, Irak'ta etnik bir federasyon kurulmaması, Irak'ın bölünmemesi, Türkmenlerin haklarının korunması ve PKK faaliyetlerine izin verilmemesi gibi konuları içermektedir (Serhat Erkmen, "Temmuz'dan sonra Türkiye'nin Kuzey Irak'taki Askeri Varlığı", **Stratejik Analiz**, Ağustos 2003, s-48-52).

belirtmiştir. Tezkereye karşı açıklamalar yapan TBMM Başkanı Bülent Arınç, “Hükümete sesleniyorum: Sizden tezkere değil, 2003 bütçesini bekliyoruz”³³⁹ diyerek tezkerenin kabul edilmemesi yönünde iradesini ortaya koymuştur. Başbakan Yardımcısı Ertuğrul Yalçınbayır ise, tezkerenin uluslararası meşruiyeti olmadığını vurgulayarak, tezkere geçmezse demokrasinin güçleneceğini belirtmiştir.

Tezkere oylamasının 27 Şubat’ta yapılması TBMM gündemine alınmıştır. Ertesi gün MGK’nın aylık olağan toplantısı gerçekleştirileceği için Gül başkanlığındaki AKP hükümeti, MGK’dan çıkacak kararı beklemeyi tercih etmiştir. Bu nedenle tezkere oylaması için Meclis, 1 Mart Cumartesi günü toplantıya çağırılmıştır.

MGK toplantısından bir gün önce partisinin Meclis grubunu olağanüstü toplayan AKP lideri Erdoğan, tezkereye olumlu oy verilmesi yönünde milletvekillerine telkinde bulunmuş, ancak bağlayıcı grup kararı alınması için bir girişimde bulunmamıştır.

28 Şubat’ta gerçekleştirilen MGK toplantısından, tezkereye yönelik herhangi bir karar çıkmamış, toplantıya ilişkin basın bildirisinde sadece “ABD’nin Irak’a olası askeri müdahalesi konusunda, ABD ile yapılan müzakerelerde ulaşılan sonuçlar değerlendirilmiştir” ifadesine yer verilmiştir.³⁴⁰

³³⁹ “Arınç: Tezkere değil, bütçeyi bekliyorum”, **Radikal**, 25 Şubat 2003.

³⁴⁰ 28 Şubat 2003 tarihli MGK Toplantısı Basın Bildirisi, <http://www.mgk.gov.tr/Turkce/basinbildiri2003/28subat2003.html>, Erişildiği tarih: 20 Kasım 2008

Asker göndermeye ilişkin olarak ABD ile Türkiye arasında hazırlanan Mutabakat Zabıtlarında eksik kalan unsurların, özellikle Kuzey Irak'ta işbirliği, Türkmenlerin durumu ve ekonomik paketteki bazı taleplerin tamamlanması, ABD yönetimi tarafından Türkiye'nin çabalarının takdir edildiği ve zarar görmesi halinde destekleneceğini belirten bir mektup yazılması, Kongre'de Türkiye'nin aldığı askeri borçların faizinin silinmesi doğrultusunda süreç başlatılması gibi beklentilerle³⁴¹ tezkere oylaması TBMM Genel Kurulu'nda 1 Mart günü gerçekleştirilmiştir.

Kamuoyunda “1 Mart tezkeresi” olarak bilinen “Yurtdışına asker gönderme ve Türkiye'de yabancı asker bulundurma” tezkeresi için gerçekleştirilen oylamaya 533 milletvekili katılmış; 264 kabul, 250 ret, 19 çekimser oy kullanılmıştır. Kabul oyları salt çoğunluğa (267) ulaşamadığı için tezkere kabul edilmemiştir. AKP içerisinde 66 milletvekili tezkereye ret oyu verirken, 19 milletvekili çekimser oy kullanmıştır.

Oturumu yöneten Meclis Başkanı Arınç, “Bu karar önünde herkes şapka çıkarmalıdır. Bu tezkerenin tekrar aynı şekilde Meclis'e gelmemesi siyaseten doğru olacaktır” demiştir. Başbakan Gül ise düzenlediği basın toplantısında, “TBMM'nin verdiği karara söyleyecek bir şey yok. Her şey demokratik bir süreç içinde gerçekleşti” ifadesini kullanmıştır. Tezkerenin reddedilmesinin ardından ABD tarafından Türkiye'deki üs ve limanlarda başlatılmış olan modernizasyon çalışmalarını da askıya alınmıştır.

³⁴¹ “Tezkerenin kaderini ABD'nin adımı belirleyecek”, **Radikal**, 25 Şubat 2003.

Irak Savaşı'na gelinceye kadar Türkiye ve ABD'nin Irak konusunda her zaman işbirliği içinde olmasına rağmen, özellikle 1 Mart tezkeresinin kabul edilmemesi nedeniyle ilişkilerde sorunlu bir dönem başlamıştır.³⁴²

9 Mart'taki Siirt seçimlerinde milletvekili seçilerek başbakan olan Erdoğan başkanlığındaki Bakanlar Kurulu, Türk askerinin Kuzey Irak'a gönderilmesi ve ABD uçaklarının Türk hava sahasından geçişlerine izin verilmesine ilişkin yeni bir Başbakanlık tezkeresini 19 Mart'ta TBMM'ye göndermiş ve kabul edilmiştir. 20 Mart günü ise ABD'nin Irak operasyonu, savaş uçakları ve seyir füzelerinin Türk havasından geçerek Irak'ta belirlenen mevzileri vurmasıyla başlamıştır.

Savaş beklenenin aksine kısa bir süre içerisinde sonuçlanmış ve 1 Mayıs'ta Irak savaşının bittiği ABD Başkanı Bush tarafından ilan edilmiştir. Böylece kuzey cephesi olmadan ABD Irak'la savaşamaz görüşünün bir yanlışlığı olduğu da ortaya çıkmıştır. Kuzeyde ise beklenildiği gibi Kürtler savaşta ABD'ye yardım etmişlerdir.³⁴³ Savaşın da sona ermesiyle birlikte ABD, destek bulamadığı için Türkiye ile ilişkilerini gözden geçirmeye başlamış; örneğin stratejik ortak ifadesini daha az kullanmaya başlamıştır. ABD'nin tepkisi savaş öncesi başlatılan ekonomik işbirliği toplantılarına da yansımış, projeler rafa kaldırılmıştır.

Haziran ayının ortalarında Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Uğur Ziyal ABD'yi ziyaret ederek, ilişkilerin onarılmasına yönelik birtakım adımlar atılması gerektiği

³⁴² Mehmet Koçak, "Turkish-US Friendship is a Guarantee for Democratic Values", **Turkish Daily News**, 14 Ekim 2003.

³⁴³ İdris Bal, "Türkiye-ABD İlişkileri ve 2003 Irak Savaşı'nın Önemi", (der.), İdris Bal, **21. Yüzyılda Türk Dış Politikası**, Üçüncü Basım, Ankara, Lalezar Kitabevi, 2006, s.175.

konusundaki hükümet görüşlerini ABD makamlarına aktarmıştır. Ziyal burada özellikle Irak konusuna değinerek, Amerika'nın Irak'ta başarılı olmasının Türkiye'nin çıkarına olacağını belirtmiş ve Irak'ta yeniden yapılandırma projeleri konusunda Amerikan yönetimine Türkiye'nin nasıl katkı sağlayacağına dair birtakım öneriler iletmıştır.³⁴⁴ Öneri paketinde, siyasi ve ekonomik katkı önerilerinin yanı sıra Irak'ta istikrar gücüne katkı önerisi de yer almıştır.

Yetkin, Irak'a Türk askeri gönderme fikrini yeniden öne süren tarafın Türkiye olduğunu ve bu fikrin Başbakan Erdoğan'ın talimatıyla ortaya atıldığını belirtmektedir.³⁴⁵ Bu fikrin özellikle 21 Mayıs tarihinde Özkök ve Erdoğan arasında gerçekleştirilen bir toplantıdan sonra ortaya çıktığı ve hem hükümet hem de ordu tarafından 1 Mart'ın telafisi olarak görüldüğü belirtilmektedir. Özellikle Erdoğan, ABD'yle ilişkilerin düzelmesi, Irak'ta söz sahibi olunması ve daha da önemlisi Kuzey Irak'ta PKK varlığı ile mücadele edilmesi için Türkiye'nin ABD ile yeni bir askeri işbirliği yapması gerektiğini düşünmekteydi.

Ancak Kuzey Irak'ta bulunan Kürt grupların verdiği bilgiler doğrultusunda Süleymaniye'deki Türk Özel Timi Bürosu'nu 4 Temmuz günü basan 100 kadar ABD askeri ve kendileriyle işbirliği yapan Kürdistan Yurtseverler Birliği (KYB) peşmergeleri, 3'ü subay, 8'i astsubay olmak üzere 11 Türk askerini başlarına çuval geçirerek gözaltına almış ve Kerkük'e götürmüştür. Bu olay Türkiye-ABD arasındaki ilişkilerin çok ciddi bir krize girmesine neden olmuştur.

³⁴⁴ “Uğur Ziyal: ABD ile ilişkiler rayına oturdu”, **Voice of America**, 19 Haziran 2003.

³⁴⁵ Yetkin, **a.g.e.**, s.214.

Amerikan makamları daha sonra yaptıkları açıklamalarda, Türk askerlerinin Kuzey Irak'ta ABD tarafından kurulmak istenen istikrarı bozmak için gerçekleştirilen sabotaj faaliyetlerinin bir parçası olduğunu belirterek³⁴⁶, hem Türkiye'nin bölgedeki askeri varlığına yönelik olumsuz tavrını ortaya koymuş, hem de bu varlığın ortadan kaldırılması için Türkiye'ye üstü kapalı bir tehditte bulunmuştur.

Gözaltına alınan Türk askerleri resmi tatilden ve ABD makamlarının işi ağırdan almasından dolayı ancak 2 gün sonra serbest bırakılmış ve olay Türkiye'de uzun süre tartışılmıştır. Süleymaniye olayı bir anlamda Türkiye'nin Kuzey Irak politikasında bir dönüşüme neden olmuştur. Kuzey Irak'taki Türk – Amerikan işbirliğinin parametreleri değişmiş, bölgede bulunan Türk askerlerinin bundan böyle Amerikan yetkilileri tarafından sorun çıkarma potansiyeline sahip unsurlar olarak değerlendirileceği bir dönem başlamıştır.³⁴⁷

Bu tarihten sonra Türkiye ile ABD arasındaki krizin boyutu ve önemi hükümet tarafından fark edilmeye başlanmış ve 7 Ekim tezkeresine giden süreç başlamıştır.

B. Konunun Algılanması

Süleymaniye baskını, uzun geçmişe sahip Türkiye-ABD ilişkilerini derinden sarsan bir etki yaratmıştır. Olay hem 1 Mart tezkeresinin kabul edilmemesinden

³⁴⁶ Yetkin, **a.g.e.**, s.223.

³⁴⁷ Uzgel, **Dış Politikada AKP: Stratejik Konumdan Stratejik Modele**, s.373.

dolayı ABD tarafında Türkiye'ye karşı oluşan güvensizliği, hem de ABD'nin Kuzey Irak'ın kaygan zemininde kışkırtmalara kolayca alet olabileceğini göstermiştir. Konu, çeşitli karar alıcılar tarafından aşağıdaki şekillerde algılanmıştır.

Olayların ardından konuşan Başbakan Erdoğan, “Tamamen çirkin bir olay... Böyle bir ittifak içerisinde olan bir ülkenin, müttefikine böyle bir davranışta bulunması, hiçbir siyasi üslupla ifade edilemez” şeklinde konuşmuş³⁴⁸, Dışişleri Bakanlığı'ndan yapılan yazılı açıklamada ise “ABD ile ilişkilerimize de yansımaları olabilecek bu olayla ilgili tüm gelişmeler çok yakından izlenmekte ve değerlendirilmektedir” ifadeleri kullanılmıştır.³⁴⁹

Cumhurbaşkanlığı tarafından yapılan açıklamada, Amerikan askerlerince dost ve müttefik bir ülkenin askerlerine karşı girişilen saldırgan davranışın hiçbir gerekçeyle açıklanamayacağı ve mazur görülemeyeceği belirtilerek, “Türkiye ve ABD arasında mevcut ittifak ilişkileri de çıkarılan sonuçlar ve yapılan değerlendirmeler ışığında iki ülke çıkarlarına hizmet edecek bir doğrultuda devam edecektir” ifadesi kullanılmıştır.³⁵⁰

Gelişmeler diplomatik kulislerde, ABD'nin Ankara'dan Kuzey Irak'taki askeri varlığını üç ay içinde çekmesini istediği şeklinde yorumlanmış; kamuoyunda ise

³⁴⁸ **Milliyet**, Internet Baskısı, 5 Temmuz 2003, <http://www.milliyet.com.tr/2003/07/05/>, Erişildiği tarih: 22 Kasım 2008

³⁴⁹ “Kerkük'te Amerikan Askerlerince Gözaltına Alınan 11 Türk Silahlı Kuvvetleri Mensubu”, **Dışişleri Bakanlığı Basın Açıklaması, No:111**, 5 Temmuz 2003.

³⁵⁰ “Sezer ile Erdoğan Krizde Telefonla Bile Görüşmemiş”, **Milliyet**, Internet Baskısı, 9 Temmuz 2003, <http://www.milliyet.com.tr/2003/07/09/son/sontur13.html>, Erişildiği tarih: 22 Kasım 2008.

Türkiye'nin hata yaptığını kabul etmesi ve özür dilemesi için Türk askerinin taciz edilerek cezalandırılmaya çalışıldığı öne sürülmüştür.³⁵¹

Kimi yetkililer ise bu konunun ABD yönetimi tarafından verilen bir mesaj olmadığını, olayın münferit bir olay olduğunu vurgulamıştır. Bunun nedeni olarak ise, ABD yönetiminin aynı günlerde, 1 Mart tezkeresinin geçmemesine rağmen Türkiye'ye 1 milyar dolar yardım yapılmasına yönelik olarak Kongre'ye teklif götürüldüğünü belirtilmektedir.³⁵²

Ancak Amerikan yönetimi Süleymaniye'de yapılanın yanlış olduğunu kabul etmemiş, yalnızca yöntemi abartılı bulduğunu belirtmiştir. Yani Türk askerleri tutuklanırken başlarına çuval geçirilmemiş olsa ve askerler daha kısa süre içerisinde serbest bırakılsa, ortada önemli bir sorun bulunmayacağını belirtmişlerdir. ABD Savunma Bakanı Donald Rumsfeld de “Askerlerimiz, askerlerinizi ellerindeki sağlam kanıtlara dayanarak engelledi” diyerek, Süleymaniye baskınının ABD tarafından resmi olarak planlanmamış olsa da ABD'nin planlarına uygun olduğunu teyit eden bir açıklama yapmıştır.³⁵³

Olaylar muhalefet partileri tarafından ciddi şekilde eleştirilmiş, DYP “Ültime verilmeli”; ANAP “Seferberlik ilan edilmeli”; CHP ise “Cumhurbaşkanı'nın başkanlığında Bakanlar Kurulu toplanmalı, Genelkurmay ve MİT'le de koordinasyon sağlanarak gerekli her türlü önlem alınmalıdır” şeklinde

³⁵¹ Derya Sazak, “Kuzey Irak Baskını”, **Milliyet**, 6 Temmuz 2003.

³⁵² “Tarihi Krizin Ortasındaki Büyükelçi Faruk Loğoğlu Perde Arkasında Yaşananları Milliyet'e Anlattı” Yazı Dizisi, **Milliyet**, 11-13 Eylül 2006.

³⁵³ Yetkin, **a.g.e.**, s.223.

açıklamalar yapmıştır. Öte yandan MHP'nin açıklamasında, hükümetin sergilediği duyarsızlıktan dolayı özür dilemesi gerektiğini belirterek, “AK Parti iktidarı artık ayağını denk almalı, haddini iyi bilmelidir” ifadesi kullanılmıştır.³⁵⁴ Ayrıca Ankara ve İstanbul'da Amerikan Büyükelçiliği ve Konsoloslugu önünde protesto eylemleri gerçekleştirilmiştir.

Genelkurmay Başkanı Özkök ise, olayın ilişkilerdeki en büyük güven bunalımı olduğunu belirterek, “Bunun mahalli bir olay olarak değerlendirilmesinde güçlük çekiyorum” şeklinde konuşmuştur. Özkök, milli onur ve TSK'nın onurunun, Türkiye ve ABD arasındaki ilişkiler kadar önemli olduğunu belirtmiştir.³⁵⁵

Baskın haberinin 4 Temmuz günü Ankara'ya ulaşmasının ardından Ankara-Washington arasında gerilimli anlar yaşanmış, Erdoğan ile ABD Başkan Yardımcısı Dick Cheney arasında gerçekleştirilen görüşme çerçevesinde Süleymaniye'de Türk ve Amerikalı heyetler bir araya gelmiştir. Heyetlerin görüşmeleri sonucunda 6 Temmuz günü Türk askerleri serbest bırakılmıştır.³⁵⁶

Sami Kohen, kriz günlerinde her iki tarafın sahip olduğu niyetleri yorumladığı bir makalesinde, Türkiye'nin hem Türkmenleri korumak, hem PKK - KADEK'i saf dışı etmek, hem de oradaki Kürtleri gözaltında tutmak için Kuzey Irak'taki askeri varlığını sürdürmek zorunda olduğunu; ABD'nin ise savaşta kendisine tam destek veren Kürtlere en azından bölgesel yönetimin başına geçmelerine yardımcı olmak niyetinde olduğunu, yani Talabani ve Barzani'nin

³⁵⁴ “İki Kentte Protestolar”, **Radikal**, 7 Temmuz 2003.

³⁵⁵ “En Büyük Güven Krizi”, **Radikal**, 8 Temmuz 2003.

³⁵⁶ “Amerika'yla En Uzun 57 Saat”, **Radikal**, 7 Temmuz 2003.

bölgedeki Türk askeri varlığından duyduğu rahatsızlığı dikkate almak zorunda kaldığını belirtmektedir.³⁵⁷

Gelişmeler sonrasında basında, “Türk-Amerikan ilişkilerinin acilen yeniden tanımlanmasına ihtiyaç”³⁵⁸ olduğu, “Washington’la Ankara’nın ilişkileri bir an önce yeni bir kalıba dökmeleri”³⁵⁹ gerektiği, “Kuzey Irak’taki durumun ilişkileri olumsuz etkilememesi için, Türkiye ile ABD’nin bu bölge ile ilgili politikalarını açık biçimde konuşup bir eşgüdüm sağlamasının”³⁶⁰ iyi olacağı belirtilmiştir.

C. Konunun Tanımlanması ve Yorumlanması

Konuya ilişkin olarak Erdoğan, “Bu çirkin olayla ilgili girişimler sonucunda oradaki 11 askerimiz bırakılmıştır. Şimdi bunu sürekli gündemde tutmamız, sürekli ABD ile olan dostluk münasebetlerimizi adeta bozmaya yönelik bir virüs haline getirmemiz bana göre çirkindir. Atalarımız güzel söylemiş: Öfke ile kalkan, zararlı oturur. Yani biz öfke ile kalkıp ondan sonra bedel ödeyemeyiz. Bu olaydan sonra iki taraf komisyonlarını oluşturdu. Bu komisyonlar çalışmalarını sürdürüyor. Temennimiz odur ki, bu olay daha güzel gelişmelere neden olsun. Birbirimizi daha iyi anlamaya neden olsun”³⁶¹ şeklinde konuşarak, olayların ilişkiler açısından olumsuz yanlarına değil, yeni fırsatlar ortaya çıkarttığına vurgu yapmış; olaylar sonrasında işbirliği açısından yeni bir adım atılacağına ilk sinyallerini vermiştir.

³⁵⁷ Sami Kohen, “Esas Neden Ne?”, **Milliyet**, 8 Temmuz 2003.

³⁵⁸ İsmet Berkan, “Bu Bir ‘Kaza’ Değil”, **Radikal**, 7 Temmuz 2003.

³⁵⁹ Hasan Cemal, “Küstahlık ve Ötesi”, **Milliyet**, 8 Temmuz 2003.

³⁶⁰ Sami Kohen, “Esas Neden Ne?”, **Milliyet**, 8 Temmuz 2003.

³⁶¹ Erdoğan, Avusturya’ya yaptığı ziyaret sonrasında uçakta gazetecilerin sorularını yanıtlamıştır. Erdoğan’ın ifadeleri, AKP İnternet Arşivi’nden alınmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. http://www.akparti.org.tr/haber.asp?haber_id=10534&kategori=3, Erişildiği tarih: 19 Ekim 2008.

Türk ve ABD heyetlerinin bir araya gelerek sorunu çözmek için çalışmalar yapmasının da Erdoğan ile Cheney arasında gerçekleştirilen görüşme çerçevesinde gerçekleşmiş olduğu göz önünde bulundurulduğunda bu durum, olayın tanımlanması ve yorumlanması açısından Türk tarafındaki ilk adımın Erdoğan tarafından atıldığını göstermektedir. Erdoğan 8 Temmuz tarihinde yaptığı konuşmada, bu atılan adımın bundan sonraki süreç için tarafları birbirine daha yakın kılacağını ve Irak'taki gelişmeleri çok daha yakın bir kontrol altında tutmaya neden olacağını düşündüğünü belirtmiştir.³⁶²

Ortak araştırma grubunca gerçekleştirilen çalışmalar sonucunda ise, Irak'ta daha iyi bir eşgüdüm ve işbirliği sağlanması kararlaştırılarak, gelecekte bu gibi olayların tekrar etmesinin önlenmesi için her türlü tedbirin alınması konusunda görüş birliğine varılmıştır.³⁶³

Dışişleri Bakanı Gül, Türkiye'nin müttefikliğine en çok ihtiyaç olduğu bir dönemde ABD veya onu Irak'ta temsil edenlerin yanlış yaptığını belirterek, “Bu olayda kaybeden ABD olmuştur, Türkiye olmamıştır. Bunu da göreceksiniz” şeklinde konuşmuştur.³⁶⁴ Dolayısıyla Gül'ün olaya yönelik ilk yorumları, ABD'ye yönelik önemli oranda tepki içermektedir. Gül olayı Erdoğan gibi değerlendirmemiş, olayın sonuçlarının Türkiye-ABD ilişkileri açısından olumsuz olacağını ifade etmiştir.

³⁶² Recep T. Erdoğan, 8 Temmuz 2003 tarihli AKP Grup Toplantısı Konuşması.

³⁶³ “Bir Daha Yaşanmasın”, **Milliyet**, 16 Temmuz 2003.

³⁶⁴ “Gül: Kaybeden ABD Oldu”, **Radikal**, 9 Temmuz 2003.

Özkök ise olayların ABD yönetiminin veya Amerikan silahlı kuvvetlerinin politikası olduğunu zannetmediğini belirtmiş, ancak temas edilen kişilerin seviyelerinin yüksekliği ve olayın sona ermesine kadar geçen sürenin uzunluğu dikkate alındığında, bunun sadece mahalli bir olay olarak değerlendirilmesinin mümkün olmadığını belirtmiştir³⁶⁵. Bila, taraflar arasında derin bir güven bunalımı yaşandığının bizzat Özkök tarafından ifade edilmesinin, ordunun ABD ile olan ilişkilerin geleceği açısından endişe taşıdığının bir göstergesi olduğunu belirtmektedir.³⁶⁶

Aynı günlerde, eski cumhurbaşkanı Süleyman Demirel tarafından, bu sorunun çözülmesi için tezkere konusunun yeniden gündeme getirilmesi ve Türkiye'nin bölgede asker bulundurmasının meşrulaştırılması gerektiği ilk defa şu sözlerle dile getirilmiştir: “Ne işiniz var burada diye soruyorlar bize. Bir yanıt vermemiz lazım... Ya çıkacaksın, ya da buradaki varlığını tümüyle yeni, açık bir statüye bağlayacaksın.”³⁶⁷

Genelkurmay 2. Başkanı Büyükanıt ise ortak çalışma grubunun çalışmalarını izleyen günlerde, taraflar arasında güven bunalımından ziyade iletişim sorunları olduğunun görüldüğünü, bundan sonra eşgüdümüne gidileceğini belirtmiştir.³⁶⁸ Bu ifadeler doğrultusunda, olayın ilk ortaya çıktığı anlarda ordunun sahip olduğu görüşlerinde zaman içerisinde, özellikle de ortak çalışma grubunun çalışmaları neticesinde yumuşama olduğu söylenebilir.

³⁶⁵ “En Büyük Güven Krizi”, **Radikal**, 8 Temmuz 2003.

³⁶⁶ Fikret Bila, “ABD: Yöntem Yanlıştı”, **Milliyet**, 14 Temmuz 2003.

³⁶⁷ Hasan Cemal, “Demirel’le Amerikan Düşmanlığı”, **Milliyet**, 13 Temmuz 2003.

³⁶⁸ “Güven değil iletişim krizi”, **Radikal**, 15 Temmuz 2007.

Kısacası özellikle Dışışleri ve TSK soruna ilk başlarda güven bunalımı olarak bakarak, ABD ile olan ilişkilerin geleceğinden endişe duyduklarını belirtirken, Erdoğan bu olayın ABD-Türkiye ilişkilerinin olumlu bir yönde yeniden yorumlanması bakımından bir fırsat olduğunu düşünmektedir. Bu süreç içerisinde Erdoğan'ın girişimiyle oluşturulan ortak çalışma grubunun çalışmaları sonucunda da yeni bir düzenlemeyle Türkiye'nin Kuzey Irak'ta asker bulundurması seçeneği gündeme gelmeye başlamıştır.

D. Kararın Alınması

20 Mart 2003 tarihinde kabul edilen ve Türk hava sahasını ABD uçaklarına açan 6 aylık tezkerenin süresi 20 Eylül'de dolmuştur. ABD, Irak'taki savaşın ardından beklediği istikrar ortamını sağlayamamış olması ve askerlerine yönelik saldırıların her geçen gün artması nedeniyle, Irak'ı yeniden yapılandırmak için müttefik arayışına girmiştir. Bu aşamada Türkiye'nin Irak'a asker yollaması yeniden gündeme gelmiştir.³⁶⁹ Bu işbirliği, 8,5 milyar dolarlık kredi içeren güçlü bir ekonomik bir yardım paketiyle birlikte tartışılmaya başlanmıştır.³⁷⁰

6 Ekim'de TBMM Başkanlığı'na sunulan "Gereği, kapsamı, sınırı ve zamanı hükümet tarafından belirlenecek şekilde Türk Silahlı Kuvvetleri unsurlarının Irak'ta güvenlik ve istikrara katkı yapmak amacıyla Irak'a gönderilmesine ve bu kuvvetlerin görev ve kullanılmasına ilişkin gerekli düzenlemelerin hükümet tarafından yapılmasına Anayasa'nın 92. Maddesi uyarınca bir yıl süreyle izin verilmesine dair

³⁶⁹ Ece Göztepe, "Amerika'nın İkinci Irak Müdahalesinin Uluslararası Hukuk ve Türkiye'nin Bu Savaşa Katılımının Türk Anayasa Hukuku Açısından Değerlendirmesi ya da Haklı Savaş'ın Haksızlığı Üzerine", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 2004/3, s.99.

³⁷⁰ *Radikal*, 10 Eylül 2003.

Başbakanlık Tezkeresi”³⁷¹, 7 Ekim 2003 tarihinde TBMM’de gerçekleştirilen oylama sonucunda Irak’a asker gönderilmesine ilişkin tezkere 358 oyla kabul edilmiştir.³⁷²

Erdoğan yaptığı açıklamada, bu iznin Türkiye'nin amaçlarına uygun biçimde değerlendirileceğini ve iznin kullanılmasının ilgili taraflarla yapılacak görüşmelerin seyrine ve sonucuna bağlı olacağını belirtmiştir. Ayrıca bu tezkereye ilişkin olarak Türkiye'nin önceliğinin PKK/KADEK unsurlarının tamamen temizlenmesi olduğunu açıklamıştır.³⁷³

E. Kararın Uygulanması

7 Ekim tarihinde tezkerenin TBMM’den geçmesine rağmen, ABD ile Türkiye arasında Irak’a asker gönderilmesinin şart ve koşulları açısından bir anlaşma sağlanamamıştır. ABD tarafından Türk askerinin en sıkıntılı bölge olan “Ambar Mintıkası”nda görev yapılmasının teklif edilmesine rağmen Türkiye askerinin Kuzey Irak’ta bulunmasında ısrarcı olmuş, bu nedenle tezkerenin uygulanmasına ilişkin iki taraf arasındaki müzakereler askıya alınmıştır.³⁷⁴

Öte yandan Iraklı Kürtler, Arap aşiretleri, Şiiler, bazı Türkmenler ve Geçici Hükümet Konseyi üyeleri Türkiye’nin Irak’a asker göndermesine karşı çıkmıştır. Özellikle Sünni üçgenindeki Araplar, “Türk askerinin akıbetinin ABD askerleri gibi olacağın, Türkiye’ye her gün cenaze gönderileceğini” belirterek, tezkerenin

³⁷¹ “Karar No: 782”, **Resmi Gazete**, 8 Ekim 2003, No:25253.

³⁷² Tezkere oylamasına 543 milletvekili katılmış, 358 kabul, 183 ret, 2 çekimser oy kullanılmış ve tezkere kabul edilmiştir. (**TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem:22, Cilt:27, Yasama Yılı:2,3)

³⁷³ “Erdoğan: İşgal Kuvveti Değiliz”, **Radikal**, 8 Ekim 2003.

³⁷⁴ Bal, **a.g.e.**, s.177.

uygulanmasına karşı olduklarını açıkça ortaya koymuşlardır. Irak'ta yardımcı askeri güçlere şiddetle ihtiyacı olan ABD bile Kürtleri ve Şiiileri Türk askeri konusunda ikna edememiştir. Örneğin Irak Cumhurbaşkanı Talabani, “ABD Türk askerini Irak'a çağırırsa istifa edeceğimi söylemişim” şeklinde konuşarak, Irak'a Türk askeri gelmesi konusuna kesinlikle karşı olduğunu vurgulamıştır.³⁷⁵

Irak'tan gelen tepkiler sonucunda Powell, Gül'ü arayarak “Irak'ta şu anda asıl sorun güvenliğin sağlanması olmaya devam ediyor. Biz mevcut durumla başa çıkmak için yeterli gücümüz olduğuna inanıyoruz. Bu konuda Iraklılarla yapılacak işbirliğinin yeterli olacağına inanıyoruz” sözleriyle, tezkerenin uygulamaya koyulmaması gerektiğini vurgulamıştır. Gelişmeleri değerlendiren hükümet ise 7 Kasım tarihinde, yurtdışında asker bulundurulmasına izin veren tezkerenin kullanılmasını askıya almıştır. Dolayısıyla 7 Ekim 2003 tarihli tezkere uygulamaya koyulmamıştır.

Tezkerenin uygulanmasını ABD'nin istememesinin esas anlaşılabilir nedeni ise, ABD'nin bu aşamada kendi planları açısından Türkiye'yi Irak'ta görmek istememesidir. Türkiye'nin Irak'a asker göndermesi halinde Irak'taki yapılanmada da söz sahibi olmak istemeye kalkışması, savaşta ABD'nin yanında aktif rol alan Kürtlerin pozisyonunu zayıflatacağı için ABD'nin bunu göze almak istemediği söylenebilir.³⁷⁶

³⁷⁵ Murat Yetkin, “Irak Krizinin Perde Arkası” Yazı Dizisi, **Radikal**, 24 Ocak 2004.

³⁷⁶ Bal, **a.g.e.**, s.178.

II. Karar Alma Birimi

Çalışmanın birinci bölümünde de belirtildiği gibi karar alma birimine ilişkin olarak bu çalışmada temel alınan yaklaşıma göre karar alma birimleri konuya ve zamana bağlı olarak gruplar, koalisyonlar veya baskın lider olabilmektedir.

Türk dış politikası karar alma mekanizmasında etki sahibi olması muhtemel kişi ve kurumların, zamana ve konuya bağlı olarak Cumhurbaşkanı, Başbakan, Dışişleri Bakanı ve Genelkurmay Başkanlığı olduğunu söylemek mümkündür. O halde 7 Ekim tezkeresine konu olan asker gönderme kararında karar alma biriminin tespit edilebilmesi için, bu kişi ve kurumların Irak'a asker gönderme konusunda Süleymaniye krizi sonrasında takındığı tavrı incelemek gereklidir. Bu sayede kararın grup veya koalisyon mu yoksa baskın lider (bu durumda Başbakan Erdoğan) tarafından mı alındığı ortaya koyulabilecektir.

A. Diğer Aktörlerin Pozisyonu

Süleymaniye baskınının ardından Cumhurbaşkanlığı tarafından yapılan ilk açıklamada, olayın başından itibaren gerek hükümetin, gerekse de Dışişleri Bakanlığı'nın ve Washington'daki büyükelçiliğin, ayrıca Genelkurmay Başkanlığı'nın olayın sürekli olarak içinde olduğu ve gelişmelerin bu kurumlarca yakından takip edildiği belirtilmiştir. Açıklamada, yukarıda belirtilen makamların yapmakta olduğu girişimler bulunduğu için, Cumhurbaşkanlığı tarafından o aşamada bunun ötesinde bir girişimde bulunmaya gerek görülmediği belirtilmiştir.³⁷⁷

³⁷⁷ “Sezer ile Erdoğan Krizde Telefonla Bile Görüşmemiş”, **Milliyet**, 9 Temmuz 2003, <http://www.milliyet.com.tr/2003/07/09/son/sontur13.html>, Erişildiği tarih: 23 Kasım 2008.

Genelkurmay ise krizin hemen ardından ortaya koyduğu sert tavrın aksine, zaman içerisinde Irak'a asker gönderme kararının doğru olacağını savunmuş, hatta Cumhurbaşkanı'nın ikna edilmesinde en büyük pay TSK'ya ait olmuştur. Büyükanıt, uluslararası meşruiyette direktmenin doğru olmadığını belirterek, "Olması mümkün olmayan kararları beklerseniz yanlış karar verirsiniz. Kapımızın yanı başındaki yangına kayıtsız kalamayız" ifadelerini kullanarak, Cumhurbaşkanı Sezer ve diğer çevreleri ikna etmekte rol oynamıştır.

Ancak Büyükanıt, asker gönderme kararının TSK'nın kararı olmadığını ve siyasi bir karar olduğunu belirtmiş, "TSK verilen her türlü görevi yapma imkân ve kabiliyetine sahiptir. TSK'ya görev verilirse, her şeyi yapmaya muktedirdir. Zamanlıca verilecek karar en doğrusu olur. Kararsızlık en kötüsüdür" ifadeleriyle hükümetin karar alma sürecini hızlandırmasını beklediklerini belirtmiştir.³⁷⁸

Irak'a asker gönderilmesi konusu, ilk olarak 20 Temmuz tarihinde Erdoğan tarafından gündeme getirilmiştir. Erdoğan, ABD'nin, bölge için Türkiye'den asker talep ettiğini açıklayarak, gerekli hazırlıkların başladığını belirtmiştir. Erdoğan Türkiye'nin ABD ile stratejik ortaklığını gayet ileriye götürmekte olduğunu söyleyerek "Öfkeyle kalkıp zararla oturulmamıştır" şeklinde konuşmuştur.³⁷⁹

Erdoğan'ın açıklamaları üzerine konu hakkında görüşleri sorulan ABD'nin Ankara Büyükelçisi Robert Pearson ise, Irak'ta görev yapacak İstikrar Gücü'ne Türkiye'nin katılması konusunun, ABD'nin Merkez Kuvvetler Komutanı Orgeneral

³⁷⁸ "Çankaya'da Irak Zirvesi", **Hürriyet**, 12 Ağustos 2003.

³⁷⁹ "Askerimiz Hazırlanıyor", **Milliyet**, 21 Temmuz 2003.

John Abizaid ile ABD'nin Avrupa'daki kuvvetlerinin komutanı ve NATO Avrupa Müttefik Kuvvetler Komutanı Orgeneral James Jones'un 18 Temmuz günü Ankara'daki temasları sırasında gayri resmi olarak gündeme getirildiğini belirtmiştir.³⁸⁰ Pearson ayrıca Gül'ün Washington ziyaretinde konunun netlik kazanacağını belirtmiştir.³⁸¹

Erdoğan'ın asker gönderme konusundaki net tavrına rağmen aynı günlerde Dışişleri Bakanı Gül, resmi bir talebin henüz söz konusu olmadığını, taraflar arasında görüş alışverişinde bulunulduğunu belirtmiştir. Yetkin bu durumu, Başbakan Erdoğan'ın ABD ile ilişkileri düzeltmek için Irak'a asker göndermenin gereğine inanmış olduğu, Dışişleri Bakanı Gül'ün ise bu konuda tereddüt beslediği şeklinde yorumlamaktadır. Yetkin ayrıca, Irak'ta ABD önderliğinde uluslararası güç kurulmasını ilk öneren ve Türkiye'nin böyle bir güce katılabileceğini ilk ortaya atan tarafın da zaten, 1 Mart paniği içindeki Başbakan olduğunu belirtmektedir.³⁸²

Kısacası, bu hususlar doğrultusunda Cumhurbaşkanı'nın alınan karara doğrudan katılmadığı, aksine bazı hususlarda çekimser kaldığı; ayrıca çalışmanın ilerleyen bölümlerinde de görüleceği gibi hükümet tarafından kendisinin ikna

³⁸⁰ "Pearson: Asker Talebi Türkiye'den Geldi", **Milliyet**, 22 Temmuz 2003.

³⁸¹ Gül 22-26 Temmuz 2003 tarihleri arasında gerçekleştirdiği Washington ziyaretinde Colin Powell, Donald Rumsfeld, Condoleezza Rice ve Dick Cheney ile görüşmeler yapmıştır. Bu görüşmelerin tamamında Irak'a asker gönderme konusu gündeme gelmiştir. ABD'li yetkililer Türkiye'nin barış gücü operasyonlarındaki veriminin mükemmel olduğunu (Cheney), Irak'a asker göndermesinin ABD tarafından memnuniyetle karşılanacağını (Rice) ve Türkiye-ABD ilişkileri açısından büyük fırsat yaratacağını, ayrıca asker sayısına Türkiye'nin karar verebileceğini (Rumsfeld) belirtmişlerdir. Gül görüşmelerin ardından yaptığı açıklamada, kararın hemen çıkmayacağını, Türkiye'de ayrıntılı olarak görüleceğini, Meclis kararına bağlı olduğunu ve karşılığında ekonomik bir menfaat beklenmediğini belirtmiştir. Gül'ün Washington ziyaretine ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. Yetkin, **a.g.e.**, s.225-226.

³⁸² Murat Yetkin, "Hükümet 1 Mart'ı Arar", **Radikal**, 22 Temmuz 2003.

edilmesine yönelik olarak çabalar sarf edildiği görülmektedir. Bu nedenle Sezer'in alınan kararda karar alma birimi içerisinde bulunmadığını söylemek mümkündür.

Öte yandan Genelkurmay Başkanlığı, Süleymaniye krizi öncesinde Erdoğan'la sürekli istişare içerisinde olarak Irak'a asker gönderilmesine sıcak bakmasına rağmen, Süleymaniye baskınından sonra ABD'ye tepkili bir yaklaşımı ön plana çıkartmış ve sürekli olarak taraflar arasında güven bunalımı olduğunu vurgulamıştır. Ancak Erdoğan'ın iradesi doğrultusunda taraflar arasındaki ilişkilerin kopartılmaması ve görüşmelerin sürdürülmesi sonucunda, Genelkurmay'ın görüşleri de kriz öncesi duruma yeniden dönmüştür.

Dışişleri Bakanlığı ise yukarıda da belirtildiği gibi ilişkilerin yeniden kurulmasına temkinli yaklaşmış, Erdoğan'ın resmi olmayan bir asker talebine bile hemen olumlu yanıt vermesine rağmen Gül resmi bir talep olmadığını ve konunun hükümet tarafından istişare edileceğini belirtmiştir.

Bu durumda, kriz döneminde özellikle Genelkurmay ve Dışişleri'nin görüşlerinde değişim meydana gelmesine ve bu değişimin zaman içerisinde yeniden asker gönderme doğrultusunda şekillenmesine rağmen, kriz öncesinde ve sonrasında Erdoğan'ın asker göndermeye ilişkin görüşlerinde bir değişiklik olmaması nedeniyle, sürecin Türkiye'ye ilişkin kısmının Erdoğan tarafından yönlendirildiğini ve süreç boyunca karar alma biriminin Erdoğan olduğunu öne sürmek yanlış olmayacaktır.

Bu doğrultuda Kışlalı da, 7 Ekim tezkeresi sürecinde Erdoğan dışında hiçbir karar alıcının çıkıp “İrak’a asker gönderilmeli” ya da “gönderilmemeli” demediğini; tüm ilgili kurumların yalnızca görüşlerini ortaya koyup kararı Erdoğan’a bıraktığını belirtmektedir.³⁸³

AKP döneminin ve Erdoğan’ın genel dış politikasına ilişkin olarak öne sürülen birtakım değerlendirmelerin incelenmesi de, Erdoğan’ın baskın lider olarak karar alma birimi olduğunu ortaya koymaya yardımcı olacaktır.

Örneğin Uzgel, dış politikanın AKP için bir meşruiyet aracı olduğunu ve özellikle ABD ve AB ile ilişkilerin, içeride laiklik ve Kemalizm gibi çeşitli nedenlerle meşruiyet sorunları yaşayan iktidar için meşruiyet sağlayıcı unsurlar olduğunu belirtmektedir.³⁸⁴ Bu çerçeveden bakıldığında ABD ile ilişkilerin özellikle iktidarın ilk aylarında bozulması AKP’nin önüne önemli bir sorun olarak çıkmıştır. Bu ilişkilerin bozulması açısından en önemli dönüm noktası 1 Mart tezkeresi; düzelmesi açısından en önemli dönüm noktası ise 7 Ekim tezkeresi olmuştur.

Ayrıca Loğoğlu’na göre de, 1 Mart tezkeresi ve Süleymaniye’de Türk subaylarının başlarına çuval geçirilmesi, Türkiye-ABD ilişkilerinde ciddi bunalımlara yol açmış olaylardır ancak, iki ülke kısa süre içerisinde bunların üstesinden gelebilmiş ve aralarındaki bağı korumayı sürdürebilmiştir.³⁸⁵

³⁸³ M. Ali Kışlalı, “Top AKP’de”, **Radikal**, 14 Ağustos 2003.

³⁸⁴ Uzgel, **Dış Politikada AKP: Stratejik Konumdan Stratejik Modele**, s.366.

³⁸⁵ Faruk Loğoğlu, “Türkiye-ABD İlişkileri: Bugün, Yarın”, **Stratejik Analiz**, Kasım 2006, s.37.

Her ne kadar uygulanmamış olsa da, 7 Ekim tezkeresi ile asker gönderilmesine ilişkin kararın alınması, taraflar arasındaki ilişkilerin uçuruma yönelmesini önlemiş kısa bir sürede ilişkilerde düzelme olmasa da zaman içerisinde karşılıklı güvenin yeniden inşa edilmesini sağlamış, örneğin ilk olarak aynı yılın Kasım gündeme gelen Büyük Ortadoğu Projesi konusunda ABD ile AKP hükümetinin işbirliği içerisinde hareket etmesine olanak sağlayan bir ilişki düzeyi korunmuştur. Dahası bu süreçte, 2007 yılının sonunda Türkiye'nin Kuzey Irak'ta PKK'ya yönelik olarak gerçekleştirdiği sınır ötesi operasyonda istihbarat paylaşımı noktasının da ortaya koyduğu bir düzelme yaşanmıştır.

B. Erdoğan'ın Pozisyonu

Yukarıdaki hususlara ek olarak, Erdoğan'ın baskın lider olabilmek için gerekli koşulları sağlayıp sağlamadığının da analiz edilmesi, Erdoğan'ın karar alma birimi olup olmadığının daha net şekilde ortaya koyulmasına yardımcı olacaktır. Bu koşulların analiz edilebilmesi için Tablo-1'de bulunan grafikten yararlanılacaktır.

Birincisi, çalışmanın ikinci bölümünde de belirtildiği gibi Erdoğan iktidara geldiği andan itibaren, hatta iktidara gelmeden önce bile, özellikle ABD ve AB ile ilişkiler çerçevesinde olmak üzere, dış politika konularına aktif bir ilgi ve katılım ortaya koymuştur. Erdoğan henüz Refah Partisi'nin İstanbul Beyoğlu İlçe Başkanı iken dönemin ABD Büyükelçisi Morton Abramowitz ile görüşmeye başlamış ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi Başkanı olduğu dönemde de bu görüşmeler devam

etmiştir.³⁸⁶ Ayrıca okuduğu bir şiir nedeniyle hapis yatmasının ardından Temmuz 2000’de ABD’ye giden Erdoğan, burada başta Yahudi ağırlıklı kuruluşlar ve ABD’li Yeni Muhafazakârların (*neocon*) düşünce kuruluşu “*American Enterprise Institute*” olmak üzere önemli düşünce kuruluşları ile bir araya gelmiştir.

Erdoğan ayrıca henüz milletvekili ve dolayısıyla başbakan olmadığı dönemde, 10 Aralık 2002 tarihinde, ABD’ye yeniden giderek başta Bush olmak üzere birçok üst düzey ABD dış politika karar alıcısı ile yüz yüze görüşmeler gerçekleştirmiştir.³⁸⁷ Danışmanı Cüneyt Zapsu tarafından organize edilen bu görüşmelerde ABD’nin Irak’a müdahalesinde Türk askerinin de kullanılmasına yönelik ilk ipuçları ortaya çıkmış, kimilerine göre Erdoğan bu görüşmelerde Bush’a askeri destek vermek konusunda söz vermiştir.

Bu görüşmeler ışığında, Irak’a asker gönderme kararının daha 2002 yılının sonlarında alındığını, 1 Mart tezkeresinin çeşitli nedenlerle³⁸⁸ başarısız olması nedeniyle de bu sürecin kesintiye uğradığını söylemek mümkündür. Süleymaniye krizi ise Erdoğan’ın önüne bu kararın gerçekleştirilmesi açısından bir fırsat vermiştir. Kriz boyunca Erdoğan’ın ABD ve Irak harekâtı aleyhinde olumsuz bir ifade ortaya koymaması ve ilişkilerin bozulmamasına özen göstermesi de bu durumun nedenleri arasında sayılabilir.

³⁸⁶ Güngör, **a.g.e.**, s. 83.

³⁸⁷ Görüşmelerle ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz. Yetkin, **a.g.e.**, s.91-110.

³⁸⁸ Bu nedenler arasında, Gül’ün başbakanlığı süresinin kısa bir süre sonra dolacak olması nedeniyle sorumluluk almak istememesi, ABD ile Irak’ın güvenliğine ve geleceğine ilişkin çeşitli hususlar üzerinde mutabakat sağlanamaması, hükümetin sorumluluğu taşımak istemediği için topu MGK’ya atması ve MGK’dan bu yönde bir karar çıkmaması gibi nedenler sayılabilir.

İkinci olarak, gerek Erdoğan, gerekse de çevresindeki karar alma çemberi (danışmanları, kabine üyeleri, Genelkurmay ve bürokrasi) tarafından, Süleymaniye baskını bir kriz olarak algılanmış ve Kuzey Irak politikası açısından belirlenmiş olan kırmızı çizgilerin zarar göreceği endişesi nedeniyle sorun, bölücü PKK terörü bağlamında rejime karşı bir tehdit olarak algılanmıştır.

Üçüncüsü, Süleymaniye baskını sonrasında ortaya çıkan sorunun çözülebilmesi için yüksek seviyede diplomatik girişimlerde bulunulması gerekmiş, bu girişimlere yönelik ilk adımlar ise Erdoğan tarafından atılmıştır. Erdoğan olayın duyulmasının hemen ardından Beyaz Saray'ı aramış, Bush'a ulaşamayınca Başkan Yardımcısı Cheney ile görüşmüş ve konunun derhal çözülmesi için girişimlerde bulunulmasını talep etmiştir. Cheney'in "Askerlerinizin durumu çok iyi" telkinine karşın Erdoğan, "Ben hapis yatmış biriyim. Gözaltında, hapiste olan kişinin durumunu bana anlatmayın bunu kabul edemem, çabuk o çocukları serbest bırakın"³⁸⁹ şeklinde konuşmuştur.

Bu girişimler doğrultusunda oluşturulan ortak çalışma grubunun çalışmaları sonucunda kriz durulmuş ve tarafları tatmin edici sonuçlar elde edilmiştir. Çalışmaların neticesinde Türkiye'nin Irak'taki ABD güvenlik güçlerine destek olmak amacıyla Irak'a askeri destek göndermesi noktasına gelinmiş ve bu konu krizi izleyen iki haftalık bir süreç sonunda bizzat Erdoğan tarafından, resmi bir karar olmamasına rağmen kamuoyuna açıklanmıştır.

³⁸⁹ "Erdoğan, Çuval Olayında da Ordaydı", **Milliyet**, 5 Şubat 2009.

Görüldüğü gibi Süleymaniye krizi ve Erdoğan bağlamında, liderlerin “baskın lider” olarak karar alma süreci üzerinde kontrol kurması için Hermann ve diğerleri tarafından ortaya koyulan dört önkoşuldan üçünden bahsetmek mümkündür. Ayrıca Erdoğan’ın karar alma yetkisini diğer aktörlere delege etmediği ve karar alma sürecine dâhil olan rejim-dışı aktörler bulunmadığı da hesaba katıldığında, Erdoğan’ın Süleymaniye krizi ve 7 Ekim kararı açısından baskın lider olarak davrandığı ortaya çıkmaktadır.

Bu noktada, alınan karar üzerinde ne gibi faktörlerin rol oynadığının ortaya koyulması, hem söz konusu dış politika olayında Türk dış politikası karar alma mekanizmasının nasıl çalıştığının, hem de karar alma biriminin hareket alanının yapısının belirlenmesi açısından oldukça önemlidir.

III. Karara Etki Eden Faktörler

Kararın alınmasına etki eden faktörler, uluslararası, ulusal ve bireysel düzeylerdeki faktörler olarak ele alınacak, ayrıca bireysel faktörler başlığı altında Erdoğan’ın liderlik özellikleri açısından analizi gerçekleştirilecektir. Bu analiz gerçekleştirilirken, bu çalışmanın birinci bölümünde ele alınmış olan Hermann ve diğerlerinin geliştirdiği liderlik tipleri analiz yöntemi kullanılacaktır.

A. Uluslararası Düzeydeki Faktörler

Uluslararası faktörler açısından göz önünde bulundurulması gereken konulardan birisi, Türkiye'nin Irak'a asker göndermesine AB ve İslam dünyası tarafından verilebilecek tepkilerin Türk karar alıcıları tarafından nasıl algılandığıdır.

Arap Birliği'nin Kahire'de gerçekleştirdiği toplantıda, hiçbir Arap ülkesinin Irak'a asker göndermemesine karar verilmiştir. Ancak Türkiye'nin Irak'a asker göndermesi konusunda Arap resmi çevrelerinde veya basınında herhangi bir tepki ortaya koyulmamıştır. Ayrıca Azerbaycan ve Kazakistan gibi Arap olmayan diğer bazı Müslüman ülkeler de, Irak'a asker gönderme kararı vermiştir.³⁹⁰

Öte yandan aynı dönemde AB de Irak'a asker gönderme konusunda belirli bir politikaya sahip değildir. Başta İngiltere olmak üzere İspanya, Hollanda, Polonya ve Bulgaristan'a kadar pek çok ülke, Irak'a asker yollama kararı almıştır. Buna karşılık Fransa ve Almanya asker gönderilmesine karşı tavır almıştır.

Bu nedenle Türkiye'nin asker göndermeye karar vermesi halinde, ne İslam ülkelerinden ne de AB'den bir tepki gelmesi beklenmemiştir. Dolayısıyla uluslararası dengeler açısından Türkiye'nin asker göndermesine yönelik olumsuz bir engel ile karşılaşılmamıştır.

Uluslararası faktörler açısından değerlendirilmesi gereken bir diğer nokta ise uluslararası meşruiyet konusudur. Özellikle Sezer ve Arınç'ın 1 Mart tezkeresi

³⁹⁰ Sami Kohen, "Nasıl Karşılarlar", **Milliyet**, 16 Ağustos 2003.

öncesinde olduğu gibi 7 Ekim tezkeresine ilişkin olarak da uluslararası meşruiyetin sağlanması ve bu nedenle BM'den gelecek kararın beklenmesi gerektiğinde ısrarcı olması nedeniyle, uluslararası meşruiyet konusu önemli bir faktör haline gelmiştir.

5 Ağustos tarihinde Erdoğan başkanlığında Başbakanlıkta gerçekleştirilen geniş katılımlı toplantıda³⁹¹ Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Uğur Ziyal, Mart sonundan bu yana Irak'taki istikrar gücüne asker gönderilebileceği belirtilmesine rağmen bu süre boyunca Türkiye tarafından BM koşulunun hiç öne sürülmediğini belirtmiştir. Ziyal, bu nedenle şimdi BM kararı talep etmenin Türkiye'nin kendisini ABD nezdinde komik duruma düşüreceğini ve güvensizliğin artmasına neden olacağını ifade etmiştir.³⁹²

Toplantı sonucunda, BM kararı çıkması durumunda bunun olumlu bir durum olacağı, ancak ulusal çıkarların BM kararına bağlanması lüksüne sahip olunmadığı için Türkiye'nin yoluna BM kararı şartı olmaksızın devam etmesi gerektiği kararı alınmıştır.

14 Ağustos tarihinde BM tarafından alınan 1500 sayılı karar ise Irak'ta bir BM gücü oluşturulmasına onay vermemiş, ancak ABD işgal güçlerince atanan 25 kişilik Irak Geçici Hükümet Konseyi'ni onaylamıştır. BM'nin bu kararı Türkiye tarafından olumlu karşılanmış, karardan sonra Dışişleri Bakanlığı ve Genelkurmay Başkanlığı, "Bu karar sonrasında Irak'tan davet bekliyoruz. Askerin gidişi kolaylaştı"

³⁹¹ Toplantıya Genelkurmay Başkanı Hilmi Özkök, Dışişleri Bakanı Abdullah Gül, Milli Savunma Bakanı Vecdi Gönül, İçişleri Bakanı Abdulkadir Aksu, MİT Müsteşarı Şenkal Atasagun, Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Uğur Ziyal ve Müsteşar Yardımcısı Baki İlkin katılmıştır.

³⁹² Yetkin, **a.g.e.**, s.226.

değerlendirmesi yapmıştır.³⁹³ Bunun nedeni ise, konseyin bazı ülkelere davet yapmasını sağlayan bu kararın, Türkiye'nin asker göndermesinde de kolaylaştırıcı etki yapabileceği anlamına gelmesidir.

Öte yandan uluslararası faktörler açısından Irak konusundaki en büyük sorunlardan birisi, uluslararası kamuoyu olmuştur. ABD'nin Irak'a askeri müdahale gerçekleştirme kararı aldığı günden itibaren başlayan uluslararası tepkiler, özellikle küreselleşme, ABD ve savaş karşıtı bir uluslararası kamuoyu oluşmasına neden olmuştur. ABD'de ve dünyanın çeşitli yerlerinde sayısı on binlerle ifade edilen katılıma sahip çok sayıda savaş karşıtı gösteri düzenlenmiştir. Örneğin 15 Şubat 2003 tarihinde gerçekleştirilen “Irak'ta Savaşa Hayır” eyleminde 70 ülke ve 600 kentte aynı anda eylemler gerçekleştirilmiştir. 15 Şubat Dünya Barış Günü'nde ABD'ye yönelik gerçekleştirilen bu eyleme Londra, Berlin ve New York'ta 500'er bin; Roma'da ise 1 milyon kişi katılmıştır.³⁹⁴

ABD'ye yönelik bu tepkiler 20 Mart'ta başlayan savaş sonrasında artış göstermiş ve zaman zaman ABD'ye destek olan ülkelere de yönelmiş, dolayısıyla Türkiye de uluslararası kamuoyunun büyük tepkisiyle karşılaşmıştır.³⁹⁵

Aynı dönemde dünyanın çeşitli yerlerinde yayın yapan basın kuruluşları, Irak'taki savaşta ABD'nin karşısında dünya kamuoyunun bulunduğunu, süper gücün karşısında silah olarak barışı, adaleti ve insanlığın değerlerini savunan büyük bir

³⁹³ “BM Kararı Ankara'yı Rahatlattı”, **Radikal**, 15 Ağustos 2003.

³⁹⁴ “Dünya'da Barış Patladı”, **Radikal**, 16 Şubat 2003.

³⁹⁵ Uluslararası kamuoyunun Irak ile ilgili tepkilerine ve savaş karşıtı hareketlere ilişkin daha ayrıntılı bilgi için bkz. <http://www.kureselbarisveadalet.org>, Erişildiği tarih: 10 Ocak 2009.

gücün bulunduğu vurgulayan yayınlar gerçekleştirmiştir. Uluslararası kamuoyunun tepkileri o boyuta ulaşmıştır ki, 22 Ağustos 2003 tarihinde BM Genel Sekreteri Kofi Anan, Amerika ve İngiltere'nin Irak'ta yaptıklarına ilişkin olarak uluslararası kamuoyunu ikna etmemeleri halinde gelecekte büyük sorunlar yaşanacağını belirtmiştir.³⁹⁶

B. İdeoloji ve Ulusal Çıkarlar

Türk siyasal ve bürokratik hayatındaki hâkim ideoloji olan Atatürkçülük açısından bakıldığında, en temel ilke olan barışçılık ilkesine ilişkin bir analiz yapmak gerektiği ortaya çıkmaktadır. Barışçılık ilkesi ve “Yurtta Sulh Cihanda Sulh” düsturu doğrultusunda Türkiye, ABD’nin Irak’a müdahalesi çerçevesinde asker göndermenin her aşamasında, Türk askerinin bölgede barışçıl amaçlarla bulunacağını ve asıl amacının bölgedeki barış ve istikrara katkıda bulunmak olduğunu vurgulamıştır.³⁹⁷

Ulusal çıkarlar açısından göz önünde bulundurulması gereken en önemli unsur ise, Türkiye’nin Kuzey Irak’a ilişkin politikası bağlamında belirlediği “kırmızı çizgiler”dir. Kamuoyuna “kırmızı çizgiler” olarak yansıyan ve Türkiye’nin Irak politikasına ilişkin temel ilkelerini oluşturan noktalar, 27 Aralık 2002 günü gerçekleştirilen MGK toplantısında belirlenmiştir. Bunlara göre, Türkiye, Irak’ta bir savaş olması durumunda yeniden sınırlarına mülteci akını olacağı, PKK’nın bu ortamda Türkiye’ye yeniden sızarak silahlı eylemlere başlayacağı, Kuzey Irak’taki Kürt gruplar arasında olabilecek rekabet sonucu kargaşa çıkacağı, nihayet Kürtlerin

³⁹⁶ Başbakanlık Basın-Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü, “Dış Basında Irak” Bülteni, No: 12.

³⁹⁷ “Erdoğan: İşgal kuvveti değiliz”, **Radikal**, 8 Ekim 2003.

Kerkük'ü ele geçireceği endişesi taşımaktaydı ve bu durumların gerçekleşmesini kırmızı çizgiler olarak kabul ediyordu.³⁹⁸

Kırmızı çizgiler doğrultusunda, savaştan sonra özellikle Kuzey Irak'taki Kürt grupların faaliyetleri sonucunda Irak'ın toprak bütünlüğünün tehlikeye gireceği ve bundan dolayı hem Kuzey Irak'ta bulunan Türkmenlerin hak ve çıkarlarının zarara uğrayacağı hem de Türkiye'de yaşanan Kürt sorununun yeniden artış göstereceği gibi endişeler, Türkiye'yi savaş sonrası oluşan ortamda Irak'a asker göndererek bölgedeki barış ve istikrara katkı sağlamaya, böylece ulusal çıkarlarını korumaya yönlendirmiştir.³⁹⁹

Tezkan, tezkere konusunda asıl tartışılan konunun, uluslararası meşruiyet ile ulusal çıkarlar arasından hangisinin tercih edileceğine ilişkin olduğunu belirtmektedir.⁴⁰⁰ Uluslararası faktörler bölümünde değinildiği gibi uluslararası meşruiyet Irak'a asker gönderilmesi açısından önemli bir tartışma konusu olmuştur. Özellikle Sezer ve Arınç, uluslararası meşruiyetin sağlanması gerektiğinde ısrar ederek, BM'den gelecek kararın beklenmesini istemişlerdir.

Ancak 5 Ağustos'ta Başbakanlıkta gerçekleştirilen zirvede alınan karar doğrultusunda ulusal çıkarların sahip olduğu önem ve kırmızı çizgilerin taşıdığı kritik anlama odaklanılması nedeniyle, 12 Ağustos 2003'te Çankaya Köşkü'nde

³⁹⁸ Hürriyet Gazetesi 2003 yılı Almancağı.

³⁹⁹ Onur Öymen'e göre, kırmızı çizgiler olarak ifade edilen beklentiler doğrultusunda savaş sonrası ortamda, Irak'ın toprak bütünlüğü korunmalı, Türkmenlerin hakları ve çıkarları muhafaza edilmeli ve Kuzey Irak'a yerleşmiş bulunan 5.000 civarındaki terörist etkisiz hale getirilmeliydi (Onur Öymen, AKP Hükümetinin Dış Politikası, www.onuroymen.com/docs/yazilibasin139.doc, Erişildiği tarih: 14 Kasım 2008).

⁴⁰⁰ Mehmet Tezkan, "Meşruiyet mi Ulusal Çıkar mı", **Sabah**, 14 Ağustos 2003.

gerçekleştirilen zirveden sonra açıklanan bildiride “uluslararası meşruiyet” değil, “ulusal çıkarlar” vurgulanmıştır. Bu durum kamuoyunda, asker gönderilmesinin ancak Türkiye’nin ulusal çıkarlarının kabul edilmesi halinde mümkün olduğuna yönelik olarak ABD’ye bir mesaj şeklinde değerlendirilmesi gerektiği şeklinde yorumlanmıştır.⁴⁰¹

Kohen, devletlerin ulusal çıkar ile meşruiyet arasındaki zor tercihi, çoğu kez birinci şık lehinde yaptıklarını; bu bağlamda karar alıcıların Irak’a asker gönderilmesi konusuna da pragmatik bir gözle baktıklarını belirtmektedir.⁴⁰² Çankaya köşkünden yapılan açıklamada “Irak konusunun, eşgüdüm çalışmalarının ardından ulusal çıkarların gerektirdiği biçim ve ölçüde demokratik karar alma süreci içinde belirleneceğinin” belirtilmesi de bunun bir göstergesidir.⁴⁰³

Bila ise Hükümetin ve Genelkurmay’ın Irak’a asker gönderme eğilimini, “dolaylı stratejik tutum” olarak tanımlamaktadır. Bu görüşe göre 1 Mart tezkeresi sürecinde stratejik tutum olarak ABD’nin taleplerini kabul etme eğilimine giren hükümet, bu tutumunu Meclis kararına dönüştürememiştir. Öte yandan hükümet bugünkü koşulların asker göndermek açısından 1 Mart koşullarına göre “ehvenişer” sayılabileceği düşüncesinden yola çıkarak, bu kez dolaylı stratejik tutumla siyasi hedeflerin veya en azından bu hedeflere yakın sonuçların alınabileceği değerlendirmesini yapmış ve Irak’a asker gönderme kararı almıştır.⁴⁰⁴

⁴⁰¹ Taha Akyol, “Irak Meselesi”, **Milliyet**, 13 Ağustos 2003.

⁴⁰² Sami Kohen, “Pratik Yaklaşım”, **Milliyet**, 14 Ağustos 2003.

⁴⁰³ “Asker Kararı Hükümete Kaldı”, **Hürriyet**, 13 Ağustos 2003.

⁴⁰⁴ Fikret Bila, “Dolaylı Stratejik Tutum”, **Milliyet**, 17 Ağustos 2003.

C. Siyasal Yapı ve Bürokrasi

1. Yasama

Tezkerenin onaylanmasında tek yetkili kurum olan TBMM, Irak'a asker göndermeye ilişkin kararın oluşturulması sürecinde herhangi bir rol oynamamıştır. İktidar ve muhalefet partilerinin milletvekillerinden çeşitli tepkiler gelmesine rağmen, bu tepkiler karar alma sürecini etkilememiş, meclis karar alma süreci üzerinde bir rol oynayamamıştır.

Ancak asker göndermeye ilişkin olarak ABD ile yürütülen görüşmelerin her aşamasında, TBMM tarafından alınacak olan kararın önemli olduğu vurgulanmıştır. Bunun en önemli nedeni, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin kullanılmasına izin verme yetkisinin Anayasa'nın 92. maddesi doğrultusunda TBMM'de bulunmasıdır.

TBMM'ye sunulan bir yetki tezkeresinin kabul edilebilmesi için Anayasa'nın 96. maddesinde öngörülmüş olan salt çoğunluğun elde edilmiş olması gerekmektedir.⁴⁰⁵ Bu nedenle, daha önce meclise getirilen 1 Mart tezkeresinin geçmemiş olması, hükümet açısından tezkerenin meclise sunulmasına kritik bir önem kazandırmıştır.

Özellikle Meclis Başkanı Arıncı'nın tezkereye karşı olması, Erdoğan'ı zor durumda bırakan bir nokta olmuştur. Meclis Başkanı'nın yönettiği oturumlarda bile oy kullanamamasına rağmen, 1 Mart oylamasında Meclis İçtüzüğü'nün 70.

⁴⁰⁵ T.C. Anayasası 96. Madde 1. Fıkra: Türkiye Büyük Millet Meclisi, yapacağı seçimler dahil bütün işlerinde üye tamsayısının en az üçte biri ile toplanır. Türkiye Büyük Millet Meclisi, Anayasada başkaca bir hüküm yoksa toplantıya katılanların salt çoğunluğu ile karar verir; ancak karar yeter sayısı hiçbir şekilde üye tamsayısının dörtte birinin bir fazlasından az olamaz.

maddesini esnek işleterek kapalı oturum yapma görüşmelerini basına açık yapması, AKP milletvekillerinin muhalefet milletvekillerince yapılan konuşmalar⁴⁰⁶ sonucunda kamuoyu baskısına maruz kalma olasılığını doğurmuştur. Bu nedenle Erdoğan, Arınç'ın ikna edilmesine önem vermiştir.

İkna sürecinde başarılı olunduğunu ise Arınç'ın şu sözleri göstermektedir: “Koşullar 1 Mart öncesine göre farklıdır. O zaman toplum da ben de ABD askerinin Türk toprağına yerleşmesine tepki duyuyorduk. Oysa şimdi asker giderse, istikrara katkı sağlamak için, ulusal çıkarlar doğrultusunda gitmiş olacak.”⁴⁰⁷

Tezkerenin meclise sunulduğu tarihin de önemli olduğu belirtilmektedir. Bunun nedeni, 12 Ekim'de yapılacak AKP Kongresi öncesinde tezkereyi Meclis'e sunmanın, Irak'a asker gönderme fikrine karşı olan AKP milletvekilleri arasında da caydırıcı bir etkiye sahip olacağının hesaplanmış olabileceğidir.⁴⁰⁸

⁴⁰⁶ CHP Ankara Milletvekili Önder Sav, 1 Mart tarihindeki tezkere görüşmelerinde AKP Hükümeti'ne sert eleştirilerde bulunarak, “Bir tek Mehmetçiğin cesedi omuzlarda yükselirse sizi affetmeyiz, seçmen de affetmez” şeklinde konuşmuştur. Sav ayrıca, savaş karşıtı eylemlerde gördüğü bir pankartı hatırlatıp AKP'li milletvekillerine dönerek, “ABD'den korkmayın, Allah'tan korkun Allah'tan” diye hitap etmiştir. Bu konuşmalar AKP seçmenlerini de etkileyici ifadeler olduğu için, AKP milletvekilleri kamuoyu ve seçmen tepkisine maruz kalma baskısı altında kalmıştır. Önder Sav'ın konuşmasının tam metni için bkz. TBMM 22. Dönem 39. Birleşim Tutanakları, 1 Mart 2003. <http://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem22/yil1/bas/b039m.htm>, Erişildiği tarih: 20 Kasım 2008.

⁴⁰⁷ Murat Yetkin, “1 Mart'taki Şartlar Yok”, **Radikal**, 16 Ağustos 2003.

⁴⁰⁸ Murat Yetkin, “Dikkatli Adımlar”, **Radikal**, 7 Ekim 2003.

2. Yürütme

Yürütmenin çok başlılığı, Türk siyasal yaşamının her alanında olduğu gibi dış politika alanında da karşılaşılan temel sorunlardan birisi olarak kabul edilebilir.⁴⁰⁹ Dış politika oluşumu sürecinde bakanlar kurulunun yanı sıra cumhurbaşkanlığı makamının da etkili olması nedeniyle bu birimlerin her biri ayrı ayrı ele alınacaktır.

a) Cumhurbaşkanlığı

Cumhurbaşkanı Sezer, 1 Mart tezkeresi öncesinde olduğu gibi 7 Ekim tezkeresine ilişkin olarak da uluslararası meşruiyetin sağlanması gerektiğini, bu nedenle BM'den gelecek kararın beklenmesinin gerekliliğini vurgulamıştır.

12 Ağustos tarihinde Köşk'te yapılan bir zirvede ise özellikle Genelkurmay tarafından ortaya koyulan gerekçeler Sezer'in bu konudaki ısrarından vazgeçmesinde ve ulusal çıkarlar çerçevesinde bir karar alınması fikrine yakınlaşmasını sağlamıştır. Genelkurmay tarafından toplantıda, Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması, yani Kürt devleti kurulmaması, PKK'nın Türkiye açısından bir tehdit olmaktan çıkarılması ve ABD'yle ilişkilerin yeniden canlandırılması amacıyla Türkiye'nin Irak resminin dışında daha fazla kalmaması gerektiği vurgulanmıştır.⁴¹⁰

Uluslararası meşruiyet ısrarı nedeniyle “Köşk'ü ikna” zirvesi olarak adlandırılan toplantıda hükümet ve Genelkurmay'ın gerekçelerini dinleyen Cumhurbaşkanı Sezer, kararı Meclis'in vereceğini belirtmiştir. Zirveden çıkan en

⁴⁰⁹ Gencer Özcan, “Türk Dış Politikası'nda Oluşum Süreci ve Askeri Yapı”, (der.), Barry Rubin ve Kemal Kirişçi, **Günümüzde Türkiye'nin Dış Politikası**, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2002, s.21-22.

⁴¹⁰ Yetkin, **a.g.e.**, s.230.

önemli sonuç ise, Irak'a asker göndermek için Birleşmiş Milletler kararının beklenmeyeceğidir.⁴¹¹ Toplantı sonrasında Cumhurbaşkanlığı tarafından yapılan açıklamada uluslararası meşruiyet konusuna atıfta bulunulmaması, bunun yerine ulusal çıkarlara vurgu yapılması, Sezer'in hükümete dolaylı olarak destek verdiği şeklinde yorumlanmıştır.⁴¹²

b) Bakanlar Kurulu

Türkiye'de dış politika kararlarının oluşturulması ve yürütülmesi bakanlar kurulunun sorumluluğundadır. Bakanlar Kurulu'nun üyeleri, Anayasa'nın 112. maddesi uyarınca hükümetin genel siyasetinin, dolayısıyla dış politikanın yürütülmesinden birlikte sorumludur. Ancak dış politika kararları üzerinde etkili olan odakların dış politika sürecinde birlikte oynadıkları rollerin anlaşılabilmesi için bu aktörlerin fiili etkilerinin ve birbirleriyle karşılıklı ilişkilerinin de incelenmesi gereklidir.⁴¹³

(1) Başbakanlık

Başbakan Erdoğan'ın konuya yaklaşımı ve bu doğrultuda aldığı kararlar "Bireysel Faktörler" başlığı altında ele alınacağı için, Başbakanlık faktörünün konu açısından ne anlam ifade ettiği bu başlık altında ayrı olarak ele alınmayacaktır.

⁴¹¹ **Milliyet**, 13 Ağustos 2003.

⁴¹² Yetkin, **a.g.e.**, s.231; Fikret Bila, "Sezer'in Duruşu", **Milliyet**, 14 Ağustos 2003.

⁴¹³ Özcan, **a.g.e.**, s.23-25.

(2) *Dışışleri Bakanlığı*

Gül, Süleymaniye krizinin hemen ardından yaptığı sert çıkışta daha sonra ısrarcı olmamış, özellikle 22-26 Temmuz tarihleri arasında ABD'ye gerçekleştirdiği ziyaret sonucunda Irak'a asker gönderilmesi kararının meclisin takdirinde olduğunu belirterek, karara karşı olmadığını ifade etmiştir.

Gül'ün Washington ziyareti, Türkiye'nin 1 Mart ve sonrasında ortaya çıkan Süleymaniye krizi sonucunda ABD ile ilişkilerde ortaya çıkan hasarı gidermek amacıyla Irak'a asker gönderilmesi sürecini hızlandırmıştır. Bu durum, Gül'ün Ankara'ya dönüşünde BM kararının şart olmadığını ve asker gönderme kararının meclisten geçmesinin mümkün olduğunu belirtmesinden de anlaşılabilir.⁴¹⁴

Gül'ün BM kararlarına değil ulusal çıkarlara vurgu yaptığını şu cümlelerinde de görmek mümkündür: “Birleşmiş Milletler kararında biz başından beri çok ısrar ediyoruz. Yeni bir BM kararı pek çok şeyi kolaylaştırır, rahatlatır. Ama BM kararı çıkmayacaksa, onu da düşünmemiz gerekir... Güvenlik Konseyi üyesi ülkelerin çabaları var. Eğer onların çabaları yetmiyorsa, bizim çıkarımıza bakmamız lazım. Biz BM kararı bir taraftan olsun diye gayret ediyoruz, ama biz BM kararı için kilit ülke değiliz. Dolayısıyla olmuyormuş gibi de düşünülebilir.”⁴¹⁵

⁴¹⁴ Yetkin, **a.g.e.**, s.226.

⁴¹⁵ Murat Yetkin, “Gül: Asker Kararı Eylül'de Alınır”, **Radikal**, 13 Ağustos 2003.

(3) *Diğer Kurumlar*

Süleymaniye krizi ve izleyen süreçte dış politikayla doğrudan ilişkili olan kurumlar dışında diğer kurumların etkisinin bulunduğunu söylemek zordur. Süreç içerisinde Erdoğan, Gül ve Özkök dışında, konu ile ilgili önemli bir açıklama yaparak sürecin akışı üzerinde etkisi olan kişi ve kurumlar olduğu söylenemez.

Ancak birkaç noktaya dikkat çekmek yararlı olacaktır. 5 Ağustos 2003 tarihinde Başbakanlıkta gerçekleştirilen zirvede konuşan İçişleri Bakanı Aksu, Topluma Kazandırma Yasası'nı gündeme getirerek, yasanın terörle mücadelenin bir parçası olduğunu belirtmiştir. Bu doğrultuda Aksu, Türkiye'nin Kuzey Irak konusundaki kırmızı çizgilerinden birisi olan terör konusunda ABD ile her türlü işbirliğine açık olunması gerektiğini belirtmiştir.⁴¹⁶

Ayrıca Irak'taki durumun araştırılması ve Türk askerinin bölgede nasıl karşılanacağını incelenmesi için Ağustos ayının başında Irak'a gönderilen inceleme heyetinde Dışişleri ve Genelkurmay yetkililerinin yanında MİT görevlileri de yer almıştır. MİT Başkanı Atasagun 5 Ağustos'ta gerçekleştirilen Başbakanlık zirvesinde de yer alarak karar alma sürecine dâhil olmuştur.

Diğer kurumların söz konusu dönemde ABD ile ilişkiler veya Kuzey Irak konusunda önemli bir etkide bulunmadıkları söylenebilir.

⁴¹⁶ **Radikal**, 6 Ağustos 2003.

3. Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK)

Süleymaniye’de 11 Türk askerinin gözaltına alınması, TSK tarafından büyük bir tepkiyle karşılanmıştır ve yukarıda da belirtildiği gibi Özkök, bu olayın taraflar arasındaki en büyük güven bunalımına neden olacağını belirtmiştir.

ABD Merkez Kuvvetler Komutanlığı'nın Tampa'daki komuta devir teslim törenine katılmak üzere ABD'de bulunan Ege Ordu Komutanı Orgeneral Hurşit Tolon, Süleymaniye olayları üzerine Genelkurmay Başkanlığı'ndan gelen emirle, bu törene katılmayacağını ve Tampa'daki 2 Türk irtibat subayının da geri çekileceğini bildirmiştir.

Tolon, Türk askerlerinin yerlerinin ve sayılarının bilinmesine rağmen ABD'nin bu girişiminin, NATO müttefikliğine ve dostluğa sığmadığını ifade ederek, olayın ABD’nin bölgedeki bazı gruplarla birlikte hazırlamakta olduğu bir senaryonun parçasını oluşturduğunu belirtmiştir.⁴¹⁷

TSK’nın Süleymaniye olaylarına tepkisinin temelini, 6 Mayıs 2003 tarihinde ABD Savunma Bakan Yardımcısı Wolfowitz tarafından yapılan açıklamanın oluşturduğu söylenebilir.⁴¹⁸ Bu açıklamada Wolfowitz, Türkiye’nin ve özellikle de bazı kurumların ABD’yi hayal kırıklığına uğrattığını, bu kurumların başında da Türk Ordusu’nun geldiğini belirtmiş ve ordunun 1 Mart tezkeresi sırasında siyasi otoritelere daha fazla “yardımcı” olması gerektiğini öne sürmüştür.

⁴¹⁷ “Genelkurmay’dan ABD’ye Sert Tepki”, **Akşam**, 7 Temmuz 2003.

⁴¹⁸ Mehmet Ali Birand, Cengiz Çandar, “Paul Wolfowitz ile Röportaj”, **CNN Türk**, 6 Mayıs 2003.

Dolayısıyla Wolfowitz, Türkiye’ye yönelik eleştirilerinin merkezine TSK’yı koyarak, Türkiye’nin bir bedel ödemek zorunda olduğunu ve bu bedelin sorumlusunun da TSK olduğunu vurgulamıştır. Bu nedenle TSK başlangıçta, Süleymaniye olaylarının doğrudan kendisine yönelik olduğunu değerlendirmiş ve bu nedenle ABD’ye yönelik büyük bir tepki ortaya koymuştur.

Ancak olaylardan sonra oluşturulan ortak çalışma grubunun çalışmalarının tamamlanmasından sonra Genelkurmay 2. Başkanı Büyükanıt taraflar arasında güven bunalımından ziyade iletişim sorunları olduğunu görüldüğünü, bundan sonra eşgüdümüne gidileceğini belirtmiştir.⁴¹⁹

Süleymaniye olayları, Genelkurmay tarafından yapılan “Görüşmeler yararlı oldu” açıklamasından sonra kapatılmış⁴²⁰, ortak çalışma grubunun toplantılarından konu yeniden gündeme getirilmeksizin, önce BM kararı doğrultusunda elde edilecek uluslararası meşruiyet; ardından ise Türkiye’nin kırmızı çizgileri doğrultusunda tanımlanan ulusal çıkarlar çerçevesinde Irak’a asker gönderilmesi konusu üzerinde yoğunlaşmıştır.

TSK’nın Irak’a asker gönderilmesi konusuna ilişkin kamuoyuna yaptığı açıklama ise 10 Ağustos tarihinde gerçekleşmiştir. Birinci Ordu Komutanlığı’na atanan Büyükanıt bu tarihte açıkça “Irak’ta risk büyük ama komşumuzda yangın varsa gözümüzü kapatamayız, bigâne kalamayız” açıklamasını yapmıştır.⁴²¹

Wolfowitz’in 6 Mayıs tarihinde TSK’ya yönelttiği eleştiriyi de yanıtlayan Büyükanıt,

⁴¹⁹ “Güven Değil İletişim Krizi”, **Radikal**, 15 Temmuz 2007.

⁴²⁰ Yetkin, **a.g.e.**, s.224.

⁴²¹ Yetkin, **a.g.e.**, s.229.

TSK'nın liderlik görevini yerine getirmediği eleştirisinin yanlış olduğunu ve kimsenin TKS üzerinden siyaset yapmaması gerektiğini belirtmiştir.

Kısacası TSK'nın Süleymaniye krizinin hemen sonrasında Irak'a asker göndermeye ilişkin bir düşüncesi olduğunu söylemek zordur. Ancak zaman içerisinde, hükümet tarafından yapılan telkinler ve ABD ile gerçekleştirilen ortak çalışma grubu toplantıları sonrasında, özellikle de kendisine ABD tarafından daha önce yapılmış olan suçlamayı kabul etmediğini göstererek Türkiye'nin ulusal çıkarlarını korumak konusunda liderlik sorumluluğunu yerine getirdiğini vurgulamak amacıyla, Irak'a asker gönderilmesine sıcak baktığını açıkça belirtmeye başlamış; hatta sürecin ilerleyen günlerinde de bu konuyu sahiplenerek Cumhurbaşkanı'nı ve kamuoyunu ikna etmek için çalışmalar yapmıştır.

4. Milli Güvenlik Kurulu (MGK)

MGK'nın 1 Mart tezkeresinin çıkmamasında doğrudan bir etkisinin olduğunu söylemek mümkün olsa da⁴²², Süleymaniye krizi sonrasında yaşanan süreç üzerinde önemli bir etkisi olmamıştır. Hatta bu konuyla ilgili MGK'dan bir politika önerisi bile ortaya koyulmamıştır. Örneğin Süleymaniye baskınından sonra gerçekleştirilen ilk toplantı olan 25 Temmuz tarihli toplantıda Irak konusuna değinilmemiş, yapılan

⁴²² 1 Mart'taki tezkerenin TBMM'de oylanmasından önceki son MGK toplantısı, 28 Şubat 2003 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Daha önce planlandığı şekliyle parlamentonun 27 Şubat günü toplanıp tezkerenin görüşülmesi gerekirken, tezkerenin oylanması son dakikada alınan bir kararla 1 Mart tarihine ertelenmiştir. Yapılan yorumlarda, milletvekillerin tezkereyi kabul etmeye gönüllü olmamaları nedeniyle meclisin ikna edilmesi için MGK'nın görüşlerinden yararlanılması isteğinin oylamayı erteleme kararında rol oynadığı ve hükümetin tezkere kararını bir MGK kararı haline getirmekten yana olduğunu öne sürülmüştür. Ancak gerçekleştirilen toplantıda MGK, bu yönde bir tavsiye kararı almamış ve MGK tarafından yapılan açıklamada sadece toplantıda ele alınan konuların başlıklarına yer verilmiştir (28 Şubat 2003 tarihli MGK Toplantısı Basın Bildirisi, <http://www.mgk.gov.tr/Turkce/basinbildiri2003/28subat2003.html>, Erişildiği tarih: 20 Kasım 2008.)

açıklamada yalnızca “Ülkemizin güvenlik ve asayişini etkileyen iç ve dış gelişmeler... gözden geçirilmiş ve alınması gereken ek önlemler üzerinde durulmuştur” ifadesi kullanılmıştır.⁴²³

Ağustos ayında gerçekleştirilen toplantıda ise Irak’ta meydana gelen gelişmeler kapsamlı olarak ele alınmıştır. Yapılan açıklamada, Irak’ta barış ve istikrarın sağlanması ve Irak’ın yeniden yapılandırılması için uluslararası ortamda meydana gelen gelişmelerin değerlendirildiği belirtilerek, Türkiye’nin Irak’taki istikrarsızlığın bir an önce sona ermesini öncelikli politika hedefi olarak gördüğü vurgulanmıştır. Bu doğrultuda “ulusal yararlar” uygun politikalar izlenmesi gerektiği belirtilmiştir.⁴²⁴

Son olarak 19 Eylül tarihinde gerçekleştirilen toplantıda ise, ulusal çıkarların ve güvenliğin etkinlikle korunması amacıyla Irak’ın en kısa sürede ulusal birlik ve bütünlük içinde esenliğe kavuşması, ayrıca bölgede güvenlik ve istikrarın sağlanması yönünde Türkiye’nin verebileceği destek ele alınmıştır.⁴²⁵

D. Basın, Kamuoyu ve İş Dünyası

Türkiye’de de tüm dünyada olduğu gibi, Irak’a askeri müdahale konusunun gündeme geldiği ilk andan itibaren önemli bir kamuoyu tepkisi oluşmuştur. Bu tepki 1 Mart tezkeresinin geçmemesinin temel nedenlerinden birisi olarak kabul

⁴²³ 25 Temmuz 2003 tarihli MGK Toplantısı Basın Bildirisi, <http://www.mgk.gov.tr/Turkce/basinbildiri2003/25temmuz2003.html>, Erişildiği tarih: 20 Kasım 2008.

⁴²⁴ 22 Ağustos 2003 tarihli MGK Toplantısı Basın Bildirisi, <http://www.mgk.gov.tr/Turkce/basinbildiri2003/22agustos2003.html>, Erişildiği tarih: 20 Kasım 2008.

⁴²⁵ 19 Eylül 2003 tarihli MGK Toplantısı Basın Bildirisi, <http://www.mgk.gov.tr/Turkce/basinbildiri2003/19eylul2003.html>, Erişildiği tarih: 20 Kasım 2008.

edilmektedir. Kamuoyundaki tepkiden çekinen AKP milletvekillerinin, özellikle de seçimden yeni çıkmanın ürkekliği içerisinde tezkereye hayır oyu verdikleri söylenebilir.

2003 yılının Şubat ayında, dünyanın önde gelen araştırma şirketlerinden Strateji GFK tarafından gerçekleştirilmiş olan bir ankete göre Türkiye'de halkın yüzde 90'ı savaşa karşı bir tutum sergilemektedir. Aynı araştırmaya göre halkın yüzde 83'ü de Türkiye'nin Irak konusunda ABD ile birlikte hareket etmesine karşı çıkmaktadır.⁴²⁶

Özel'e göre kamuoyu, hükümetin asker gönderme arzusunun gerçekte ulusal çıkar kaygılarına değil, ABD'ye hoş görünme kaygısına bağlı olduğuna inandığı için, asker gönderme kararına yönelik tepki ortaya koymuştur. Özellikle Süleymaniye krizinin sonuçları, kamuoyunda oluşan bu tepkinin artmasına neden olan temel hususlardan birisi olmuştur.⁴²⁷

Süleymaniye krizi sonrasında hükümetin Irak'a asker göndermek üzere yeni bir tezkere için adımlar attığı günlerde de kamuoyundaki tepkiler artarak devam etmiştir. Yaklaşık 154 örgütün bir araya gelerek oluşturduğu "Irak'ta Savaşa Karşı Koalisyon", tezkerenin TBMM'de reddi sonrasında, yapılan etkinlikleri daha geniş insan grupları ve bireylere ulaşacak tarzda örgütlemek üzere Küresel Barış ve Adalet Koalisyonu'nu oluşturmuştur. Bu tepkiler 7 Ekim günü zirveye çıkmış, tezkere oylaması öncesinde ve sonrasında pek çok yerde eylem yapılmıştır. AKP Genel

⁴²⁶ "Türk Halkı Savaşa Karşı", **Radikal**, 16 Şubat 2003.

⁴²⁷ Soli Özel, "İtfaiye", **Sabah**, 14 Ağustos 2003.

Merkezi, TBMM, İstanbul Boğaziçi Köprüsü gibi yerler, tepkilerin ortaya koyulduğu yerlerden bazılarıdır.⁴²⁸

Basın kuruluşlarının ise tezkereye yönelik genel olarak olumlu veya olumsuz bir tavır sergilediğini söylemek mümkün değildir. Çeşitli basın-yayın kuruluşlarında tezkerenin çıkartılmasını savunan ve 1 Mart tezkeresinden ders alınması gerektiğini vurgulayan yayınlar yapıldığı gibi, Süleymaniye krizinin yarattığı ortamda yeni bir tezkerenin gönderilmesinin Türkiye'nin ulusal gurur ve uluslararası saygınlığına olumsuz etki yapacağını belirten yayınlar da yapılmıştır. Bu nedenle basın yayın kuruluşlarının alınan karar üzerinde olumlu ya da olumsuz bir etki yaptığının belirtilmesi yanlış olacaktır.

İş dünyası kuruluşları ise Irak'a asker gönderme konusunda farklı görüşlere sahip olmuşlardır. TOBB sürecin başından itibaren, Türkiye'nin Irak'a asker göndermesi ve Irak'ta bulunması yanlısı olmuştur. 1 Mart tezkeresini destekleyen TOBB, 7 Ekim tezkeresine de destek vermiştir. TÜSİAD ile MÜSİAD ise süreç içerisinde görüş değiştirmiştir. 1 Mart tezkeresini savunan TÜSİAD, 7 Ekim tezkeresine karşı çıkmış, asker gönderilmemesi gerektiğini vurgulamıştır. MÜSİAD ise 1 Mart tezkeresine karşı çıkmasına rağmen 7 Ekim tezkeresini destekleyen bir tutum sergilemiştir. Her iki kurum da görüşlerinde olan değişimin nedenini, gelinen noktanın farklı olmasıyla açıklamıştır.⁴²⁹

⁴²⁸ “Her Yerde Tezkere Protestosu”, **Radikal**, 8 Ekim 2003.

⁴²⁹ Oya Berberoğlu, “Tezkere ve İş Dünyası”, **Akşam**, 9 Ekim 2003.

IV. Bireysel Faktörler: Erdoğan'ın Liderlik Açısından Analizi

Çalışmanın birinci bölümünde, liderlerin dış politika açısından değerlendirilebilmesi amacıyla Hermann ve diğerleri tarafından geliştirilmiş olan yaklaşım ortaya koyulmuştu. Bu bölümde ise söz konusu kriterler kullanılarak Erdoğan'ın değerlendirmesi yapılacak ve dış politika açısından nasıl bir liderlik tipi sergilediği belirlenmeye çalışılacaktır. Bu değerlendirme, Erdoğan'ın Süleymaniye krizi ve 7 Ekim tezkeresi sürecinde sergilediği dış politika ele alınarak ve “Siyasi engellerle başa çıkma”, “bilgiye açıklık” ve “motivasyon” kriterleri kullanılarak gerçekleştirilecektir.

A. Siyasi Engellerle Başa Çıkma

Birinci bölümde ele alındığı gibi, siyasi engellere meydan okuyan liderler, karşılaştıkları sorunlara daha hızlı çözümler bularak sorunun üstesinden daha rahat gelmektedir. Siyasi zamanlama becerisi ve uzlaşma arayışı gibi özelliklere sahip olan liderlerin ise çevrelerindeki tepkilere daha duyarlı ve kamuoyunun görüşleri doğrultusunda karar almaya daha eğilimli oldukları kabul edilmektedir.⁴³⁰

Genel olarak bakıldığında bir karar alıcının önündeki en önemli siyasi engellerden birisinin siyasi muhalefet olması beklenmektedir. Ancak 7 Ekim tezkeresi örneğinde, mecliste bulunan tek muhalefet partisi olan CHP'nin sergilediği muhalefetin, alınacak olan kararı etkileyebilecek boyutta olmadığı söylenebilir. Bunun en önemli nedeni, AKP'nin tezkere kararını tek başına alabilecek meclis çoğunluğuna sahip olmasıdır.

⁴³⁰ Hermann ve diğerleri, **a.g.e.**, s.91.

Cumhurbaşkanı ve meclis başkanının tutumları da diğer siyasi engeller olarak kabul edilebilir. Ancak gerek Sezer gerekse de Arınç, daha önceki bölümlerde belirtildiği gibi, özellikle 5 ve 12 Ağustos'ta gerçekleştirilen iki toplantıdan hükümetin iradesi sonucu ikna edilebilmiştir.

Uluslararası ve ulusal kamuoyları ise, en yoğun baskı ortaya koyan siyasi engeller olarak ortaya çıkmaktadır.⁴³¹ Özellikle ulusal kamuoyu 1 Mart tezkeresinde etkisini ortaya koymuş, AKP milletvekillerinin tezkere karşıtı oy kullanmasına neden olmuştur. 7 Ekim tezkeresine giden süreçte de kamuoyunun savaş karşıtlığı artarak devam etmiş, bu baskıya rağmen Erdoğan kamuoyunun tepkisine meydan okuyarak tezkere kararını almıştır.

En önemli siyasi engel olarak kabul edilebilecek olan parti içi muhalefet ise Erdoğan'ı en çok zorlayan engellerden birisi olmuştur. Örneğin AKP Dışişleri Komisyonu Başkanı Mehmet Dülger, ABD'nin Irak'ta "işgalci" olduğunu vurgulayarak, Irak halkının telef olmasına neden olacak bir şeyin içine girilmemesi gerektiğini belirtmiştir. Dülger, BM devreye sokulmaksızın ve uluslararası meşruiyet sağlanmaksızın Türkiye'nin Irak'a asker göndermesinin doğru olmayacağını savunmuştur.⁴³²

TBMM İdare Amiri Abdullah Çalışkan ise, "ABD'nin Irak'tan tasını tarağını toplayıp gitmesi" gerektiğini belirterek, böyle bir durumda Irak'a asker

⁴³¹ Tufan Türeñç, "Tezkerede İkinci Bir Şok Hükümetin Koltuğunu Sallar", **Hürriyet**, 15 Ağustos 2003.

⁴³² <http://www.evrensel.net/03/07/23/politika.html>, Erişildiği tarih: 25 Kasım 2008.

gönderilmesinin, ABD'nin bekçiliğinin yapılması anlamına geleceğini vurgulamıştır. Gaziantep Milletvekili Nurettin Aktaş, tezkere gelirse 1 Mart'ta olduğu gibi yine karşı çıkacağını belirtirken, İstanbul Milletvekili Emin Şirin, “askerimizin kafasına çuval geçirilirken”, yeni bir tezkerenin getirilmesinin hükümet için çok büyük bir sükutu hayal olacağını ifade etmiştir.⁴³³

Kısacası, önündeki en büyük iki siyasi engel olan kamuoyu ve parti içi muhalefet karşısında Erdoğan, uzlaşma arayışı içinde bir tutum sergilememiş ve her iki engele de meydan okuyarak, kendisine gelecek tepkilerin karar alma sürecinde caydırıcı bir unsur olmasını engellemiştir.

Örneğin Erdoğan'ın 12 Ekim'de yapılacak AKP Kongresi öncesinde tezkereyi Meclis'e sunarak⁴³⁴, bu durumun Irak'a asker gönderme fikrine karşı olan AKP milletvekilleri arasında caydırıcı bir etkiye sahip olacağını hesaplamış olduğu söylenebilir.⁴³⁵ Ayrıca Erdoğan, tezkere oylaması öncesi yapılan grup toplantısında, “Bugün elimizi taşın altına koymazsak yarın hiçbir şekilde söz sahibi olamayız”⁴³⁶ şeklinde konuşarak tezkere kararının alınmaması durumunda ulusal çıkarların zedeleneyecek olmasından dolayı milletvekillerinin de sorumlu olacağını belirtmiştir. Dolayısıyla söz konusu kararda uzlaş sağlanıp sağlanmaması değil ulusal çıkarların korunup korunmamasının önemli olduğunu vurgulamıştır. Böylece Erdoğan aynı

⁴³³ <http://www.evrensel.net/03/07/23/politika.html>, Erişildiği tarih: 25 Kasım 2008.

⁴³⁴ “Ve Tezkere Geçti”, **Radikal**, 8 Ekim 2003.

⁴³⁵ Tezkerenin kabul edilmesinden sonra Sabah Gazetesi Ankara Temsilcisi Muharrem Sarıkaya'ya konuşan bir AKP milletvekili, Erdoğan'ın oylamadan önceki hafta, tezkereye ret oyu veren milletvekillerinin zaman içinde partiden tasfiye edileceğini söylediğini belirtmiştir. Bkz. Muharrem Sarıkaya, “Hükümetin Pazarlık Kozu”, **Sabah**, 8 Ekim 2003.

⁴³⁶ “Erdoğan: İşgal Kuvveti Değiliz”, **Radikal**, 8 Ekim 2003.

zamanda, grup kararı olmaksızın parti disiplinini sağlayarak liderliğini de ispatlamıştır.⁴³⁷

Sonuç olarak Erdoğan, Süleymaniye krizi ve 7 Ekim tezkeresi sürecinde siyasi engellere boyun eğmemiş, aksine Irak’a asker gönderme kararını alırken bu engellere meydan okumuştur.

B. Bilgiye Açıklık

Liderlerin dış kaynaklardan gelen bilgiye ne kadar açık olduğu, liderlik stilinin belirlenmesindeki diğer bir önemli husustur. Erdoğan açısından bu konu değerlendirildiğinde iki noktaya dikkat çekmek gerekmektedir. Birincisi, Erdoğan’ın dış politika konusunda birlikte çalıştığı danışmanlardır. Erdoğan’ın iktidara gelişinden bu yana en çok tartışılan konulardan birisi danışmanların seçimi ve danışmanlara verilen yetkilerin fazlalığı olmuştur.

Erdoğan’ın en önemli danışmanlarından Ömer Çelik, onun bilgiye açık oluşunu “interaktiflik” kavramı ile açıklamakta ve teyit etmektedir. Ona göre Erdoğan, siyasi çizgisi interaktif olarak oluşmuş bir liderdir ve “Erdoğan siyaseti” aşağıdan yukarıya dinamiklerle oluşmuştur.⁴³⁸ Kısacası Erdoğan kararlarının oluşması sürecinde dışarıdan gelen verilere oldukça önem vermekte, kararlarını alırken dış girdileri göz önünde bulundurmaktadır.

⁴³⁷ Soli Özel, “Kumar mı, Risk mi, Strateji mi?”, **Sabah**, 9 Ekim 2003.

⁴³⁸ Ömer Çelik, “Erdoğan Siyaseti”, **Yeni Şafak**, 21 Temmuz 2001.

Çalışmanın ikinci bölümünde de belirtildiği gibi, dış politikaya ilişkin bir değerlendirme yapıldığında Erdoğan'ın dört danışmanının dikkat çektiği görülmektedir. Davutoğlu, Zapsu, Bağış ve Çelik, dış politika konusunda Erdoğan'ın fikirlerinde en çok etkiye sahip olmuş olan danışmanlarıdır. Yaşar Yakış ve Şaban Dişli ise zaman zaman Erdoğan'ın dış politika konularında önemli rol oynamıştır.

Süleymaniye krizi sürecinde danışmanların ABD'ye Irak politikasına ilişkin taahhütlerde bulunduğu bahsedilmektedir. Örneğin 2003 yılında yaşanan Irak krizi ve tezkere görüşmeleri sırasında Türkiye'nin Washington Büyükelçiliği görevini yürüten Faruk Loğoğlu, Amerikan tarafının yaptığı ve tezkerenin geçmemesinde etkili olan hataların başında, Türk resmi makamlarının verdiği mesajlar yerine “*back-channel* (arka kanal)” olarak adlandırılan Erdoğan'ın danışmanlarının “Tezkere geçecek” yönünde verdiği mesajlara itibar etmelerinin geldiğini açıklamıştır.⁴³⁹

Ancak Erdoğan'ın bütün danışmanlarının Irak'a askeri müdahale konusunda aynı düşünceye sahip olduğunu söylemek mümkün değildir. Örneğin Davutoğlu, bölgedeki belli başlı ülkelerle görüşmek suretiyle Irak'ın ABD ile zıtlasmaktan caydırılabileceğini savunmaktaydı. Davutoğlu'na göre böylece ABD'nin müdahalesi ve dolayısıyla Türkiye'nin zor durumda kalması engellenebilirdi.⁴⁴⁰

Bu görüş özellikle 1 Mart tezkeresi döneminde dikkate alınmış, Gül çeşitli bölge ülkeleriyle görüşerek uzlaşma zemini aramaya çalışmıştır. Erdoğan da

⁴³⁹ “Tarihi Krizin Ortasındaki Büyükelçi Faruk Loğoğlu Perde Arkasında Yaşananları Milliyet'e Anlattı” Yazı Dizisi, **Milliyet**, 11-13 Eylül 2006

⁴⁴⁰ Yetkin, **a.g.e.**, s.113.

başlangıçta bu düşünceye sahipken, özellikle Irak Savaşı'nın ABD tarafından kazanılması sonrasında Türkiye'nin de ulusal çıkar algılamasının değişmesi neticesinde Irak'a asker göndermeye sıcak bakmıştır. Bunda koşulların değişmesinin ve Irak'ta bir siyasi yönetimin bulunmamasının da etkisinin olduğu söylenebilir.

Kısacası Erdoğan, birbirinden temel noktalarda farklı düşüncelere sahip danışmanlarla çalışmış, karar alma sürecinde farklı görüşleri dinleyerek koşullara en uygun olan kararı almaya çalışmıştır.

Bilgiye açıklık açısından önemli olan ikinci husus ise, Erdoğan'ın kendi dar çevresinin dışından gelen bilgilere ne kadar açık olduğudur. Bu noktada da verilebilecek güzel bir örnek, Irak'a asker gönderilmesine ilişkin kararın alınması sürecinde Dışışleri, Genelkurmay ve MİT yetkililerinin rapor hazırlamak üzere Irak'a gönderilmesidir.

Erdoğan, Irak'a asker gönderme sürecine ilişkin Irak'ta incelemelerde bulunmak üzere, Dışışleri Bakanlığı, MİT ve Genelkurmay yetkililerinden oluşan bir heyeti Irak'a göndererek bir rapor hazırlamalarını talep etmiştir. Hazırlanan rapora göre ise Irak halkının bölgede yabancı asker istemediği, ancak Türk askerine daha sıcak baktığı belirtilmiştir. Bu durum, Türk askerinin Irak'ta istikrarı sağlamak amacıyla gönderilmesi düşüncesine olumlu bir katkı yapmıştır.⁴⁴¹

⁴⁴¹ “Gelirse Türkler Gelsin”, **Milliyet**, 13 Ağustos 2003; “Asker Irak'a Ekim'de Gidiyor”, **Hürriyet**, 16 Ağustos 2003.

Kohen de bu noktaya dikkat çekerek, Erdoğan'ın Irak'a asker gönderme konusunda kararını aceleye getirmek istememesinin doğru bir yaklaşım olduğunu belirtmektedir. Erdoğan'ın önce bütün ilgili kurumların ve birimlerin görüşlerini aldığını, gereken sondajların yerinde yapıldığını ve kararın kapsamlı bir değerlendirmeden sonra verildiğini belirtmektedir.⁴⁴²

Bu iki husus birlikte ele alındığında, Erdoğan'ın karar alma sürecinde dışarıdan gelen bilgilere açık olduğu ve karar almadan önce mevcut farklı görüşleri ve verileri mümkün olduğunca inceleyerek en uygun çözümü bulmaya çalıştığı söylenebilir. Dolayısıyla Erdoğan'ın, bilgi toplamaya ve önemli kişilerle istişarelerde bulunmaya önem verdiği için, Hermann ve diğerlerinin “bilgiye açıklık” değişkenine ilişkin olarak belirttiği ikinci tip lider grubunda değerlendirilmesi gerekmektedir.

C. Motivasyon

Siyasi liderlerin içsel veya dışsal etkenler doğrultusunda motive oldukları birinci bölümde belirtilmişti. Buna göre içsel motivasyon bir ideoloji veya bir grup çıkarından; dışsal motivasyon ise ortamdaki kişilerden belirli bir geri dönüş (kabul, onay, güç, destek, takdir, statü, vb.) almak arzusundan kaynaklanmaktadır.⁴⁴³

Erdoğan'ın Irak'a askeri müdahale konusunda ABD ile birlikte davranma kararını nasıl aldığı incelendiğinde, motivasyon açısından bunun iki temel nedeni bulunduğunu söylemek mümkündür. Bunlardan birincisi ABD ile seçimden önce

⁴⁴² Sami Kohen, “Ya Evet Ya Hayır”, *Milliyet*, 2 Ağustos 2003.

⁴⁴³ Hermann ve diğerleri, *a.g.e.*, s.93.

kurduğu ve bu çalışmanın ikinci bölümünde ayrıntılarıyla ortaya koyulmuş olan iyi ilişkileri sürdürme isteği; ikincisi dış politikaya önem verdiğini göstererek iç politikada kendisine yönelik şüpheleri ortadan kaldırma ve meşruiyet sağlama niyetidir.

Erdoğan daha önce de belirtildiği gibi seçimden önce ve sonra ABD'nin üst düzey yöneticileri ile defalarca görüşmüştür.⁴⁴⁴ Kimilerine göre bu görüşmeler sonucunda Erdoğan ABD'ye özellikle Irak'a askeri müdahaleye yönelik bir takım taahhütlerde bulunmuştur.⁴⁴⁵ Bu nedenle meclise girmediği dönemde bile ABD taleplerini karşılamak üzere Gül hükümeti üzerinde yönlendirici rol oynamış, ancak daha önce de belirtilen çeşitli nedenlerle 1 Mart tezkeresi mecliste kabul edilmemiştir.

Erdoğan bu nedenle 1 Mart tezkeresinden sonra da ABD'ye verdiği taahhütleri yerine getirmek için girişimlerde bulunmuş, hatta Süleymaniye krizinden önce de Irak'ta bulunan ABD kuvvetlerine askeri destek katkısı önerilmesini sağlamıştır. Süleymaniye krizinden sonra da, diğer bütün karar alıcılar ilk tepkilerinde sert çıkışlar yaparak ABD ile ilişkilerin gözden geçirilmesi gerektiğini ima ederken, Erdoğan bu olayın ABD ile ilişkilere zarar vermemesi gerektiğini vurgulamıştır. Bu nedenle 7 Ekim'e giden süreçte Erdoğan'ın ilk ve en önemli motivasyonunun ABD'ye verdiği taahhütler olduğu söylenebilir.

⁴⁴⁴ Yetkin, **a.g.e.**, s.109.

⁴⁴⁵ İnal Batu, **Dış Politika Kıskaçında Türkiye**, İstanbul, Pegasus Yayınları, 2006.

İkinci olarak Erdoğan, dış politikayı AKP'nin meşruiyetini sağlamaya yönelik bir araç olarak kullanmıştır. AKP'ye ve Erdoğan'a yöneltlen en büyük eleştirilerden birisi, Milli Görüş geleneğinin devamı oldukları yönündedir. Erdoğan Milli Görüş geleneğinden koptuğunu vurgulamak için "Milli Görüş gömleğini çıkarttık" ifadesini kullanmış olsa da, yaşanan değişimin toplumsal ve siyasi olarak kabul edilebilmesi için bunu kanıtlamak gereği duymuştur.

Bunu yolu olarak ise Milli Görüş düşüncesinin karşıt olduğu en önemli konu olan Batı ile ilişkiler kullanılmıştır. Erdoğan AB ve ABD ile yakın ilişkiler kurarak toplumsal ve siyasi meşruiyet kazanmaya çalışmış, bir yandan AB ile müzakerelerin başlaması için çalışmalar yaparken diğer yandan da ABD ile ilişkilerin iyi olabilmesi için o dönem açısından tek yol olan Irak'a asker göndermeyi seçmiştir. Bunda başarılı olduğunu ve çabalarının ABD tarafından takdir edildiğini ise önce Ocak 2004 tarihinde kendisine Amerikan Yahudi Kongresi tarafından verilen cesaret ödülü; daha sonra ise Sea Island (ABD)'deki toplantıda 2004 yılının aynı ayında açıklanan BOP'a ABD tarafından eşbaşkan olarak layık görülmesi doğrultusunda tespit etmek mümkündür.

Kısacası Erdoğan Irak'a asker gönderme konusunda bu iki unsur doğrultusunda motive olmuş ve kararı alırken bu noktalar önem taşımıştır. Bu nedenle Erdoğan'ın Irak'a asker gönderilmesine ilişkin dış politika kararını dışsal motivasyon faktörleri doğrultusunda aldığı söylenebilir.

SONUÇ

Bu çalışmada, Dış Politika Analizi yaklaşımı doğrultusunda Recep Tayyip Erdoğan'ın liderlik özellikleri ele alınmıştır. İnsanı psikolojik ve sosyolojik bakımdan koşullanmış biçimiyle anlamaya çalışan DPA kapsamında geliştirilmiş çeşitli analiz modellerinden birisi olan Hermann ve diğerlerinin liderlik analizi yöntemi, bir dış politika krizi doğrultusunda liderlerin dış politika karar alma süreçlerinin incelenmesi yoluyla liderlik tipleriyle ilgili tespitlerin yapılmasına olanak sağladığı için, Erdoğan'ın liderlik özelliklerinin analiz edilmesinde bu yöntem kullanılmıştır.

Çalışmanın en önemli sonuçlarından birisi, Süleymaniye krizi ve 7 Ekim tezkeresi sürecinde izlediği karar alma süreci doğrultusunda Erdoğan'ın “Karizmatik lider” özelliklerine sahip olduğudur. Siyasi engellerle başa çıkma, bilgiye açıklık ve motivasyon unsurları doğrultusunda bir değerlendirme yapıldığında, Erdoğan'ın 7 Ekim tarihinde Irak'a asker gönderme tezkeresini meclise sunma kararında siyasi engellere meydan okuyan, bilgiye açık ve dışsal motivasyona sahip bir lider olduğu ortaya çıkmaktadır. Tablo-2'ye göre bu veriler ışığında bir değerlendirme yapıldığında, Erdoğan'ın karizmatik lider kategorisine girdiği görülmektedir.

Karizmatik liderlerin en temel özelliklerinin, içsel ya da dışsal faktörler doğrultusunda belirlemiş oldukları hedeflerine iç politikadaki diğer karar alıcıları da angaje etmeye çalışmak olduğu söylenebilir. Bu sayede diğer karar alıcıları da sürece

dâhil edebilen karizmatik liderler, hedeflerini gerçekleştirebilmelerine kolaylık sağlayan kuvvetli bir desteğe sahip olmaktadır.⁴⁴⁶

Erdoğan da bu doğrultuda, göreve gelmeden önce gündemine aldığı konulardan en önemlisi olan ABD ile iyi ilişkiler sürdürmek ve Irak'ta ABD'ye destek olmak amacıyla Süleymaniye krizi ve 7 Ekim tezkeresi sürecinde diğer karar alıcıları, yani Genelkurmay Başkanlığı, Dışışleri Bakanlığı, Cumhurbaşkanı ve Meclis Başkanı'nı sürece dâhil etmeye çalışmış, özellikle Süleymaniye krizinin hemen ardından ABD ile ilişkiler açısından olumsuz görüşlere sahip olan Genelkurmay Başkanlığı ve Dışışleri Bakanlığı'nın süreci sahiplenmesini sağlamıştır. Bunda başarılı olduğunu gösteren en önemli nokta, Cumhurbaşkanı Sezer'in ikna edilmesi sürecinde doğrudan Erdoğan'ın değil, süreci sahiplenilen Genelkurmay Başkanlığı ve Dışışleri Bakanlığı'nın rol oynamış olmasıdır.

Karizmatik liderlerin diğer bir özelliği, içinde bulundukları kriz ortamını kendi lehlerine çevirmeyi becerebilmeleridir. Böylece kendi amaçlarına ulaşabilmek için en elverişli yolları kendisine sunan bilgileri ve görüşleri araştırarak, bu bilgi ve görüşler doğrultusunda kendi amaçlarına ve kararlarına meşruiyet kazandırmaktadır. Dolayısıyla bu tip liderlerin bilgiye açık olarak konuya ilişkin mümkün olan her türlü veriyi hesaba dâhil ettikleri, ancak daha sonra bu verileri seçici bir şekilde kullanarak kendi amaçlarına hizmet eden veriler doğrultusunda etrafındakileri ve kamuoyunu yönlendirdikleri söylenebilir.

⁴⁴⁶ Hermann ve diğerleri, **a.g.e.**, 95-96.

Karizmatik bir lider olarak Erdoğan, Süleymaniye baskını sonrasında içinde bulunduğu durumdan yararlanarak durumu kendi lehine çevirmek konusunda oldukça başarılı olmuştur. Baskından sonra oluşan ortamı, ABD ile bozulmuş olan ilişkileri yeniden şekillendirmek için bir fırsat olarak görmüş ve bu fırsatı değerlendirmeyi bilmiştir. Bu doğrultuda Irak’a asker gönderilmesi durumunda iç ve dış ortamdan nasıl tepkiler gelebileceğini araştırmış, çeşitli uzmanların görüşlerinden yararlanmış ve sonunda tezkerenin meclise sunulmasına karar vermiştir.

Karizmatik liderlere ilişkin yapılabilecek belki de en ilginç yorum, bu tip liderlerin hata yapmaktan kaçınmak ve hedeflerine ulaşabilmek için çok ince ve hassas bir strateji izledikleri ve bu nedenle bir sonraki adımlarını tahmin etmenin zor olmasıdır.⁴⁴⁷ Erdoğan, Süleymaniye krizi ve 7 Ekim tezkeresi sürecinde aldığı karar açısından hassas bir strateji izlemiş, iç kamuoyunda oluşan ABD düşmanlığına rağmen arkasındaki siyasi desteği riske etmekten kaçınmayarak koşulları kendi lehine çevirmekte başarılı olmuştur.

Karizmatik liderler üzerine yapılmış diğer bazı araştırmalar da Erdoğan’ın liderlik özelliklerinin anlaşılmasına yardımcı olabilir. Örneğin Halis Çetin, karizmatik liderlerin toplumla içselleştiğini; bir ideolojinin, bir dinin, bir geleneksel iktidarın, kısaca bir meşruiyetin bir kişide cisimleştiğini belirtmektedir. Bu yaklaşıma göre, karizmatik liderin kamuoyu gözündeki algılanma biçimi, eşsiz bir tarihsel, toplumsal ve siyasal misyon ile örtüşmektedir.⁴⁴⁸

⁴⁴⁷ Hermann ve diğerleri, **a.g.e., s.97.**

⁴⁴⁸ Halis Çetin, “Demokratik Meşruiyet Versus Karizmatik Meşruiyet”, **Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt. 27, No. 1, Mayıs 2003, s.91.

Erdoğan örneğinde de toplumun bazı kesimlerinin İslamcı, diğer bazı kesimlerinin muhafazakâr, hatta kimilerinin de demokrat ve liberal görüşlerinin lider üzerinde cisimleştiği, bu nedenle karizmatik lider olmanın getirdiği güçle Erdoğan'ın hem iç, hem de dış politikada hareket sahasını genişletebildiği görülmektedir. Erdoğan'ın bu denli geniş bir meşruiyet zeminine sahip olmasının nedenleri İkinci Bölüm'de ayrıntılarıyla açıklanmıştır. İslamcı geçmişi, hitabet yeteneği, 28 Şubat süreci sonrasındaki demokratik açılımları ve çeşitli nedenler doğrultusunda ortaya çıkan özellikle mağduriyetinden kaynaklanan nedenler, Erdoğan'ın bir dış politika meselesine ilişkin aldığı kararı, iç siyasi engellere ve kamuoyunun onaylamamasına rağmen uygulamaya koyabilmesinin en önemli çıkış yollarından birisidir.

Kendisini “Organik lider”⁴⁴⁹ olarak tanımlayan Erdoğan, içinden geldiği halkın dilinden anlayan bir liderdir. Bu açıdan hem kamuoyunun talep ve beklentilerini tahmin edebilmekte, hem de gerektiği zaman kamuoyunu kendi iç ve dış politika amaçları doğrultusunda yönlendirebilmektedir. Erdoğan bu sayede iktidara geldikten sonra da birçok konuda önemli adımlar atarak Türkiye'nin siyasi ve ekonomik yapısını, ayrıca dış politikasını değiştiren ve dönüştüren bir lider olmuştur.

Çalışmanın ikinci bölümünde ortaya koyulduğu gibi Erdoğan'ın, Siyasal İslam'ın “sistemle uzlaşma” ihtiyacının bir ürünü olarak nitelendirilebileceği gerçeği de hesaba katıldığında, bu uzlaşmayı korumak amacıyla karizmatik liderlik yeteneği

⁴⁴⁹ İbrahim Ethem Deveci, **Recep Tayyip Erdoğan: Bu Şarkı Burada Bitmez**, İstanbul, Nesil Yayınları, 1998, s.53.

sayesinde Süleymaniye Krizi'ne rağmen 7 Ekim tezkeresi kararının alınması sürecinde belirleyici olmuş, liderlik özellikleri nedeniyle bu amacını gerçekleştirmekte başarılı olmuştur.

Bu çalışmadan çıkartılabilecek diğer bir sonuç, karizmatik liderlerin Türk dış politikası karar alma mekanizması üzerinde belirleyici olabileceği ve diğer faktörlere rağmen bu politikayı yönlendirmekte başarılı olabileceği gerçeğidir. Süleymaniye krizinde görüldüğü gibi iç siyasi aktörler, bürokrasi ve iş dünyasından 7 Ekim tezkeresinin çıkartılmasına ciddi bir muhalefet olduğu halde Erdoğan, tezkerenin meclise gönderilmesi kararını almış ve Türk dış politikası açısından belirleyici olmuştur. Dolayısıyla, Erdoğan'ın liderlik özelliklerine sahip liderlerin Türk dış politikasında belirleyici olması muhtemeldir.

Çalışmanın sonuçlarından bir diğeri, Erdoğan'ın gerçekten siyasi ve kişisel olarak bir değişim geçirdiğidir. 28 Şubat sürecinde Milli Görüş'ten Muhafazakâr Demokrasi'ye doğru bir değişim geçiren Erdoğan'ın bu çalışmada ele alınan laiklik, demokrasi ve hukuk devleti kriterleri açısından yaşadığı değişimin tutarlılığı, bu değişime ilişkin eleştiri ve şüphelerin yersiz olduğuna işaret etmektedir. Bu değişime ilişkin hususlar İkinci Bölüm'de ayrıntılarıyla ele alınmıştır. Bu bölüm aynı zamanda bir diğer amacı da Erdoğan'ın değişimine ilişkin mevcut tartışmaların ötesine geçerek değişim sürecini ve sonuçlarını kategorik olarak ortaya koymaya çalışmıştır.

Alman Frankfurter Allgemeine gazetesinde Erdoğan'ın artık yalnızca son derece dar bir kesim tarafından İslamcı olarak damgalandığını, laikçi seleflerinin

hepsinden çok daha fazla demokrasi savunuculuğu yapmakta olduğunu belirten bir makale, bu çalışmanın söz konusu değişime ilişkin olarak vardığı sonucu da özetler niteliktedir.⁴⁵⁰

Bu tezin bir diğer sonucu ise, Erdoğan'ın yaşadığı siyasi ve kişisel değişiminin bir uzantısı olarak, dış politika anlayışının geçirdiği değişimdir. Erdoğan'ın bir Milli Görüşçü olarak temelde karşı çıktığı Batı (özelde ABD ve AB) ve İsrail ile ilişkiler, anti-Siyonizm ve Kıbrıs karışıklığı gibi konulara yukarıda belirtilen değişim sürecinden sonra tamamen farklı bakmakta olduğu görülmektedir.

Bu sonuç bölümünün yazılması sırasında Erdoğan'ın, Suriye sınırındaki mayınlı bölgenin İsrail tarafından temizlenmesi ile ilgili anlaşmaya yönelik olarak "İsraillilere, Yahudilere peşkeş çekilecek" şeklindeki eleştirilere verdiği yanıt da bu argümanı pekiştirir niteliktedir: "Bu kadar basit mi küresel sermaye, şu dinden, bu dinden geldi diye 'Eyvah Türkiye elden gidiyor' demek. Bu faşizan bir yaklaşımın sonucuydu. Bu hatalara zaman zaman biz de düştük ama akliselimle düşününce, şöyle bir başımızı iki elimizin arasına aldığımızda hakikaten ne yanlışlar yapmışsınız diyorsunuz."⁴⁵¹

Son olarak, karizmatik liderlikle ilgili bazı noktalara dikkat çekmek yerinde olacaktır. Karizmatik liderlikle ilgili Hermann'ın geliştirdiği açıklamaların yanında, bu liderlik türünü tanımlamak için kullanılan birçok farklı yaklaşım geliştirilmiştir.

⁴⁵⁰ Reiner Hermann, **Frankfurter Allgemeine**, 1 Ağustos 2004.

⁴⁵¹ "Başbakan Erdoğan'dan Tarihi Eleştiri", **Radikal**, 24 Mayıs 2009.

Karizmatik liderliğe ilişkin ilk teori'nin Weber tarafından ortaya koyulmuştur.⁴⁵²

Weber, bu çalışmasında karizmayı bir otorite kaynağı olarak ele almıştır.

Weber'den bu yana çok sayıda siyasetçinin ve sosyal bilimcinin karizmayı tanımlamaya ve karizmanın neden ve sonuçlarını belirlemeye çalıştıkları görülmektedir.⁴⁵³ Çeşitli yazarların bakış açılarına göre farklılaşmakla birlikte, bugün üzerinde genel bir uzlaşıya varılmış bir tanım vermek gerekirse karizma, liderin nitelik ve davranışları; liderliğin yer aldığı durum ya da koşullar ve toplumun gereksinimlerinin etkisiyle oluşan bir güç olarak tanımlanabilir.⁴⁵⁴

Karizmatik liderlik çalışmalarında Robert House'ın yaklaşımı dikkat çekicidir. House, karizmatik liderlerin üç temel özelliği olduğunu belirtmektedir. Bunlar, yüksek bir özgüvene sahip olma, yüksek bir etkileme gücü ve baskın olma ihtiyacı duyma ve son olarak kendi inançlarının ahlaki yönden doğru olduğuna diğerlerini güçlü bir şekilde ikna etme olarak özetlenebilir.⁴⁵⁵

⁴⁵² Weber'in karizmatik otorite ile ilgili görüşleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Alan Brayman, **Charisma And Leadershin in Oraanizations**, London, Sage Publications, 1992, s.23-30.

⁴⁵³ Bunların en önde gelenleri arasında Friedrich (1961), Marcus (1961), Berger (1963), Friedland (1964), Shils (1965), Kunter (1965), Dow (1969), Mc Intosh (1970), Cohen (1972), Bromley ve Shupe (1979), Fine (1982), Galanter (1982) ve Willner (1984) gibi isimler sayılabilir. Ayrıntılı bilgi için bkz: Gary Yukl, **Leadership in Organizations**, Üçüncü Basım, NJ, Prentice Hall Inc. Englewood Clitia, 1994, s.318.

⁴⁵⁴ Tanıl Kılınç, Karizmatik Liderlik: Tanımları ve Olumlu-Olumsuz Yönleri, <http://www.merih.net/m2/lid/karizmatik.htm>, Erişildiği tarih: 04.05.2009.

⁴⁵⁵ Robert House, C. Marlene Fiol ve Drew Harris, "Charismatic Leadership: Strategies for Effecting Social Change", 1999, http://leadership.wharton.upenn.edu/1_change/publications/House/Charismatic%20Leadership%20-%20House%20.doc, Erişildiği tarih: 10 Mayıs 2009.

Bernard Bass ise House'un kuramına ek olarak, karizmatik liderlerin halkın coşku ve macera duygusunu harekete geçirerek halkta tutum ve davranış değişimi gerçekleşmesini teşvik ettiklerini belirtmektedir.⁴⁵⁶

Karizmatik liderliğin ortaya çıkışının genellikle kriz koşullarının sonucu olması dikkat çekicidir. Tarihe mal olmuş “karizmatik” liderler incelendiğinde çok önemli iki nokta göze çarpmaktadır. Bunlardan birincisi Atatürk, Gandhi, Castro, Hitler, M.Luther King gibi büyük karizmatik liderlerin çoğunun ülkelerinin olumsuz koşullarında ortaya çıktığı gerçeğidir. İkinci olarak ise demokrasi ile karizma arasında çoğunlukla ters yönde bir ilişki olduğu öne sürülebilir. Demokrasinin bir anlayış ve gelenek olarak yerleşmediği, düzensizlik ve karmaşanın büyük ölçüde hüküm sürdüğü toplumlarda karizmatik liderlerin çok daha fazla sayıda ortaya çıktığı görülmektedir.⁴⁵⁷

Ayrıca, karizmatik lider olarak kabul edilen pek çok lider incelendiğinde bazılarının toplumlarını refaha götürmelerine karşılık, bazılarının ise gerek kendi toplumları gerekse de insanlık açısından son derece olumsuz sonuçlara götürdükleri bir gerçektir. Tarih incelendiğinde her iki duruma da çok sayıda örnek bulmak mümkündür. Atatürk Türk toplumu için olumlu bir tarihsel dönüşümü simgelerken, Hitler Alman toplumunu felakete sürükleyen bir lider olmuştur.

Bu veriler ışığında bu çalışmada Erdoğan'ın olumlu ya da olumsuz bir karizmatik lider olup olmadığı üzerine bir tespit yapılmadığı gözden

⁴⁵⁶ Bernard M. Bass, **Leadership and Performance Beyond Expectations**, New York, Free Press, 1985, s.31.

⁴⁵⁷ Kılınç, a.g.e.

kaçırılmamalıdır. Erdoğan'ın kişisel dönüşümü temelinde ve Süleymaniye krizi sürecinde sergilediği karar alma davranışı çerçevesinde ortaya çıkan liderlik tipinin bir analizi olan bu çalışmanın, Erdoğan'ın yalnızca dış politika açısından sergilediği liderlik özelliklerini analiz ettiği gözden kaçırılmamalıdır.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

- Akdoğan, Yalçın, **AK Parti ve Muhafazakâr Demokrasi**, İstanbul, Alfa Yayınları, 2004.
- Akpınar, Hakan, **28 Şubat: “Postmodern” Darbenin Öyküsü**, Ankara, Ümit Yayıncılık, 2001.
- Allison, Graham T. ve Zelikow, Philip, **Essence of Decision: Explaining the Cuban Missile Crisis**, İkinci Basım, New York, Longman, 1999.
- Allison, Graham T., **The Essence of Decision: Explaining the Cuban Missile Crisis**, Glenview, Scott, Foresman and Company, 1971.
- Altunışık, Meliha Benli ve Tür, Özlem, **Turkey: Challenges of Continuity and Change**, London and New York, Routledge, Contemporary Middle Eastern Series, 2005.
- Arat, Yeşim, **Political Islam in Turkey and Women’s Organisations**, İstanbul, Tesev, 1999.
- Bal, İdris, (der.), **21. Yüzyılda Türk Dış Politikası**, Üçüncü Basım, Ankara, Lalezar Kitabevi, 2006.
- Balkan, Neşecan ve Savran, Sungur, (der.), **Sürekli Kriz Politikaları**, İstanbul, Metis Yayınları, 2004.
- Baltaş, Acar, **Ekip Çalışması ve Liderlik**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2000.
- Barber, James D., **The Presidential Character: Predicting Performance in the White House**, Englewood Cliffs, New Jersey, Prentice Hall, 1977.

- Bass, Bernard M., **Leadership and Performance Beyond Expectations**, New York, Free Press, 1985
- Batu, İnal, **Dış Politika Kıskaçında Türkiye**, İstanbul, Pegasus Yayınları, 2006.
- Bölük, Mehmet, **El Tayyip: Rüzgârdan Kasırgaya**, İstanbul, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 2002.
- Bölükbaşı, Deniz, **1 Mart Vakası: Irak Tezkeresi ve Sonrası**, Dördüncü Basım, İstanbul, Doğan Kitap, 2008.
- Brayman, Alan, **Charisma And Leadershin in Oraanizations**, London, Sage Publications, 1992.
- Brecher, Michael, **The Foreign Policy System Of Israel Setting, Images, Process**, London, Oxford University Press, 1972.
- Caldwell, Dan ve McKeown, Timothy, (der.), **Diplomacy, Force and Leadership: Essays in Honor of Alexander George**, Boulder, Westview Press, 1993.
- Clarke, Michael ve White, Brian, (der.), **Understanding Foreign Policy: The Foreign Policy Systems Aproach**, Aldershot, Edward Elgar Publishing, 1989.
- Cottam, Richard, **Foreign Policy Motivation: A General Theory and a Case Study**, Pittsburgh, University of Pittsburgh Press, 1977.
- Çakır, Ruşen ve Çalmuk, Fehmi, **Recep Tayyip Erdoğan: Bir Dönüşüm Öyküsü**, İstanbul, Metis Yayınları, 2001.
- Çakır, Ruşen, **Ne Şariat Ne Demokrasi, RP'yi Anlamak**, İstanbul, Metis Yayınları, 1994.
- Çalmuk, Fehmi, **Kod Adı: İHL**, Ankara, Merdiven Yayınları, 2004.
- Davutoğlu, Ahmet, **Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu**, İstanbul, Küre Yayınları, 2003.

- Deveci, İbrahim Ethem, **Recep Tayyip Erdoğan: Bu Şarkı Burada Bitmez**, İstanbul, Nesil Yayınları, 1998.
- Dindar, Cemal, **Bi'at ve Öfke: Recep Tayyip Erdoğan'ın Psikobiyografisi**, İstanbul, Telos Yayınları, 2007.
- Dougherty, James E. ve Pfaltzgraff, Jr. Robert L., **Contending Theories of International Relations, A Comprehensive Survey**, Üçüncü Basım, New York, Harper Collins Publishers, 1990.
- East, Maurice A., Salmore, Stephen A. ve Hermann, Charles F., (der.), **Why Nations Act**, Beverly Hills, Sage, 1978.
- Ergin, Feridun, **Uluslararası Politika Stratejileri**, İstanbul, İÜ İktisat Fakültesi Yayınları, 1974.
- Evans, Graham ve Newnham, Jeffrey, **The Dictionary of World Politics: A Reference Guide to Concepts, Ideas and Institutions**, Simon & Schuster, 1990.
- Farrell, R. B., (der.), **Approaches in Comparative and International Politics**, Evanston, IL, Northwestern University Press, 1966.
- Fuller, Graham E. ve Lesser, Ian O., **Kuşatılanlar: İslam'ın ve Batı'nın Jeopolitiği**, İstanbul, Sabah Kitapları, 1996.
- Fuller, Graham E., **Yeni Türkiye Cumhuriyeti**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2008.
- George, Alexander L., **Presidential Decision Making in Foreign Policy: The Effective Use of Information and Advice**, Boulder, CO, Westview Press, 1980.
- Gerger, M. Emin, **Belediyelerden İktidara Refah**, İstanbul, Cemre, 1996.
- Goodwin, Geoffrey L. ve Linklater, Andrew, **New Dimensions in World Politics**, London, Croom Helm, 1975.

- Gülalp, Haldun, **Kimlikler Siyaseti: Türkiye'de Siyasal İslam'ın Temelleri**, İstanbul, Metis Yayınları, 2003.
- Güngör, Nasuhi, **Yenilikçi Hareket**, Beşinci Basım, Ankara, Elips Kitabevi, 2005.
- Güngör, Nasuhi, **Yenilikçi Hareket**, Beşinci Basım, Ankara, Elips Kitabevi, 2005.
- Habermas, Jürgen, **The Theory of Communicative Action**, London, Beacon Press, 1981.
- Hermann, Charles F., Kegley, Charles W. ve Rosenau, James N., (der.), **New Directions in the Study of Foreign Policy**, Boston, Allen and Unwin, 1987.
- Hermann, Margaret G., (der.), **A Psychological Examination of Political Leaders**, New York, The Free Press, 1977.
- Hermann, Margaret G., “Leader Personality and Foreign Policy Behaviour”, (der.), James N. Rosenau, **Comparing Foreign Policies: Theories, Findings and Methods**, New York, Sage-Halsted, 1974.
- Hill, Christopher, **The Changing Politics of Foreign Policy**, New York, Palgrave MacMillan, 2003.
- Holsti, K.J., **International Politics, A Framework For Analysis**, İkinci Basım, London, Prentice/Hall International, 1974.
- Holsti, Ole R., **The Operational Code as an Approach to the Analysis of Belief Systems. Final Report to the National Science Foundation, Grant No. SOC 75-15368**, Durham, NC, Duke University, 1977.
- Hudson, Valerie M., **Foreign Policy Analysis: Classic and Contemporary Theory**, Maryland, Rowman & Littlefield Publishers, Inc., 2007.
- Janis, Irving, **Victims of Groupthink**, Boston, Houghton Mifflin Company, 1972.

- Jervis, Robert, **Perception and Misperception in International Politics**, New Jersey, Princeton University Press, 1976.
- Kant, Immanuel, **Perpetual Peace and Other Essays**, (çev.), T. Humphery, Indianapolis, Hackett, 1983.
- Kaplan, Morton A., **System and Process in International Relations**, Essex, ECPR Press, 2005.
- Kaplan, Sefa, **Recep Tayyip Erdoğan**, İstanbul, Doğan Kitap, 2007.
- Khong, Yuen Foon, **Analogies at War: Korea, Munich, Dien Bun Phu and the Vietnam Decision of 1965**, Princeton, Princeton University Press, 1992.
- Larrabee, Stephen, **Turkey As a US Security Partner**, Santa Monica, Rand, 2008.
- Lasswell, Harold D., **Psychopathology and Politics**, Chicago, University of Chicago Press, 1930; ve Joseph de Rivera, **The Psychological Dimension of Foreign Policy**, Ohio, Charles E. Merrill Publishing, 1968.
- Learcher, Charles O. ve Said, Abdul A., (der.), **Concepts of International Politics**, İkinci Basım, Englewood Cliffs, New Jersey, Prentice Hall, 1970.
- Leites, N., **The Operational Code of the Politburo**, New York, McGraw-Hill, 1951.
- Machiavelli, Niccolo, **The Prince**, Montana, Kessinger Publishing, 2004.
- Mango, Andrew, **Türkiye ve Türkler: 1938'den Günümüze**, İkinci Basım, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2005.
- Morgenthau, Hans J. ve Thompson, Kenneth, **Politics Among Nations**, Altıncı Basım, New York, McGraw-Hill, 1985.
- Morgenthau, Hans J., **Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace**, New York, Alfred A. Knopf, 1978.

- Neack, Laura, **The New Foreign Policy: U.S. and Comparative Foreign Policy in the 21st Century**, Lanham, Rowman and Littlefield Publishers, 2002.
- Pamuk, Muhammed, **Yasaklı Umut: Recep Tayyip Erdoğan**, İstanbul, Birey, 2001.
- Plano, Jack C. ve Olton, Roy, **The International Relations Dictionary**, Essex, Longman, 1988.
- Preston, Thomas, **The President and His Inner Circle: Leadership Style and the Advisory Process in Foreign Policy Making**, New York, Columbia University Press, 2001.
- Rosati, Jerel, **The Politics of Bureaucracy**, Üçüncü Basım, New York, Longman, 1981.
- Rosecrance, Richard N., **Action and Reaction in World Politics**, Boston, Little, Brown, 1963.
- Rosenau, James N., (der.), **International Politics and Foreign Policy**, New York, Free Press, 1969.
- Rosenau, James N., **The Scientific Study of Foreign Policy**, İkinci Basım, New York, Nichols Pub. Co., 1980.
- Rubin, Barry ve Kirişçi, Kemal, (der.), **Günümüzde Türkiye'nin Dış Politikası**, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2002
- Schelling, Thomas, **The Strategy of Conflict**, Cambridge, Harvard University Press, 1960.
- Simon, Herbert A., **Administrative Behaviour**, New York, MacMillan, 1959.
- Simon, Herbert A., **Models of Bounded Rationality: Empirically Grounded Economic Reason**, Volume 3, Cambridge, MIT Press, 1997.

- Smith, Steve, Hadfield, Amelia ve Dunne, Tim, (der.), **Foreign Policy: Theories, Actors, Cases**, London, Oxford University Press, 2008.
- Snyder, R. C., Bruck, H. W. ve Sapin, B., **Decision-Making as an Approach to the Study of International Politics**, Foreign Policy Analysis Project Series No. 3. New Jersey, Princeton University Press, 1954.
- Sönmezoğlu, Faruk, (der.), **Değişen Dünya ve Türkiye**, Birinci Basım, İstanbul, Bağlam Yayınları, 1996.
- Sönmezoğlu, Faruk, **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**, İkinci Basım, İstanbul, Filiz Yayınları, 1995.
- Sprout, Harold ve Sprout, Margaret, **Man-Milieu Relationship Hypotheses in the Context of International Politics**, Princeton NJ, Princeton University Press, 1956.
- Sprout, Harold ve Sprout, Margaret, **The Ecological Perspective on Human Affairs**, Princeton NJ, Princeton University Press, 1965.
- Uzel, İlhan ve Duru, Bülent, (der.), **AKP Kitabı: Bir Dönüşümün Öyküsü**, Ankara, Phoenix Yayınevi, 2009.
- Waltz, Kenneth, **Theory of International Politics**, New York, McGraw Hill, 1979.
- Weber, Max, **The Theory of Social and Economic Organization**, (çev.), A. M. Henderson ve Talcott Parsons, New York, The Free Press, 1947.
- Wellmer, Albrecht, **Zur Dialektik von Moderne und Postmoderne. Vernunftkritik nach Adorno**, Frankfurt, Suhrkamp, 1985.
- Yanardağ, Merdan, **Bir ABD Projesi Olarak AKP**, İstanbul, Siyah Beyaz Yayınları, 2007.
- Yavuz, M. Hakan, (der.), **The Emergence of a New Turkey: Democracy and the AK Parti**, Salt Lake City, The University of Utah Press, 2006.

- Yavuz, M. Hakan, **Islamic Political Identity in Turkey**, Oxford, Oxford University Press, 2005.
- Yetkin, Murat, **Tezkere: Irak Krizinin Gerçek Öyküsü**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2004.
- Yılmaz, Turan, **Tayyip: Kasımpaşa'dan Siyasetin Ön Saflarına**, Ankara, Ümit Yayıncılık, 2001.
- Yukl, Gary, **Leadership in Organizations**, Üçüncü Basım, NJ, Prentice Hall Inc. Englewood Clitia, 1994.
- Yüksel, Erkan, **Medya Güvenlik Kurulu**, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları No: 1551, 2004.

MAKALELER

- Aydın, Mustafa, "Uluslararası İlişkilerde Yaklaşım, Teori ve Analiz", **SBF Dergisi**, 51/1-4, 1996.
- Bal, İdris, "Türkiye-ABD İlişkileri ve 2003 Irak Savaşı'nın Önemi", (der.), İdris Bal, **21. Yüzyılda Türk Dış Politikası**, Üçüncü Basım, Ankara, Lalezar Kitabevi, 2006, s.150-184.
- Buğra, Ayşe, "Dini Kimlik ve Sınıf: Bir MÜSİAD ve Hak-İş Karşılaştırması", (der.), Neşecan Balkan ve Sungur Savran, **Sürekli Kriz Politikaları**, İstanbul, Metis Yayınları, 2004, s.126–147.
- Çetin, Halis, "Demokratik Meşruiyet Versus Karizmatik Meşruiyet", **Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt. 27, No. 1, Mayıs 2003.

- Çınar, Menderes, “AKP ve İslami Hareketler: Defansif ve Dağıtıcı İktidar Kardeşliği”, (der.), İlhan Uzgel ve Bülent Duru, **AKP Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu**, Ankara, Phoenix Yayınevi, 2009, s.307-315.
- Dağı, İhsan D., “The JDP: Identity, Politics, and Discourse”, (der.), M. Hakan Yavuz, **The Emergence of a New Turkey: Democracy and the AK Parti**, Salt Lake City: The University of Utah Pres, 2006.
- Doğan, A. Ekber, “Siyasal Yansımalarıyla İslamcı Sermayenin Gelişme Dinamikleri ve 28 Şubat Süreci”, **Mülkiye Dergisi**, Cilt:30, Sayı:252, Güz 2006, s.47-68.
- Eriş, Oğuz, "Körfez Krizi ve Türkiye'de Karar Alma Süreci", (der.), Faruk Sönmezoğlu, **Değişen Dünya ve Türkiye**, Birinci Basım, İstanbul, Bağlam Yayınları, 1996, s.249-267.
- Erkmen, Serhat, “Temmuz’dan sonra Türkiye’nin Kuzey Irak’taki Askeri Varlığı”, **Stratejik Analiz**, Ağustos 2003, s-48-52.
- Fırat, Melek, “AKP Hükümetinin Kıbrıs Politikası”, (der.), İlhan Uzgel ve Bülent Duru, **AKP Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu**, Ankara, Phoenix Yayınevi, 2009, s.439-462.
- Fuller, Graham E., “Turkey’s Strategic Model: Myths and Realities”, **The Washington Quarterly**, Yaz 2004.
- Garrison, Jean A., "Foreign Policy Analysis in 20/20: A Symposium", **International Studies Review**, 5, 2003, s.155-202.
- George, Alexander, “The Operational Code: A Neglected Approach to the Study of Political Leaders and Decision Making” **International Studies Quarterly** No: 23, 1969, s.190-222.

- Girdner, Eddie J., “The Greater Middle East Initiative: Regime Change, Neoliberalism and US Global Hegemony”, **The Turkish Yearbook of International Relations**, N. 36, 2005, s.37-71.
- Goldgeier, J.M., ve Tetlock, P.E., "Psychology and International Relations Theory", **Annual Review of Political Science**, 4, 2001, s.67-92.
- Gözen, Ramazan, “Türkiye'nin 1. Körfez Savaşı Politikası: Aktif Politika ve Sonuçları", (der.), İhsan Dağı, **Türk Dış Politikasında Gelenek ve Değişim**, Ankara, Siyasal Kitabevi, 1998, s. 179-216.
- Göztepe, Ece, “Amerika’nın İkinci Irak Müdahalesinin Uluslararası Hukuk ve Türkiye’nin Bu Savaşa Katılımının Türk Anayasa Hukuku Açısından Değerlendirmesi ya da Haklı Savaş’ın Haksızlığı Üzerine”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, 2004/3, s.79-103.
- Gülalp, Haldun, “Whatever Happened to Secularization? The Multiple Islams in Turkey”, **South Atlantic Quarterly**, 103: 2/3, 2003.
- Gürkaynak, Esra Çuhadar ve Taner, Binnur Özkeçeci, “Decisionmaking Process Matters: Lessons Learned from Two Turkish Foreign Policy Cases”, **Turkish Studies**, 5:2, s. 43-78.
- Hagan, Joe D., “Regimes, Political Oppositions and the Comparative Analysis of Foreign Policy”, (der.), Charles F. Hermann, Charles W. Kegley ve James N. Rosenau, **New Directions in the Study of Foreign Policy**, Boston: Allen and Unwin, 1987.
- Heper, Metin ve Toktaş, Şule, “İslam, Modernity and Democracy in Contemporary Turkey: The Case of Recep Tayyip Erdogan”, **The Muslim World**, Volume 93, Nisan 2003, 157-185.

- Hermann, Charles F., “Decision Structure and Process Influences on Foreign Policy”, (der.), Maurice A. East, Stephen A. Salmore ve Charles F. Hermann, **Why Nations Act**, Beverly Hills: Sage, 1978, s.69-102.
- Hermann, Margaret G. ve Preston, Thomas, “Presidents, Advisors and Foreign Policy: The Effect of Leadership Style on Executive Arrangements”, **Political Psychology**, Vol. 15, No. 1, 1994, s.75-96.
- Hermann, Margaret G. ve diğerleri, “Who Leads Matters: The Effects of Powerful Individuals”, **International Studies Review**, c. III, No: 2, 2001, s.83-131.
- Hermann, Margaret G., "How Decision Units Shape Foreign Policy: A Theoretical Framework", **International Studies Review**, c. III, No: 2, 2001, s. 47-81.
- Hermann, Margaret G., “Leaders and Foreign Policy Decision Making”, (der.), Dan Caldwell ve Timothy McKeown, **Diplomacy, Force and Leadership: Essays in Honor of Alexander George**, Boulder: Westview Press, 1993.
- Hill, Fiona, “Seismic Shifts in Eurasia: The Changing Relationship Between Turkey and Russia and its Implications for the South Caucasus”, **Journal of Southeast European & Black Sea Studies**, 3, 3, 2003, s.55-75.
- Holsti, Ole R., “Cognitive Process Approaches to Decision-Making”, **American Behavioral Scientist**, Vol. 20, No. 1, September / October 1976, s.11-36.
- Hudson, Valerie M. ve Vore, Christopher S., “Foreign Policy Analysis Yesterday, Today and Tomorrow”, **Mershon International Studies Review**, 39, 1995, s.209-238.
- Hudson, Valerie M., “Foreign Policy Analysis: Actor-Specific Theory and the Ground of International Relations”, **Foreign Policy Analysis**, Yıl: 2005, Sayı: 1.

- Hudson, Valerie M., “The History and Evolution of Foreign Policy Analysis”, (der.), Steve Smith, Amelia Hadfield ve Tim Dunne, **Foreign Policy: Theories, Actors, Cases**, London, Oxford University Press, 2008.
- Kahneman, Daniel ve Tversky, Amos, "Prospect Theory: An Analysis of Decision under Risk", **Econometrica**, XLVII, 1979, s.263-291.
- Kaygusuz, Özlem, “Türkiye-AB İlişkilerinin ‘Möbius’ Şeridi: AKP Reformculuğu ve AB Çokkültürlülüğü”, (der.), İlhan Uzgel ve Bülent Duru, **AKP Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu**, Ankara, Phoenix Yayınevi, 2009, s.410-438.
- Keller, Jonathan W., “Constraint Respecters, Constraint Challengers, and Crisis Decision Making in Democracies: A Case Study Analysis of Kennedy versus Reagan”, **Political Psychology**, Vol:26, No:6, 2005, s.835-867.
- Koçak, Kıvanç, “Kasımpaşalı Haylaz: Merkez Sağda Yeni Umut”, **Birikim**, Sayı: 147, 2001, s.53-59.
- Levy, Jack S., “An Introduction to Prospect Theory”, **Political Psychology**, 13, 1992, s.171-186.
- Loğoğlu, Faruk, “Türkiye-ABD İlişkileri: Bugün, Yarın”, **Stratejik Analiz**, Kasım 2006, s.35-43.
- Norton, A. Richard, “Takdim”, Graham E. Fuller, **Yeni Türkiye Cumhuriyeti**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2008.
- Nye, Joseph S., “Transnational and Transgovernmental Relations”, (der.), Geoffrey L. Goodwin ve Andrew Linklater, **New Dimensions in World Politics**, London, Croom Helm, 1975, s.36-53.

- Öniş, Ziya, “The Political Economy of Turkey’s Justice and Development Party”, (der.), M. Hakan Yavuz, **The Emergence of a New Turkey: Democracy and the AK Parti**, Salt Lake City: The University of Utah Press, 2006, s.207-234.
- Özcan, Gencer, “Türk Dış Politikası’nda Oluşum Süreci ve Askeri Yapı”, (der.), Barry Rubin ve Kemal Kirişçi, **Günümüzde Türkiye’nin Dış Politikası**, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2002, s.19-62.
- Putnam, Robert D., "Diplomacy and Domestic Politics: The Logic of Two-level Games", **International Organization**, 42, 1988.
- Rosati, Jerel A., “The Power of Human Cognition in the Study of World Politics”, **International Studies Review**, c. II, No. 3, 2000.
- Rosenau, James, “Pre-theories and Theories of Foreign Policy”, (der.), R. B. Farrell, **Approaches in Comparative and International Politics**, Evanston, IL: Northwestern University Press, 1966.
- San, Coşkun, “Yasallık ve Meşruluk Ölçütleri Açısından AKP”, (der.), İlhan Uzel ve Bülent Duru, **AKP Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu**, Ankara, Phoenix Yayınevi, 2009, s.126-138.
- Schafer, Mark, “Issues in Assessing Psychological Characteristics At a Distance: An Introduction to the Symposium”, **Political Psychology**, C. 21, No: 3, 2000.
- Shapiro, M.J., ve Bonham, G.M., “Cognitive Process and Foreign Policy Decision Making”, **International Studies Quarterly**, Vol. 17, No. 2, (June 1973), s.147-174.
- Stein, Janice Gross, “Foreign Policy Decision-Making: Rational, Psychological and Neurological Models”, (der.), Steve Smith, Amelia Hadfield ve Tim Dunne, **Foreign Policy: Theories, Actors, Cases**, London, Oxford University Press, 2008, s.101-116.

- Uzgel, İlhan, “Dış Politikada AKP: Stratejik Konumdan Stratejik Modele”, (der.), İlhan Uzgel ve Bülent Duru, **AKP Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu**, Ankara, Phoenix Yayınevi, 2009, s.357-380.
- Verba, Sidney, "Assumptions of Rationality and Non-Rationality in Models of the International System", **World Politics**, Vol. 14, No. 1, The International System: Theoretical Essays, Ekim 1961, s.93-117.
- Verba, Sidney, “Assumptions of Rationality and Non-Rationality in Models of the International System”, (der.), James N. Rosenau, **International Politics and Foreign Policy**, New York, Free Press, 1969.
- Walker, Stephen, “The Motivational Foundations of Political Belief Systems: A Reanalysis of the Operational Code Construct” **International Studies Quarterly** No: 27, 1983, s.179-201.
- Yavuz, M. Hakan, “The Case of Turkey”, **Daedalus**, 132, 3, Summer 2003, 59-61.
- Yeşilyurt, Nuri ve Develioğlu, Atay, “AKP Döneminde Türkiye’nin Ortadoğu Politikası”, (der.), İlhan Uzgel ve Bülent Duru, **AKP Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu**, Ankara, Phoenix Yayınevi, 2009, s.381-409.

GAZETE MAKALELERİ

- Akman, Nuriye, **Sabah**, 21 Haziran 1998.
- Aksoy, Ergun, **Radikal**, 6 Temmuz 1998.
- Akyol, Taha, “Irak Meselesi”, **Milliyet**, 13 Ağustos 2003.
- Albayrak, Hakan, “28 Şubat’tan Günümüze Milli Görüş’ün Seyrüseferi”, **Yeni Şafak**, 28 Ekim 2008.

- Ay, Savaş, “Tayyip Erdoğan Nereye Koşuyor” Yazı Dizisi, **Akşam**, 21-24 Mart 2002.
- Berberoğlu, Oya, “Tezkere ve İş Dünyası”, **Akşam**, 9 Ekim 2003.
- Berkan, İsmet, “Bu Bir ‘Kaza’ Değil”, **Radikal**, 7 Temmuz 2003.
- Bila, Fikret, “ABD: Yöntem Yanlışı”, **Milliyet**, 14 Temmuz 2003.
- Bila, Fikret, “Dolaylı Stratejik Tutum”, **Milliyet**, 17 Ağustos 2003.
- Bila, Fikret, “Sezer’in Duruşu”, **Milliyet**, 14 Ağustos 2003.
- Cebeci, Sırrı Yüksel, “28 Şubat Biterse Erdoğan da Biter”, **Halk’a ve Olaylara Tercüman**, 28 Şubat 2009.
- Cemal, Hasan, “Demirel’le Amerikan Düşmanlığı”, **Milliyet**, 13 Temmuz 2003.
- Cemal, Hasan, “Küstahlık ve Ötesi”, **Milliyet**, 8 Temmuz 2003.
- Cemal, Hasan, “Tayyip’e Soru Sormak Günah mı?”, **Milliyet**, 26 Temmuz 2001.
- Çakır, Ruşen, “Milli Görüş Gömleği Giymek AKP’nin İntiharı Olur”, **Vatan**, 4 Mayıs 2009.
- Çelik, Ömer, “Erdoğan Siyaseti”, **Yeni Şafak**, 21 Temmuz 2001.
- Davutoğlu, Ahmet, “Türkiye Merkez Ülke Olmalı”, **Radikal**, 26 Şubat 2004
- Devrim, Hakkı, **Radikal**, 28 Ekim 2005.
- Ekşi, Oktay, “Kararı alındı”, **Hürriyet**, 8 Ekim 2003.
- Eroğlu, Hüseyin, “Cemal Dindar’dan Recep Tayyip Erdoğan’ın Psiko-Biyografisi: Güçlüye bi’at, güçsüze öfke” Röportajı, **Birgün**, 2 Temmuz 2007.
- Gülen, Yaşar, “Siyasal İslam ve Kürtler-2”, **Milliyet**, 17 Ekim 2005.
- Hermann, Reiner, **Frankfurter Allgemeine**, 1 Ağustos 2004.
- Karaalioğlu, Mustafa, **Yeni Şafak**, 6 Ekim 1996.
- Keyman, E. Fuat, “AKP ve Muhafazakâr Demokrasi”, **Radikal 2**, 25 Ocak 2004.

- Kışlalı, M. Ali, “Top AKP’de”, **Radikal**, 14 Ağustos 2003.
- Koçak, Mehmet, “Turkish-US Friendship is a Guarantee for Democratic Values”, **Turkish Daily News**, 14 Ekim 2003.
- Kohen, Sami, “Esas Neden Ne?”, **Milliyet**, 8 Temmuz 2003.
- Kohen, Sami, “Nasıl Karşılarlar”, **Milliyet**, 16 Ağustos 2003.
- Kohen, Sami, “Pratik Yaklaşım”, **Milliyet**, 14 Ağustos 2003.
- Kohen, Sami, “Ya Evet Ya Hayır”, **Milliyet**, 2 Ağustos 2003.
- Mert, Nuray, “Yeniden AB Süreci”, **Radikal**, 15 Nisan 2008.
- Özel, Soli, “İtfaiye”, **Sabah**, 14 Ağustos 2003.
- Özel, Soli, “Kumar mı, Risk mi, Strateji mi?”, **Sabah**, 9 Ekim 2003.
- Özkök, Ertuğrul, “O Milli İradeyse Bu da Öyle”, **Hürriyet**, 8 Ekim 2003.
- Özkök, Ertuğrul, **Hürriyet**, 10 Temmuz 1998.
- Özköylü, Göksel, **Radikal**, 7 Temmuz 1998.
- Sanberk, Özdem, “Büyük Değişimin Krizleri”, **Radikal**, 24 Aralık 2003.
- Sarıkaya, Muharrem, “Hükümetin Pazarlık Kozu”, **Sabah**, 8 Ekim 2003.
- Sarıoğlu, Bülent, “Kimlik Değişimi”, **Milliyet**, 13 Aralık 2005
- Sazak, Derya, “Kuzey Irak Baskını”, **Milliyet**, 6 Temmuz 2003.
- Sazak, Derya, “Tayyip Göreve Hazır”, **Milliyet**, 6 Temmuz 2001.
- Tezkan, Mehmet, “Meşruiyet mi Ulusal Çıkar mı”, **Sabah**, 14 Ağustos 2003.
- Türeñç, Tufan, “Tezkerede İkinci Bir Şok Hükümetin Koltuğunu Sallar”, **Hürriyet**, 15 Ağustos 2003.
- Ülsever, Cüneyt, “Numan Kurtulmuş ve Milli Görüş”, **Hürriyet**, 28 Ekim 2008.
- Yetkin, Murat, “1 Mart’taki Şartlar Yok”, **Radikal**, 16 Ağustos 2003.
- Yetkin, Murat, “Beni 28 Şubat AB’ci Yaptı”, **Radikal**, 5 Haziran 2005.

- Yetkin, Murat, “Dikkatli Adımlar”, **Radikal**, 7 Ekim 2003.
- Yetkin, Murat, “Gül: Asker Kararı Eylül'de Alınır”, **Radikal**, 13 Ağustos 2003.
- Yetkin, Murat, “Hükümet 1 Mart'ı Arar”, **Radikal**, 22 Temmuz 2003.
- Yetkin, Murat, “İrak Krizinin Perde Arkası” Yazı Dizisi, **Radikal**, 18-24 Ocak 2004.

GAZETELER

- Milliyet
- Hürriyet
- Sabah
- Yeni Şafak
- Yeni Yüzyıl
- Radikal
- Star
- Yeni Şafak
- Zaman
- Akşam

İNTERNET KAYNAKLARI

- “AKP Programı”, <http://www.akparti.org.tr/program.asp?dizin=0&hangisi=0>, (20 Mayıs 2009).
- “AKP Seçim Bildirgesi 2002”, <http://www.belgenet.com/secim/bildirge/akp2002-2.html>, (19 Mayıs 2009).

- “Dört Tezkere: Bir ret, üç kabul”, **Hürriyet Gazetesi 2003 Almanagi**,
http://dosyalar.hurriyet.com.tr/almanak2003/news_detail.asp?nid=121&sid=2, (16 Temmuz 2008).
- “Erdoğan Newsweek’e İcini Döktü”, **CNNTÜRK.com**, 1 Şubat 2009,
<http://www.cnnturk.com/2009/dunya/02/01/erdogan.newsweeke.icini.doktu/511519.0/index.html>, (20 Şubat 2009).
- “Erdoğan’dan Kıbrıs’ta ‘Belçika modeli’ önerisi”, **NTVMSNBC**, 5 Kasım 2002,
<http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/186173.asp>, (20 Nisan 2009).
- “Sezer ile Erdoğan Krizde Telefonla Bile Görüşmemiş”, **Milliyet**, İnternet Baskısı, 9 Temmuz 2003, <http://www.milliyet.com.tr/2003/07/09/son/sontur13.html>, (22 Kasım 2008).
- “Uğur Ziyal: ABD ile ilişkiler rayına oturdu”, **Voice of America**, 19 Haziran 2003,
<http://www.voanews.com/turkish/archive/2003-06/a-2003-06-19-6-1.cfm?textmode=0>, (14 Mayıs 2008).
- 19 Eylül 2003 tarihli MGK Toplantısı Basın Bildirisi,
<http://www.mgk.gov.tr/Turkce/basinbildiri2003/19eylul2003.html>, (20 Kasım 2008).
- 22 Ağustos 2003 tarihli MGK Toplantısı Basın Bildirisi,
<http://www.mgk.gov.tr/Turkce/basinbildiri2003/22agustos2003.html>, (20 Kasım 2008).
- 25 Temmuz 2003 tarihli MGK Toplantısı Basın Bildirisi,
<http://www.mgk.gov.tr/Turkce/basinbildiri2003/25temmuz2003.html>, (20 Kasım 2008).
- 28 Şubat 2003 tarihli MGK Toplantısı Basın Bildirisi,
<http://www.mgk.gov.tr/Turkce/basinbildiri2003/28subat2003.html>, (20 Kasım 2008).

- 28 Şubat 2003 tarihli MGK Toplantısı Basın Bildirisi,
<http://www.mgk.gov.tr/Turkce/basinbildiri2003/28subat2003.html>, (20 Kasım 2008).
- Başbakanlık Basın-Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü, **Ayın Tarihi Bültenleri**, <http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/AyinTarihi/Ayintarihi.htm>, (16 Kasım 2008).
- Erdoğan'ın ifadeleri, AKP İnternet Arşivi'nden alınmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz.
http://www.akparti.org.tr/haber.asp?haber_id=10534&kategori=3, (19 Ekim 2008).
- Haldun Gülalp, "11 Eylül'den Sonra Postmodernizm Bitti!", **Mesele Dergisi Röportajı**, Sayı 12, 12 Aralık 2007, s.24-28,
<http://www.meseledergi.com/content.php?cid=182&id=12>, (11 Mayıs 2009).
- <http://www.evrensel.net/03/07/23/politika.html>, (25 Kasım 2008).
- <http://www.kureselbarisveadalet.org>, (10 Ocak 2009).
- <http://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem22/yil1/bas/b039m.htm>, (20 Kasım 2008).
- http://www.tbmm.gov.tr/ul_kom/kpk/belgeler.htm, (10 Mayıs 2009).
- <http://www.tepav.org.tr/tur/index.php?type=ankaraforum>, (12 Mayıs 2009).
- M. Mete Göknel, "Türkiye ve Akdeniz Boru Hattı",
<http://www.asam.org.tr/tr/yyazdir.asp?ID=2419&kat1=11&kat2=>, 1 Ağustos 2008,
(12 Mayıs 2009).
- **Milliyet**, İnternet Baskısı, 5 Temmuz 2003, <http://www.milliyet.com.tr/2003/07/05/>,
(22 Kasım 2008).
- Necmettin Erbakan, **Milli Görüş 40. Yıl Gençlik Gecesi'nde Yaptığı Konuşma**, 28 Şubat 2009. Kaynak: www.farkvar.org, (18 Mayıs 2009).
- Numan Kurtulmuş, "Balçıçek Pamir'le Söz Sende Programı", **Habertürk TV**, 2 Nisan 2009, <http://www.tumgazeteler.com/?a=4257653>, (10 Mayıs 2009).

- Recep Tayyip Erdoğan, **Uluslararası Muhafazakârlık ve Demokrasi Sempozyumu Konuşması**, 15 Ocak 2004,
<http://arsiv.aksam.com.tr/arsiv/aksam/2004/01/11/politika/politika1.html>, (24 Nisan 2009).
- White, Brian, **Foreign Policy Analysis and European Foreign Policy**, (basılmamış konuşma metni, Theories and Approaches to the CFSP - Avrupa Birliği Ortak Dış ve Güvenlik Politikası Teorileri ve Yaklaşımları Toplantısı, London School of Economics), Londra, 7/8 Kasım 2003,
www.fornet.info/documents/White_presentation%20November%202003.pdf, (10 Temmuz 2008).
- www.onuroymen.com/docs/yazilibasin139.doc, (14 Kasım 2008).
- Kılınç, Tanıl, **Karizmatik Liderlik: Tanımları ve Olumlu-Olumsuz Yönleri**,
<http://www.merih.net/m2/lid/karizmatik.htm>, (04 Mayıs 2009).
- House, Robert, Fiol, C. Marlene ve Harris, Drew, **Charismatic Leadership: Strategies for Effecting Social Change**, 1999,
http://leadership.wharton.upenn.edu/l_change/publications/House/Charismatic%20Leadership%20-%20House%20.doc, (10 Mayıs 2009).

Diğer Kaynaklar

- Hermann, Richard, “**The Construction of Images in International Relations Theory: American, Russian and Islamic World Views**”, Uluslararası Çalışmalar Derneği 34. Konferansı, Acapulco, Meksika’da Sunulmuş Bildiri, 23-27 Mart 1993.
- “Tarihi Krizin Ortasındaki Büyükelçi Faruk Loğoğlu Perde Arkasında Yaşananları Milliyet’e Anlattı” Yazı Dizisi, **Milliyet**, 11-13 Eylül 2006.

- Millî Güvenlik Kurulu'nun 28 Şubat 1997 tarih ve 406 Sayılı Kararına Ek-A (Rejim Aleyhtarı İrticai Faaliyetlere Karşı Alınması Gereken Tedbirler)
- “Kerkük’te Amerikan Askerlerince Gözaltına Alınan 11 Türk Silahlı Kuvvetleri Mensubu”, **Dışişleri Bakanlığı Basın Açıklaması, No:111**. 5 Temmuz 2003.
- Recep T. Erdoğan, 8 Temmuz 2003 tarihli AKP Grup Toplantısı Konuşması.
- “Karar No: 782”, **Resmi Gazete**, 8 Ekim 2003, No:25253.
- **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem:22, Cilt:27, Yasama Yılı:2,3.
- Başbakanlık Basın-Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü, **“Dış Basında Irak” Bülteni**, No: 12.
- Mehmet Ali Birand, Cengiz Çandar, “Paul Wolfowitz ile Röportaj”, **CNN Türk**, 6 Mayıs 2003.
- “Tarihi Krizin Ortasındaki Büyükelçi Faruk Loğoğlu Perde Arkasında Yaşananları Milliyet’e Anlattı” Yazı Dizisi, **Milliyet**, 11-13 Eylül 2006.
- “Abramowitz Tayyip’i Erbakan’ın Yerine Hazırlıyor”, **Aydınlık Dergisi**, 20 Ekim 1996.

ÖZET

Ak, Ömer, Dış Politika Analizi ve Liderlik: Süleymaniye Krizi Sürecinde R. T. Erdoğan Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. İlhan Uzel, 218 s.

Bu çalışmanın en temel amacı, Dış Politika Analizi yaklaşımı çerçevesinde Recep Tayyip Erdoğan'ın liderlik özelliklerini ele almaktır. Bu amaçla, bir dış politika krizi doğrultusunda liderlerin dış politika karar alma süreçlerinin incelenmesi yoluyla liderlik tipleriyle ilgili tespitlerin yapılmasına olanak sağlayan ve Hermann ve diğerleri tarafından geliştirilmiş olan liderlik analizi yöntemi kullanılmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde bu alandaki literatür ortaya koyulduktan sonra Hermann ve diğerlerinin geliştirdiği liderlik tipolojisi açıklanmıştır. Analizin daha sağlıklı yapılabilmesi amacıyla ikinci bölümde Erdoğan'ın hayatı önemli dönüm noktaları çerçevesinde ortaya koyulmuştur. Ardından siyasi ve kişisel değişimi, bu doğrultuda dış politikaya ilişkin görüşlerindeki farklılaşma ele alınmıştır. Çalışmanın son bölümünde ise Süleymaniye krizi ve 7 Ekim tezkeresi sürecinde izlenen karar alma süreci doğrultusunda Erdoğan'ın liderlik tipi analiz edilmiştir.

Bu analiz doğrultusunda Erdoğan'ın “Karizmatik lider” özelliklerine sahip olduğu ortaya çıkmıştır. Bu çalışmadan çıkartılabilecek diğer bir sonuç, karizmatik liderlerin Türk dış politikası üzerinde belirleyici olabileceğidir. Ayrıca laiklik, demokrasi ve hukuk devleti kriterleri açısından yapılan değerlendirme sonucunda, Erdoğan'ın siyasi olarak değişim geçirmiş olduğu da ortaya koyulmuştur.

Bu tezin bir diğer sonucu ise, Erdoğan'ın dış politika anlayışının geçirdiği değişimdir. Erdoğan'ın bir Milli Görüş'çü olarak temelde karşı çıktığı Batı (özelde

ABD ve AB) ve İsrail ile ilişkiler, anti-Siyonizm ve Kıbrıs gibi konulara yukarıda belirtilen değişim sürecinden sonra tamamen farklı bakmakta olduğu görölmektedir.

ABSTRACT

Ak, Ömer, Foreign Policy Analysis and Leadership: The Case of R. T. Erdoğan in the Process of Suleymaniye Crisis, Master's Thesis, Advisor: Prof. Dr. İlhan Uzel, 218 p.

The main purpose of this study is to examine the leadership characteristics of Recep Tayyip Erdogan within the framework of Foreign Policy Analysis approach. For this purpose, leadership analysis method of Hermann et.al. was used. This method enables determination of leadership styles through examining the foreign policy decision making mechanisms of leaders in times of foreign policy crisis.

After introducing the literature in this field, leadership typology of Hermann et.al. was explained in the first part of the study. In order to perform a reliable analysis, the life story of Erdogan was explained in terms of important turning points. Thereafter, political and personal transformation of Erdogan, as well as the changes in his ideas regarding foreign policy issues was dealt with. In the last part of the study, leadership style of Erdogan was analyzed within the context of the decision making mechanism followed in the process of Suleymaniye crisis and October 7 bill.

As a result of this analysis, Erdogan was determined as a “Charismatic leader”. Another result that can be derived from this study reveals that charismatic leaders may be influential in Turkish Foreign Policy. As a result of the analysis made using the criterias of laicism, democracy and rule of law, it was also put forward that Erdogan went through a political transformation.

According to another result of this thesis, Erdogan also changed his views on foreign policy issues. It can be seen that he left “National Vision” views on issues like relations with the West (especially the US and the EU) and Israeli. It is also clear that Erdogan also changed his mind on issues like anti-Zionism and Cyprus issue.